T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FRİG DÖNEMİ SÜSLEMELERİ

Mustafa ŞENER

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FRİGLER DÖNEMİ SÜSLEMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ŞENER

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Bahattin ÇELİK

ANKARA, 2024

ONAY SAYFASI

Mustafa Şener tarafından hazırlanan ‘’Frig Dönemi Süslemeleri’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı’nda Doktora / Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><td colspan="4">JÜRİ ÜYESİ</td><td>Kurumu</td><td>İmza</td></tr>
<tr><td colspan="4">Jüri Başkanı - Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bahattin Çelik</td><td rowspan="2">Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul</td><td>X</td><td>Red</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="4">Doç. Dr. Yusuf Albayrak</td><td rowspan="2">Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul</td><td>X</td><td>Red</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="4">Doç. Dr. Yavuz Yeğin</td><td rowspan="2">Ankara Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul</td><td>X</td><td>Red</td><td></td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi

20.08.2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Muhammet Enes KALA

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza
Adı SOYADI

İthaf

Bu yüksek lisans tezimi, benim bu günlere gelmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve her zaman yanımda olan sevgili annem ve büyük kahramanım babama ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanmasında emeği geçen ve desteğini esirgemeyen birçok kişiye teşekkürlerimi sunarım.

Öncelikle, tez danışmanım Prof. Dr. Bahattin Çelik'e değerli yardımları, rehberliği ve sabrı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin uzmanlığı ve yönlendirmeleri olmadan bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmazdı. Doç. Dr. Yusuf Albayrak'a, ders aşamasında bana aktardığı önemli ve değerli bilgiler için en derin teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin derslerde paylaştığı bilgi ve deneyimler, akademik yolculuğumda bana ilham vermiş ve tezimin kalitesini artırmıştır. Ankara Üniversitesi'nde doktora eğitimine devam eden Cihan Ay'a tez sürecimdeki destekleri ve paylaştığı değerli bilgiler için minnettarım. Kendisinin katkıları çalışmamın gelişiminde büyük rol oynamıştır. Lisans öğreniminden dönem arkadaşım Cuma Biçiçi'ye, sürekli yanımda olduğu, moral verdiği ve her zaman destek olduğu için teşekkür ederim. Arkadaşlığının ve yardımlarının bu süreçteki önemi büyüktür. Son olarak, tüm arkadaşlarıma ve aileme, verdikleri moral destek ve anlayışları için teşekkür ederim. Zorlu süreçlerde yanımda olup bana destek verdikleri için her birine ayrı ayrı minnettarım.

Bu tez, tüm bu değerli insanların katkıları sayesinde tamamlanmıştır. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖZET

FRİG DÖNEMİ SÜSLEMELERİ

Şener, Mustafa
Yüksek Lisans, Arkeoloji Bölümü
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bahattin Çelik
20.08.2024 – 191 Sayfa

Frig bezemeleri, antik Anadolu'nun zengin ve çeşitli kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturur. Bu bezemeler, Frigya'nın başkenti Gordion ve çevresindeki tümülüslerden çıkan eserlerle birlikte, bölgenin sanatsal ve estetik açıdan zenginliğini yansıtır. Bronz kemerlerden fibulalara, ahşap mobilyalardan mobilya süslemelerine, hatta terrakotta mimari eserlerin süslemelerine kadar uzanan çeşitli malzemelerde görülürler. Gordion ve çevresindeki buluntular, Frig bezemelerinin çeşitliliği ve sanatsal inceliği açısından önemli bir referans noktası oluşturur. Bunlar arasında, özellikle bronz işçiliğindeki ustalık ve detaylar dikkat çekicidir. Ancak, Frig bezemeleri sadece Gordion ile sınırlı değildir; Pazarlı gibi diğer Frig merkezlerinden de örnekler bulunmaktadır. Frig bezemelerinin oluşumunda, bölgenin etkileşimde bulunduğu kültürlerin de önemli bir rolü vardır. Kuzey Suriye, Grek, Asur ve Urartu gibi çevre kültürlerinin etkileri, Frig bezemelerinin tarzı ve motiflerinde belirgin izler bırakmıştır. Bu, Frigya'nın, antik dünyanın önemli kültürel merkezlerinden biri olarak konumunu güçlendirirken, aynı zamanda bölgenin zengin ve karmaşık kültürel envanterini yansıtır. Bu önsöz, Frig bezemelerinin önemini ve çeşitliliğini anlamak için bir başlangıç noktasıdır. Gordion ve çevresindeki kazılardan elde edilen buluntular, Frig sanatının ve zanaatının ne kadar zengin ve çeşitli olduğunu göstermektedir. Bu eserler, Frigya'nın tarihi ve kültürel mirasını anlamak ve takdir etmek isteyen herkes için büyüleyici bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Gordion, Bezeme, Süsleme, Frig

ABSTRACT

PHRYGİAN PERİOD DECORATİONS

Şener, Mustafa
Master's Degree, Department of Archeology
Advisor: Prof. Dr. Bahattin Çelik

Frig embellishments constitute an important part of the rich and diverse cultural heritage of ancient Anatolia. Alongside the artifacts unearthed from the tumuli around the capital of Phrygia, Gordion, these embellishments reflect the region's richness in terms of artistry and aesthetics. They are seen in various materials ranging from bronze belts to fibulae, from wooden furniture to furniture decorations, and even to the embellishments of terracotta architectural works. Discoveries in and around Gordion serve as a significant reference point for the diversity and artistic finesse of Phrygian embellishments. Among these, the mastery and intricacy in bronze craftsmanship are particularly noteworthy. However, Phrygian embellishments are not limited to Gordion alone; there are also examples from other Phrygian centers such as Pazarlı, albeit fewer in number. The formation of Phrygian embellishments is also influenced by the cultures with which the region interacted. The influences of surrounding cultures such as Northern Syria, Greece, Assyria, and Urartu have left distinct traces in the style and motifs of Phrygian embellishments. This not only strengthens Phrygia's position as an important cultural center in the ancient world but also reflects the region's rich and complex cultural inventory. This preface serves as a starting point for understanding the importance and diversity of Phrygian embellishments. Discoveries from excavations in and around Gordion demonstrate the richness and diversity of Phrygian art and craftsmanship. These artifacts serve as a fascinating source for anyone wishing to understand and appreciate the historical and cultural heritage of Phrygia.

Keywords: Gordian, Embellishment, Ornament, Phrygian

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI ..... **İ**

BEYAN ..... **İİ**

İTHAF ..... **İİİ**

TEŞEKKÜR ..... **İV**

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **Vİ**

İÇİNDEKİLER ..... **Vİİ**

SİMGE VE KISALTMALAR ..... **Xİ**

HARİTALAR DİZİNİ ..... **Xİİ**

ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **Xİİİ**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Konu **1**

1.2. Amaç **1**

1.3. Kapsam **2**

1.4. Yöntem **3**

2. GORDİON **4**

2.1. Gordion Konumu **4**

2.2. Araştırma Tarihçesi 4

2.1 Yassıhöyük Stratigrafisi (Gordion) 5

2.3. Tarih Sahnesinde Frigler 6

3. FRİG COĞRAFYASI 10

4. FRİG DİNİ 12

5. FRİG SANATI 14

5.1. Friglerde Seramik Sanatı 15

5.1.1 Erken Frig Stili 15

5.1.2 Geçiş Stili 16

5.1.3 Olgun Stil 16

5.1.4 Subgeometrik stil 16

5.1.5 Geç Frig Stili 17

6. FRİG MİMARLIĞI 18

7. BÜYÜK TÜMÜLÜS (MM TÜMÜLÜS'Ü) 20

8. P TÜMÜLÜS'Ü 23

9. FRİG SÜSLEME UNSURLARI 24

9.1. Mobilya ve Mobilya Süslemeleri 24

9.2. Maden İşçiliği ve Süslemeleri 28

9.2.1. Frig Fibulalarında Süslemeler 30

9.2.2. Frig Kemerlerinde Süslemeler 34

9.2.3. Bronz bir safiha 39

9.3. Terracotta Eserlerde Süslemeler 39

9.4. Dokumacılık Desenlerinde Süslemeler 45

10. KÜLTÜREL İLİŞKİLERİN SÜSLEME UNSURLARINA YANSIMASI ..47

10.1. Assur ile kültürel bağlantılar.....47

10.2. Urartu ile Kültürel Bağlantılar 47

10.3. Grek ilişkileri ile kültürel bağlantılar.....48

10.4. Kuzey Suriye ile kültürel bağlantılar.....49

10.5. Hitit ve Anadolu İlişkileri 49

10.6. Hayvan Tasvirleri ve Kültürel Bağlantılar.....50

11. FRİG UYGARLIĞI MOTİFLERİ 53

11.1. Gamalı Haç.....53

11.2. Dalgalı Çizgiler 54

11.3. Üçgenler.....54

11.4. Zigzaglar.....55

11.5. İçiçe Daireler.....57

11.6. Dama Bezemeleri.....57

11.7. Meander.....58

11.8. Baklava Motifleri.....59

11.9. Çapraz Çizgi Deseni 60

11.10. Eğik Dama Deseni.....60

11.11. Kafes Desenleri 61

11.12. Balık Sırtı Motifi.....61

11.13. Tüy Şeklinde Ağaç 62

11.14. Kelebek Panel.....62

12. SONUÇ.....63

13. DEĞERLENDİRME.....68

14. BEZEME ŞEMASI.....71

15. HARİTALAR.....77

16. ŞEKİLLER.....80

17. BEZEMELER.....146

18. LEVHALAR İÇİN KAYNAKÇA.....161

19. KAYNAKÇA.....167

SİMGE VE KISALTMALAR

M.Ö. : Milattan Önce

Şek. : Şekil

Har. : Harita

Bez. : Bezeme

Haritalar Dizini

Harita 1: M.Ö. 1. Binde Anadolu'nun Genel Görünümü. 77
Harita 2: Demir Çağı'nın Başlarında Anadolu'ya Yapılan Göçleri Gösteren Harita..... 78
Harita 3: Frigya Sınırlarını Gösteren Harita. 79

Şekiller Dizini

Şekil 1: Yozgat/Alişar Erken Frig Boyalı Seramiği M.Ö. 750-730. Profil ve Desen Çizimleri 80
Şekil 2: Yozgat/Alişar Erken Frig Boyalı Seramiği M.Ö. 750-730. Profil ve Desen Çizimleri 80
Şekil 3: Frig Geçiş Stili Yozgat/Alişar Vazosu MÖ. 739-725, Profil ve Desen Çizimleri .. 81
Şekil 4a: Frig (Olgun) Stil M.Ö. 725-650, Gordion Vazosu..... 81
Şekil 4b: Frig Vazosu M.Ö. 700, Karkamış……..82
Şekil 5: Frig Vazosu Gordion M.Ö. 700. 82
Şekil 6: Frig Dönemi, Alişar Seramikleri M.Ö.750. 83
Şekil 7: Frig Dönemi, Alişar Seramikleri M.Ö.750. 84
Şekil 8: Frig Dönemi, Alişar Seramikleri M.Ö. 700-750 84
Şekil 9: Megaron 3. Karakteristik Küçük Ön Oda ve Büyük Ana Oda. Yerde Kolon Yuvaları. 85
Şekil 10: Gordion İçkale Höyüğünün Erken, Orta ve Geç Evrelerini Gösteren Plan. 85
Şekil 11: Gordion 9.yy. Geometrik Mozaik Süslemesi 86
Şekil 12: MM Tümülüsü ve P Tümülüsünün Görüntüsü..... 87
Şekil 13a: MM Tümülüsü Mezar Odasının Tüneli ve Grişi 87
Şekil 13b: MM Tümülüs'ü Kesiti, Buluntular Mezar Odasından Çıkarılırken Çekilen …..88
Şekil 14: MM Tümülüs'ü İçerisinde Mezar Odasının Çatısı 89
Şekil 15: MM Tümülüsü Mezar Odasının Planı..... 90
Şekil 16: MM Tümülüs'ü İç ve Dış Duvarları, Taş Çevre Duvarının bir Kısmı. 91
Şekil 17: P Tümülüs'ü Mezar Odasının Planı ve Kesiti. 91
Şekil 18: Oyulmuş Geometriye Sahip Bronz Kemer, P Tümülüs'ü 92
Şekil 19: Servis Sehpası Temizlik ve Koruma Sonrası Görünüm, MM Tüülüs'ü..... 93
Şekil 20a: Geç Hiti Kraıl Warpallas Kabartması. 94
Şekil 20b: Çivili Bronz Fibula, MM Tümülüs'ü…….....96
Şekil 21: Kakma Bezemeli Masa, Rekonstrüksiyon Çizimi..... 95
Şekil 22: Kakmalı Masa İlk Kez Bulunduğu Zaman 1957..... 96
Şekil 23: A-2 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm..... 96
Şekil 24: Masa Tablasının Nasıl Bir Şekilde Monte Edildiğini Gösteren Canlandırma..... 97
Şekil 25: C-2 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm..... 98
Şekil 26: A-1 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm..... 98
Şekil 27: Kakmalı Masa Üzerinde Bulunan Dekoratif Desenler. 99

Şekil 28: D-1 ve D5 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm. 99
Şekil 29: Kakmalı Masa Üzerinde Bulunan Dekoratif Desenler. Yakın Detay. 100
Şekil 30: Servis Standı Detaylı Çizim 100
Şekil 31: Servis Standının ilk Bulunduğu Zaman Çekilen Bir Fotoğrafı. 102
Şekil 32: Servis Sehpası Dekoratif Aksamları. 102
Şekil 33: A-3 Numaralı Bir Süsleme Parçasının Yakın Detayı 103
Şekil 34:A-4 Orijinal Aksam (Ön) Şekil 35: A-4 Orijinal Aksam (Arka) 103
Şekil 36: Yeni Babil Dönemi, Tablet Üzerinde Güneş Tanrısı Şamaş'ı, Sippar'daki Tapınağı Önünde Oturur. 104
Şekil 37: Oyma Olarak Yapılmış Süslemelere Sahip Bir Sedye Parçası, Süsleme Detayları. 105
Şekil 38:Solda Erken Frig Tahribat Katı Tip XII,7A Elektrum Fibula ve Sağda Tip XII,7A Bronz Fibula. 105
Şekil 39: Fibula Tipolojileri. 106
Şekil 40: Friglere Ait Kötü Halde Bulunan B1971 Numaralı Fibula ve Çizimi..... 107
Şekil 41: Frig Fibulaları Tip XII ve Alt Tipleri. 108
Şekil 42: Püsküllü Altın Anadolu Fibulası, Metropolitan Müzesi. 109
Şekil 43: B820 Numaralı Özel Bir Fibula M.Ö. 725-700. MM Tümülüs'ü. 110
Şekil 44: Friglere Ait Elektrum Fibula. 110
Şekil 45:Blinkenberg ve Muscarella'ya Göre Düzenlenen XII. Tipi Fibula Grubu 111
Şekil 46: Tip XII Tip Fibula Ayak Bölümü Örneği 112
Şekil 47: Caner'in Tip XII Fibula Tanımlaması. 112
Şekil 48: Gövde Üzerinde Yer Alan Süsleme Kombinasyonları. 113
Şekil 49:Fibula Üzerinde Kibele Sembolizmi. 113
Şekil 50: Saçaklı Bronz Kemer Çizimi..... 114
Şekil 51a: Bir Kemere Ait Tutma Plakası, Gordion Şehir Höyüğü. 115
Şekil 51b: B 1605 Numaralı Bronz Kemer Çizimi, Gordion Şehir Höyüğü…….. 116
Şekil 52: B677 Numaralı Bronz Kemer Çizimi, Gordion Şehir Höyüğü 116
Şekil 53: Bronz Kemer Çizimi, W Tümülüs'ü 117
Şekil 54: MM Tümmülüs'ü 170 Numaralı Bronz Kemer ve Deri Kemer..... 118
Şekil 55: W Tümülüs'ü Kemerinin Disk Detayı. 119
Şekil 56:BM 1880 Numaralı Bronz Kemer Çizimi. 119
Şekil 57: BM 1216 Numaralı Bronz Kemer Çizimi. 120

Şekil 58: P Tümülüs'ü Bronz Kemer..... 121
Şekil 59: Bronz Safiha Üzerindeki Detayların Çizimi 122
Şekil 60: Elmalı Tümülüs'ü Gümüş Aplike Dekorasyon Aksamı M.Ö. 8-7. yy. 122
Şekil 61:Korsabad Sarayı Kabartmalarından, Frigli Bir Figür. 123
Şekil 62: Mimari Terrakotta Sülemesi. 124
Şekil 63: Türlü Motiflere Sahip Mimari Terrakotta Sülemesi. 124
Şekil 64: Mimari Terrakotta Sülemesi. 125
Şekil 65: Geometrik Motiflere Sahip Mimari Terrakotta Sülemeleri. 126
Şekil 66: Meander Motifine Sahip Mimari Terrakotta Sülemesi..... 127
Şekil 67: Meander Motifine Sahip Mimari Terrakotta Sülemesi..... 128
Şekil 68: Çiçek Motifine Sahip Mimari Terrakotta Sülemesi. 129
Şekil 69: Akroter Parçası Mimari Terrakotta. 130
Şekil 70: Geometrik Süslemelere Sahip Düver Mimari Terrakotta..... 130
Şekil 71: Gamalı Haç Süslemesine Sahip Düver Mimari Terrakotta. 131
Şekil 72: Pazarlı Mimari Terrakottaların da Bulunan Frig Askeri Başlıkları. 131
Şekil 73: Hayat Ağacını Yiyen İki Keçi Bulunan Mimari Terrakotta. 131
Şekil 74: Hayat Ağacını Yiyen İki Keçi Bulunan Mimari Terrakotta. 132
Şekil 75a: Çeşitli Süslemelere Sahip Mimari Terrakotta..... 132
Şekil 76: Geç Hitit Kralı Warpallas'ın Kabartmasında Bulunan Frigli Motiflerin Çizimi. 134
Şekil 77: Frig Dokuması, 9. yy. 135
Şekil 78: Geometrik Desenlere Sahip Frig Dokuması, 9. yy. 136
Şekil 79: Dokuma Detaylandırması ve Tekniği. 137
Şekil 80: Dokuma Detaylandırması ve Motifi. 137
Şekil 81: Frig Dokumalarında En Çok Tercih Edilen Motifler. 138
Şekil 82: Kabartma Bezemeli Bronz Kase, W Tümülüsü. 138
Şekil 83a: Frig Situlası. 139
Şekil 84: Efes'te Bulunmuş Olan Fildişi Heykelcik. 141
Şekil 85: Fildişi Bir Plak Üzerinde Ağzında Balık Tutan Grifon. 142
Şekil 86: P Tümülüs'ü Yuvarlak Ağızlı Testi..... 142
Şekil 87: P Tümülüs'ü Yuvarlak Ağızlı Tesi Üzerinde Bulunan Süslemelerin Çizimi..... 142
Şekil 88: Ahşap Aslan Süslemesi P Tümülüs'ü. 143
Şekil 89: Tell Halaf III Aslan Motifi..... 143
Şekil 90: Ankara Kabartmaları Arasında Bulunan Grifon. 144

Şekil 91: Frigli Bir Aslan Minyatür Heykelciği 144
Şekil 92: Frigli Boğa Minyatür Heykelciği. 144
Şekil 93: Frigli Bir At Minyatür Heykelciği. 145

1. GİRİŞ

1.1. Konu

"*Frig Dönemi Süslemeleri*" adlı tez çalışmasının konusu, Gordion kenti ve çevresinde bulunan diğer Frig merkezlerinin Frig Çağı'na tarihlendirilen tabakalarında ele geçen seramik eserler üzerindeki süslemelerden oluşmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında, ilk Gordion ve çevre yerleşim kazılarından günümüz kazılarına değin ele geçmiş olan çeşitli eserler üzerinde bulunan süslemeleri incelenmiştir. Söz konusu süslemeler şunlardır: *üçgenler, zigzaglar, iç içe daireler, dama bezemeleri, meander, baklava motifleri, çapraz çizgi deseni, eğik dama deseni, kafes desenleri, balık sırtı motifi, tüy şeklinde motifler, ağaç, kelebek ve panel süslemeleri.*

1.2. Amaç

Bu tez çalışmasının temel amacı, Gordion kenti ve çevresinde bulunan diğer Frig merkezlerinin Frig Çağı'na tarihlendirilen tabakalarda bulunan eserler üzerindeki süslemeleri içeren kapsamlı çalışma ortaya koymaktır, ilk Gordion ve çevre yerleşim kazılarından günümüze kadar ele geçmiş olan çeşitli eser süslemelerini sistematik bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda, süslemelerin türleri, kronolojik gelişimi, bölgesel farklılıkları ve kültürel anlamları detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Elde edilecek sonuçlar, Frig eserlerinin estetik ve sanatsal özelliklerini belgeleyerek, dönemin toplumsal ve kültürel yapısına ışık tutacak önemli bir kaynak olacaktır. Bu çalışma ile Frig süslemelerinin bilimsel bir envanteri oluşturulacak ve bu eserlerin tarihsel değerinin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

1.3. Kapsam

Bu tez çalışması, Frig Dönemi merkezlerinde ele geçirilen buluntuları kapsamaktadır. Çalışmanın ana odağı, çağın en önemli merkezlerinden biri olan Gordion ve çevresinde bulunan diğer Frig yerleşimleridir. Gordion kenti, Frig Dönemi'nin siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan en önemli merkezlerinden biri olarak bilinmektedir ve bu nedenle tezde özel bir yere sahiptir. Başta Gordion olmak üzere diğer önemli Frig yerleşimleri de kapsam dahilindedir. Tezin kapsadığı süreç, Frig Dönemi olarak bilinen ve yaklaşık MÖ 1200-700 yılları arasını kapsayan dönemi içermektedir. Bu zaman dilimi, Friglerin Anadolu'da etkin oldukları, kültürel ve sanatsal açıdan önemli eserler ürettikleri bir dönemdir. Bu dönem boyunca üretilen çeşitli eserler üzerindeki süslemeler, Frig toplumunun estetik anlayışını ve kültürel özelliklerini yansıtmaktadır.

Çalışma kapsamında, bu merkezlerden elde edilen eserler üzerindeki süslemeler incelenmiştir. İnceleme sürecinde, ilk Gordion ve çevre yerleşim kazılarından günümüz kazılarına kadar ele geçmiş olan çeşitli eserler üzerinde bulunan süslemeleri analiz edilmiştir. Tez, bu süslemelerin tipolojik ve kronolojik analizini yaparak, Frig Dönemi süsleme sanatının evrimini ve bölgesel farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda incelenen başlıca süsleme ve motif türleri arasında üçgenler, zigzaglar, iç içe daireler, dama bezemeleri, meander, baklava motifleri, çapraz çizgi deseni, eğik dama deseni, kafes desenleri, balık sırtı motifi, tüy şeklinde motifler, ağaç, kelebek ve panel süslemeleri bulunmaktadır. Bu süslemeler, Frig sanatının çeşitliliğini ve zenginliğini göstermekte olup, dönemin estetik ve kültürel değerleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu tez çalışması, Frig Dönemi merkezlerinden elde edilen eserlerin ve buluntuların süslemelerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, bu eserlerin bilimsel bir envanterini oluşturmayı ve Frig sanatının anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.4.Yöntem

Bu tez çalışmasında, Gordion kenti ve çevresindeki diğer Frig merkezlerine ait seramik eserler üzerindeki süslemelerin kapsamlı bir kataloğunu oluşturmak amacıyla çeşitli kütüphaneler ve dijital kitaplardan yararlanılmıştır. Araştırma süreci şu adımları içermektedir:

Kaynak Taraması: İlk olarak, Gordion ve çevresindeki Frig yerleşimlerine ilişkin mevcut literatür detaylı bir şekilde taranmıştır. Bu süreçte, akademik kütüphaneler, dijital veri tabanları ve arkeolojik raporlar incelenmiştir. Veri Toplama: Elde edilen literatürden, Frig seramikleri üzerindeki süslemelere dair veriler toplanmıştır. Bu süslemeler; üçgenler, zigzaglar, iç içe daireler, dama bezemeleri, meander, baklava motifleri, çapraz çizgi deseni, eğik dama deseni, kafes desenleri, balık sırtı motifi, tüy şeklinde motifler, ağaç, kelebek ve panel süslemeleri olarak kategorize edilmiştir.

Katalog Oluşturma: Toplanan veriler, sistematik bir şekilde sınıflandırılarak bir katalog oluşturulmuştur. Her bir süsleme türü için örnekler, tarihleri ve bulundukları yerler belirtilmiştir. Analiz ve Değerlendirme: Oluşturulan katalogdaki veriler analiz edilerek süslemelerin kronolojik gelişimi, bölgesel farklılıkları ve kültürel anlamları üzerinde durulmuştur. Bu analizler neticesinde, Frig seramik süslemelerinin tarihsel ve sanatsal değerine ilişkin sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu yöntem sayesinde, Gordion ve çevresindeki Frig merkezlerinin seramik süslemeleri hakkında kapsamlı bir envanter oluşturulmuş ve bu süslemelerin bilimsel olarak değerlendirilmesi sağlanmıştır.

2. GORDİON

2.1. Gordion Konumu

Yassıhöyük olarak bilinen Yerleşiminin antik isminin Gordion olduğunu bilmekteyiz. Gordion, Ankara ilinin Polatlı ilçesi yakınlarında, Sakarya Nehri'nin hemen kıyısında konumlanmıştır. Orta Anadolu'da Porsuk Çayı ve Sakarya Nehri'nin birleştiği noktanın yakınında bulunan antik kent, çevresinde birçok irili ufaklı tümülüse ev sahipliği yapmaktadır. Günümüzde elde edilen bilgilerine göre, MÖ 1. yüzyılda kurulan Frig kenti, bu medeniyetin başkenti konumunda olmuştur. (Voigt M. M., 2007, s. 53) Sakarya nehri ve doğal kaynaklar yerleşme için oldukça elverişli bir su kaynağı niteliğindedir. MÖ. 3. bin yıldan başlayarak uzunca bir dönem boyunca iskân görmüştür. (Sams G. K., 2008, s. 51) Gordion kenti, Polatlı ilçesine bağlı Yassıhöyük sınırları içerisinde ve Polatlı'ya 20 km. uzaklıkta yer almaktadır (Harita.1) (Bakanlığı, 1981, s. 26).

Anadolu'yu dolaşan büyük yollar üzerinde yer alan antik kent, büyük yolların geçtiği stratejik konumlara kurulmuştur. Sakarya nehri ve çevresindeki kaynaklar, kentin su ihtiyacını karşılamakla kalmayıp aynı zamanda susuz tarım ve hayvancılık için geniş alanlar sunmaktadır. Bu doğal koşullar göz önüne alındığında, Gordion'un MÖ. 3. Binyıldan itibaren Hitit İmparatorluğu dönemine kadar yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır (Sams K. , 2007, s. 51).

2.2. Araştırma Tarihçesi

Gordion Kentinde ilk kazılar Alfred ve Gustav Körte adında iki Alman kardeş tarafından başlatılmıştır. İlk olarak Sitadel Höyüğü 'nü ve diğer beş büyük Tümülüs üzerinde araştırmalar yapmışlardır (Voigt M. M., 2007, s. 67) .

Eusebios'un 4. yüzyılın erken dönem piskoposlarından olan "*Chronicle Church Fathers: Church History*" adlı eserinde, Frig kralı Midas'ın ölüm yılı M.Ö. 696 olarak

belirtilmiştir. Ayrıca Assur'dan kalan yazılı belgelerde Midas/Mita'nın, II. Sargon ile aynı çağda yaşadığı kaydedilmiştir. Young, Sitadel' de uzun bir süre boyunca devam eden arkeolojik verilerin sürekliliğini belirlemiştir. Strabon'a göre ise Midas'ın Kimmer istilası sonrasında intihar etmesiyle son bulmuş, Gordion'un yıkım tarihi ise Körte kardeşler tarafından M.Ö. 700'lerde yaşandığı belirtilmiştir (M. Mary Voigt, 2011, s. 13,14). Sarayın içinde yangın tarafından hasar görmüş geniş bölümleri kaldırmamış ve verileri yerinde bırakmıştır. Young, yangın sonucu zarar görmüş binaları (bu binalar Erken Tahrip Tabakası olarak bilinir) Kral Midas dönemiyle ilişkilendirerek M.Ö. 700 civarına tarihlemiştir (Voigt M. M., 2007, s. 67,68).

1901 yılında başlayan ilk dönem kazılarında toplamda 5 adet Tümülüs açılmıştır. Mezar odasının ardıç ağacından yapılmış olan en büyük ve MM Tümülüs'ü olarak isimlendirilen Tümülüs'ün en önemli mezar olarak literatüre geçmiştir. Höyükte şu ana kadar 18 farklı tabaka olduğu tespit edilmiştir. (Bakanlığı, 1981, s. 26)

Bu süreci takiben 1949 – 1974 yılları arasında Rodney S. Young tarafından kazılara devam edilmiştir. İlerleyen süreçlerde Dr. Keith De Vries kazıları üstlenmiş ve çalışmalar sürdürmüştür. (Bakanlığı, 1981, s. 26) 1998 yılında ise G. Kenneth Sams Gordion kazılarının başkanlık görevine getirilmiştir. 1988 – 2002 yılları arasında dokuz sezon boyunca kazılar yapmıştır. Sitadel höyüğünün batısı dahil olmak üzere, yerleşmenin az bilinen bölgelerini ve Dış Şehir ile Aşağı Şehir arasında kalan alanı ortaya çıkarmıştır. Bu kazılar neticesinde yeni bir kronoloji tablosu oluşturmayı hedeflemiş ve sonuç olarak ise yeni bir kronoloji tablosu oluşturmuştur (Voigt M. M., 2007, s. 68).

2.1 Yassıhöyük Stratigrafisi (Gordion)

YHSS Evreleri	Dönem	Yaklaşık Tarih
YHSS 0	Modern	**1920'ler**
YHSS 1	Orta çağ	**MS 12. – 13. yy**
YHSS 2	Roma	**MS. 1. – 3. yy.**
YHSS 3A	Geç Hellenistik	**MÖ 260-100**

YHSS 3B	Erken Hellenistik	**MÖ. 340-260**
YHSS 4	Geç Frig	**MÖ. 540-330**
YHSS 5	Orta Frig	**MÖ. 800-540**
YHSS 6A-B	Erken Frig Tahrip	**MÖ. 900-800**
YHSS 7	Erken Demir çağı	**MÖ. 1100-900**
YHSS 9-8	Geç Tunç Çağı	**MÖ. 1400-1200**
YHSS 10	Orta Tunç Çağı	**MÖ. 1600-1400**

(Voigt M. M., 2009, s. 6) (Tablo 1)

2.3. Tarih Sahnesinde Frigler

Frigler ile ilgili bilgileri Frig merkezlerinde gerçekleştirilen kazıların yanı sıra çeşitli antik çağ yazarlarından da öğrenebilmekteyiz. Tarih yazarı Herodotos (Herodotos, 2002, s. VII, 73.) ve ünlü coğrafyacı Strabon'a (Strabon, 1987, s. VII, 3.2; VII, 25; XII, 3.20.) göre Frigler, Avrupalı bir medeniyet olmalıdır ve Anadolu'ya gelmeden önce ''Brigler'' olarak bilinmektedirler. Frigler'in Anadolu Coğrafyasına ilk gelişleri Hitit Devletinin yıkılmasından hemen önce olarak değerlendirilebilir. Bilinen dünya tarihinde ilk ''Boğazlar Savaşı'' olarak bilim camiasınca kabul görmüş olan, Doğu ve Batı dünyasının karşı karşıya geldiği Troya savaşı sıralarıdır (Memiş, 2012, s. 114). Friglerin tek bir göç dalgası ile Anadolu'ya geldiklerini söylemek pek de mümkün bir söylem olmayacaktır. MÖ. 13. yy.'ın ikinci yarısında gerçekleşen Troya savaşı sırasında Troya saflarında savaşan Frigler, Hitit Devleti'nin yıkımından sonra Ege göçleri ile büyük topluluklar halinde Makedonya'dan Anadolu coğrafyasına göç etmişlerdir (Harita.2) (Memiş, 2014, s. 149). İlk olarak Asur Kralı I. Tiglat-Pileser dönemine ait tarihi vesikalardan bildiğimiz kadarıyla (Halys) Kızılırmak nehrinin doğusunda ''Muşkiler'' ismi geçmektedir, bu ismi geçen Muşkiler'in, Frigler olabileceği düşünülmektedir fakat Muşkiler ve Frigler arasında hiçbir benzerliği bulunmamaktadır. Gordion kazılarında bulunan tek renkli gri ve boyalı olmak üzere iki farklı türe ait Friglere ait seramiğin bulunması iki farklı medeniyete ait olduğu fikrini güçlendirmektedir. Monokrom olan seramik Muşkiler'e, boyalı olan seramik ise Frigler'e

ait olmalıdır (Çapar, 1986, s. 342). Asur kralı II. Sargon ’un MÖ. 722-705 yılları arasında savaştığı Muşki’ lerin Kralı Mita ile Yunan efsanelerinden de adı geçen Frig Kralı Midas’ın aynı kişi olduğu hakkında Hugo Winckler tarafından bir hipotez sunulmaktadır (Baydur, 1970, s. 234). Hogarth, Mita kelimesinin, Sezar'ın Romalılardaki ve Labarna’ nın Hititlerdeki gibi bireylerin ismi olmaktan öte, sonradan bir unvan haline geldiğini savunmaktadır (Memiş, 1986, s. 89). Ayrıca Schuler’e göre Muşkiler’in Frigler ile alakası yoktur, Kaşkalılarla akraba bir kavim olduğunu düşünmektedir (Schuler, 1965, s. 66). Prof. Dr. Ömer Çapar, Muşkiler ile Friglerin aynı kavim olup olmadıkları konusunda çok önemli bir konu olmadığını vurgulamaktadır. Asıl önemli olanın, her iki medeniyetinde Ege Göçleri ile Anadolu coğrafyasına gelerek burada etkin bir rol oynandığını söylemektedir (Çapar, 1986, s. 342). Asurluların Frigler ’den söz etmesi oldukça dikkat çekicidir. Belki de Friglerin siyasal açıdan Muşkiler üzerine etkili olmaları onların Muşkiler ile ilişkilendirilmelerine sebep olmuştur (Alp, 2000, s. 27). Bazı bilim adamlarına Midas’ın, Muşkili olarak tanımlanmasına göre Friglerin 12. yy.’da Alzi ve Purukuzzi ülkelerinde yaşamış olabileceği fikrini savunmaktadır (Çilingiroğlu, 1997, s. 18).

Trak göçleri hakkında en iyi bilgileri Troya kazıları sayesinde öğrenemekteyiz. Priamos Troya’ sının yıkılışından sonra, bu bölgede kaba ve düzensiz bir çanak çömlek kullanan, Balkanlardan gelen bir topluluğunun yerleştiğini anlıyoruz (Sevin, 2003, s. 193). Kullandıkları dil Hint-Avrupa dillerine aittir. Frigler, Balkan yarımadasında ikamet ederken, Eski Yunanlıların komşularıydılar ve yazı stili açısından Eski Yunanca ile bazı benzerlikler gözlemlenmesine rağmen, bu benzerlik Makedonca benzerliği kadar yoğun değildir. Frigce, bazı yönlerden Latince’ den çok Yunanca’ ya yaklaşmaktadır. (Alp, 2000, s. 26). Arkeolojik buluntular incelendiğinde, Trakya ve Macaristan tümülüslerinde bulunan eşyaların Frigler ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. M.Ö. 9. yüzyıl ortalarına tarihlenen Troya VIIb2 (1190-1100) katında, kaba ve düzensiz bir biçime sahip seramikler bulunmuştur. Bu seramiklerde, boynuza benzer çıkıntılarla spiral ve halka motifleri bulunmaktadır. Bu seramikler, Geç Tunç Çağı Macaristan'ında bulunan 'Buckel Keramik' türüyle tamamen örtüşmektedir ve bu da Trakya'dan Anadolu'ya bir göç olduğu fikrini güçlendirmektedir (Baydur, 1970, s. 71). Tüm bu veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Frigler'in Anadolu'ya gelen Trak boylarından biri olduğu kesin olarak değerlendirilebilir (Sevin, 2003, s. 193).

Herodotos'a göre, Frigler Anadolu'ya varmadan önce Makedonya'da yaşadılar ve bu dönemde "Brigler" olarak adlandırıldılar (Herodotos, 2002, s. VII, 73).

Anadolu coğrafyasında uzun yıllar hüküm süren Hitit Devleti'nin çöküş sürecine girmesiyle birlikte, M.Ö. 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya tam olarak yerleştikleri bilinmektedir. Hitit devletinin yıkılmasının ardından, birçok irili ufaklı medeniyetin ortaya çıktığını biliyoruz. Bu medeniyetler arasında, Urartular ve Frigler en kuvvetli olanlar arasında yer almaktadır (Memiş, 2009, s. 49). Frig göçleri hakkında bilgi edindiğimiz önemli kaynaklardan bir tanesini Mısır yazıtlarından oluşturmaktadır, Merneptah'ın MÖ. 1229-1220 ilk yıllarına ait olan vesikalardan, dış medeniyetlerden bahsedilirken ''Hitit yurdu barış içindedir'' diye geçmektedir bu yazıdan anlayacağımız üzere göç sıralarında Hitit devleti tam olarak yıkılmış sayılmaz (Kınal, 1987, s. 126). Bu olayları takiben bu coğrafya 'da vuku bulan siyasi gelişmelerde aktif rol oynadıkları bilinmektedir (Sevin, 2007, s. 193). Anadolu, kuzeydoğusundan Kafkaslar ve batısından boğazlar vasıtasıyla gelen çeşitli göçmen gruplarının etkisi altına girmiştir. Batıdan Anadolu coğrafyasına gelen topluluğa Bryg ya da diğer bir ismiyle Phryg adı verilir. İlk olarak Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara Denizi'nin güneydoğu kısmına yerleşmişlerdir. Daha sonra yavaş yavaş Orta Anadolu'ya doğru hareket etmişler ve M.Ö. 1100/1000 yılları arasında Merkezi Ankara olan Polatlı bölgesine, daha sonra başkentlik görevini üstlenecekleri Gordion (Yassıhöyük)'e yerleşmişlerdir (Sevin, 2003, s. 239). M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda Frigler, maden, tekstil ve ağaçtan yapılmış sanat eserlerinde büyük bir olgunluğa ulaşarak, Hellen sanatına büyük ölçüde etkide bulunmuşlardır (Akurgal, 1998, s. 197).

Uzun süre önce, yaklaşık M.Ö. 1200 dolaylarında Anadolu'ya giriş yapan Frigler'in siyasi olarak varlıklarını göstermeleri ise M.Ö. 750 yıllarında gerçekleştiğini biliyoruz. Frigler, Anadolu'ya göç ettikleri sırada Hitit Devleti'nin hakimiyeti sürdüğünden, ilk olarak Hitit devletinin etkin olmadığı bölgelerde yerleşim sağlamışlardır. Ancak, M.Ö. 750 yılına gelindiğinde siyasi birlik kurmayı başararak başkenti Gordion olan merkezi bir krallık haline gelmişlerdir (Akurgal, 2005, s. 265). Gordion kentinde ilk olarak Hititler yaşamaktaydı. Daha sonra Balkanlı göçmenler, yani Frigler, buraya yerleşerek kendileriyle beraber yeni kültürü bu bölgeye taşımışlardır (Sevin, 2003, s. 239). Midas döneminde, M.Ö. 725-695/675 yılları arasında, Frigler Orta ve Güneydoğu Anadolu'nun tamamına hâkim olmuş, güçlü bir krallık kurmuşlardır. Hint-Avrupa kökenli olmalarına rağmen, kısa bir sürede Anadolu'ya yerleşmişler ve hem Helen hem de geç Hitit etkileri altında kalmışlardır. Bu süreçte,

kendilerine özgü ve Anadolulu bir kültür geliştirmişlerdir. Frig ustaları tarafından yapılan zanaat eserleri, özellikle maden ve ahşap işçiliği eserleri, Hellen ustaları tarafından taklit edilmiştir. En önemli taklit eserler arasında, gümüş veya bronzdan yapılan çengelli iğneler ve geometrik desenlerle süslenmiş mobilya eşyaları gösterilebilir (Akurgal, 2005, s. 265).

Genel olarak bir değerlendirme yaptığımızda, Friglerin Makedonya üzerinden Anadolu'ya geldiklerini söyleyebiliriz. Zaman içinde Anadolu'nun yerli halkıyla kaynaşmışlardır. M.Ö. 8. yüzyılda etkin bir siyasi güç haline gelen Frigler, Makedonya, Trakya ve Anadolu kavimlerinin birleşmiş hali olarak görülebilir (Memiş, 2014, s. 154).

Friglerin yerleşim açısından ilk olarak Afyon, Ankara, Eskişehir ve Sakarya vadisi arasına yerleştiklerini biliyoruz. Kral Midas döneminde, Batı'da Kütahya'dan Doğu'ya, Kızılırmak'tan Kuzeyde Ankara'ya ve Güneyde ise Denizli'ye kadar uzanan güçlü bir medeniyet kurmuşlardır (Sams G. K., 2008, s. 10).

İlk olarak Troya ve çevresinde ki Frig izleri sayesinde, Askania Gölü (İznik) kıyılarına yayıldıkları bilinmektedir. Sonrasında, Frigler bu bölgelerden güneye ve doğuya doğru genişleyerek Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdir. Gordion'da bulunan, M.Ö. 1200-950 yıllarına tarihlenen Erken Demir Çağı tabakalarındaki kalıntılar, Friglerin M.Ö. 11. yüzyılda basit bir köy düzenine geçerek yerleşik bir yaşam tarzı benimsediklerini ve Polatlı yakınlarındaki Yassıhöyük'e (Gordion) yerleştiklerini göstermektedir (Sams G. K., 2008, s. 52).

Birçok Frig merkezinde yapılan kazılardan elde edilen veriler bütün olarak değerlendirildiğinde, kazılarda yerleşim boşluklarının görülmesi, bu toplulukların geçmişteki yerleşim alışkanlıklarının daha karmaşık ve değişken olduğunu göstermektedir (Akurgal, 1993, s. 7).

Midas, önemli Frig Krallarından biri olarak kabul edilir ve Asur Kralı II. Sargon' un M.Ö. 721-705 yılları arasındaki çağdaşıdır. Toplamda 42 yıl boyunca Frigler'e liderlik etmiştir. Bu süre zarfında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Urartu, Kuzey Suriye ve Asur ile ilişkiler kurmuş; aynı zamanda batıda Batı Anadolu sahilleri ve Kıta Yunanistan ile de temas halinde olmuştur. Midas, Anadolu'nun Demir Çağı'nın ilk kralı olarak kabul edilir (Sivas H. , 1998, s. 97).

3. FRİG COĞRAFYASI

Frigya toplamda üç farklı yönetim bölgesinden oluşmaktadır;

1. Kuzey Frigya (Yanık Frigya)
2. Orta Frigya Salutaris (Şifalı Frigya)
3. Güney Frigya Pekatina

Frigya olarak adlandırılan bölge, iki önemli merkezden oluşmaktadır. İlk olarak siyasal yönetim merkezi olarak bilinen Gordion (Yassıhöyük-Polatlı)'dir ve diğeri ise dini bir merkez olarak kabul edilen Midas (Yazılıkaya) kentidir. (Uçankuş, 2002, s. 15).

M.Ö. 8. yüzyılda güçlenen Frigler, başlıca olarak Orta Anadolu'nun yüksek platolarıyla birlikte Kızılırmak, Konya ve Niğde bölgelerini içeren geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır. Ancak, yayılım alanları konusunda kesin bir bilgi maalesef bulunmamaktadır. Eski çağ yazarları, Yunan ve Roma dönemlerindeki Frigya bölgesi hakkında bilgiler vermiştir. Strabon, Frigya'nın sınırları hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

''Bithyialılar 'ın güney sınırında Mysia Olympos'u denen dağın etrafında oturan Mysia ve Frigyalılar vardır ve bu kabilelerin her biri ikiye ayrılmıştır. Frigya 'nın bir kısmına Büyük Frigya denir, ki burada Midas hüküm sürmüştür ve bir bölümü Galatialılar tarafından işgal edilmiştir. Oyna Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerindeki ve Olympos'un (Uludağ) etrafındaki kısım Küçük Frigya yani Frigya Epiktetos denen yerdir.'' (Sevin, 1982, s. 246).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Anadolu'da Frig kökenli ve Frigce konuşan yoğun nüfusun yaşadığı bölge Frigya olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bu terimin gerçekten dikkate değer olan özelliği, M.Ö. 6. yüzyılın sonuna kadar bir 'coğrafi' terim olarak kullanılmasıdır, özellikle de Bizans döneminde (Sevin, 2003, s. 238).

Frigya'nın coğrafyası üç temel kesime ayrılabilir. Bu kesimler Doğu, Merkez ve Batı Frigya olarak sıralanabilir. Kızılırmak vadisi ve bu vadisin doğusundaki alan, "Doğu Frigya"

olarak bilinir. Doğu Frigya olarak adlandırılan bu bölge, Kızılırmak vadisinin büyük bir kısmını içermektedir. Coğrafik araştırmalarda Orta Kızılırmak Kesimi ve Yukarı Kızılırmak Kesimi olarak sınıflandırılan bölgeler ile Çorum'dan Samsun'a kadar uzanan Yeşilırmak Havzası, Doğu Frigya olarak tanımlanır. Bu sınırlar içinde bulunan ve günümüzde Orta Kızılırmak Kesimi olarak bilinen alan, Çorum, Yozgat, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir ve Kırıkkale illerini içerir; doğudan batıya doğru uzanmaktadır (Harita.3) (Atalay & Mortan, 2006, s. 593).

4. FRİG DİNİ

Friglerde çok tanrılı bir din anlayışının hâkim olduğunu bilmekteyiz. Bu dinde en popüler tanrılardan bazıları Güneş Tanrısı Sabazios ve Ay Tanrısı Men'dir. Friglerin bahsi açıldığında akla gelen diğer tanrıçalar arasında ise Agdistis, Matar Kybele (Büyük Ana) ya da Kybele gelir. Kybele, Frigler için doğa tanrıçası olarak oldukça önemlidir ve hatta doğanın bizzat kendisi olarak kabul edilir (Uçankuş, 2000, s. 569).

Anadolu'da sıkça gözlemlenen pagan inançlar, tanrıların ve tanrıçaların insanların günlük yaşamına ve hayatlarına olan etkileri ile ilişkileri hakkında açık izler taşır. Bu etkiler, yazıtlar ve diğer buluntular aracılığıyla belirgin bir şekilde görülebilir. Anadolu'daki farklı pagan inançlarının çeşitliliği, birçok farklı görüşe yol açmış ve hem genel hem de detaylı araştırmalarla desteklenen zengin malzemeler ve veriler bulunmaktadır (Birecikli, 2010, s. 220).

Antik yazar Strabon' un aktarımına göre, Frigler genellikle Tanrıça Rea'ya tapınırlardı. Bu tanrıça, çeşitli isimler altında anılırdı: Angdissis, Kybele olarak da bilinen Büyük Frigya tanrıçası veya sadece Ida, Dyndyma, Spilos veya Pessinus gibi Kybele kültünün odaklandığı kutsal mekanlara bağlı olarak değişirdi (Birecikli, 2010, s. 220). Anadolu'da görülen Kybele kültürü, Anadolu Tanrıçası, tarih kitaplarına Frig Tanrıçası olarak geçmiştir (Tekçam, 2007, s. 275). MÖ. 9. ve 8. yy'de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Kargamış gibi Geç Hitit politik merkezlerinden birinde, Ana Tanrıça' ya Kubaba adıyla tapınılmıştır. Geç Hititler' in Kubaba' sının görsel temsilleri ile Frigya'nın Ana Tanrıçası arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır, özellikle fiziksel özellikleri bakımından bu benzerlik kolaylıkla gözlemlenebilir. Frig dili yazıtlarından elde ettiğimiz bilgilere göre, Tanrıça adı "Matar" yani "Ana" sıfatıyla birlikte kullanılmıştır. Matar kelimesi günümüz Avrupa dillerinde "Mother/Anne" olarak kullanılmaya devam etmektedir (Roller, Cybele, 2013, s. 69,70,88,94). M.Ö. 7. yy.'da Friglerin siyasi güç kaybından sonra bile Kybele kültü Anadolu coğrafyasında varlığını sürdürmeye devam etti ve hatta gücünü korudu. Zamanla, Frig kült imgeleri kayboldu ve yerlerine açık bir şekilde Yunan etkisinden

esinlenen figürler ortaya çıkmaya başladı. Bu değişim net bir şekilde Gordion'da görülebilir. Gordion'da Kybele kültü kendini koruyarak, sadece figür olarak Hellenleşmiştir (Roller, 1991, s. 128).

Tanrıça Matar, yani Kybele kabartmaları sadece ibadet amaçlı değil, aynı zamanda başka amaçlarla da yapılmıştır. Çoğu kez yerleşim alanlarının sınır bölgelerine konumlandırılmışlardır. Bu kabartmalar taşa oyulmuş ev cepheleri genellikle şehir kapıları yakınında (örneğin, Boğazköy ve Gordion), yollar veya diğer ulaşım güzergahları boyunca (Ankara yakınları ve Dağlık Frigya'da) ve oldukça verimli vadilerin girişlerinde (Arslankaya gibi) bulunur. (Roller, 2007, s. 141, 144).

Pratik olarak tüm Kybele kabartmalarında, Tanrıça' nın görünümü oldukça benzerdir. Figürü genellikle tamamen önden, dik bir biçimde gösterilir ve sıklıkla kolları vücudu üzerinde çaprazlama kıvrılmıştır. Olgun bir şekilde tasvir edilen Tanrıça 'nın kıyafeti ise genellikle tüm vücudu örtecek şekilde oldukça kapalıdır ve vücut hatlarını koruyarak gösterilmiştir (Özmen, 2016, s. 390).

5. FRİG SANATI

Frig sanatı, Yunanistan üzerinde etkisi olan ve sonuç olarak Yunan sanatıyla belirgin bir benzerlik taşıyan bir sanatı geliştiren ve kısmen Yunan'a yakın bir ırk olan Frigler tarafından geliştirildi. Bu benzerlik özellikle daha sonraki Frig anıtlarında daha belirgin hale gelmiştir (Ramsay, 1888, s. 352).

Friglerden günümüze kalan eserlerin büyük bir çoğunluğu M.Ö. 8. yy.'a tarihlenmektedir, ki bu dönem Friglerin altın çağı olarak nitelendirilebilir. Örneğin Alişar, Boğazköy, Kültepe, Alacahöyük ve Friglerin başkenti olarak bilinen Gordion gibi önemli merkezlerden yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkan eserlerin hemen hemen hepsi MÖ. 750 ve sonrasına tarihlenmektedir (Akurgal, 1998, s. 265).

Frig sanatının içinde Geç Hitit-Suriye, Yunan ve Asur sanatının etkilerini görmek mümkündür. Özellikle, Frig sanatında geometrik şekillerin varlığı, diğer çağdaş sanatlarından ayrılan en dikkat çekici özelliklerden biridir (Devries, 2006, s. 52). Demir Çağı, İç Anadolu ovalarında ortaya çıkan desenli kaplar, Güneydoğu Avrupa kökenli olan Friglerin özgün geleneği olarak bilinmektedir. Trakya ve Gordion gibi bölgelerde üçgen, kare ve daire gibi çeşitli şekillerde süslenmiş kaplar bulunmaktadır (Melih Arslan, 2010, s. 216).

Kaya anıtları ve kaleler, Frigler'in ustalıklarını kaya oymacılığı alanında ne kadar başarılı olduklarını gösterir. Bu eserler, sanat açısından günümüze ulaşan en güzel örneklerden bazılarını oluşturur (Uçankuş, 2002, s. 577).

Bir diğer önemli sanat unsuru mobilyacılıktır. Anadolu'nun en güzel mobilya örneklerini Frig sanatında görmek mümkündür. Bu gelişmişliğin altında yatan sebeplere bakıldığında, Frig coğrafyasında yoğun bir orman zenginliği bulunduğunu söyleyebiliriz (Sevin, 2003, s. 274).

Günümüzde arkeolojik buluntuları incelediğimizde, Frig sanatı ikonografi ve stil özelliklerine göre 5 farklı evrede incelenmektedir:

- Erken Evre (MÖ. 750-730)
- Geçiş Evresi (MÖ. 730-725)
- Olgun Evre (MÖ. 725-650)
- Subgeometrik Evre (MÖ. 650-575)
- Geç Frig Stili (MÖ. 575-300) (Akurgal, 2003, s. 191).

5.1. Friglerde Seramik Sanatı

5.1.1 Erken Frig Stili

Erken Frig stili olarak adlandırılan bu tarzın görsel olarak sanata yansımasını; eşmerkezli daireler, ışın dizinleri, stilize ağaçlar ve geometrik süslemeler olarak görmekteyiz. Genel olarak, eşmerkezli daireler, iki veya daha fazla durumda birbirine geçmiş üç daireden oluşur. Bu dairelerin işlenmesi pergel kullanılarak gerçekleştirilmiştir ve bu izler bazı kapların üzerinde görülebilir (Akurgal, 1955, s. 17). Erken Frig stilini, Siluet vazolardan tarihlendirebilmekteyiz. Bu vazolar genellikle ortalama olarak 40 cm yüksekliğinde ve 50 cm genişliğindedir.

Ekrem Akurgal şu şekilde tanımlamaktadır:

1. Yarıdan biraz daha az olan alt bölümleri tamamen boyasız ve tasvirsizdir.
2. Tasvirli ve tasvirsiz bölümler genellikle bir silme veya kabarık bir kuşakla ayrılır, bazen de boyalı bir şeritle belirginleştirilir.
3. Kap yüzeyindeki tasvirler genellikle üst bölümde bulunur ve bu bölüm, birbirinden 4 kulpla ayrılmış olan ve metoplar olarak adlandırılan parçalardan oluşur.
4. Metoplar, dikine üç kısma bölünmüştür: en üstte yer alan ışınlar sırası, içi çeşitli motiflerle veya sadece dalgalı bir desenle süslenmiş dar bir şerit ile ayrılmıştır.
5. Baş sahne, geyik türünden figürlerin siluetleri ve konsantrik küçük dairelerle oluşturulmuştur. (Bahsi geçen bu kaplar Alişar, Boğazköy ve Maşat höyükte bulunmuş, Gordion'da ise bulunamamıştır.) (Şek.1-2) (Akurgal, 1955, s. 24).

5.1.2 Geçiş Stili

Bazı eserlerin bir kısmı Erken Frig ve Olgun Frig arasında bir geçiş dönemine işaret etmektedir. Geçiş stiline örnek olarak, Alişar 4bM yapı katmanında bulunan ve C odası olarak adlandırılan kısımda ortaya çıkarılan büyük bir eser, Olgun Frig eserleri ile Erken Frig stiline ait olan ancak burada ilk kez ortaya çıkan boğazdaki süslemeleriyle yeni ve farklı bir stilin öncüsü olarak kabul edilir (Şek.3). (Akurgal, 1955, s. 24).

5.1.3 Olgun Stil

Daha önceki Erken ve Geçiş stilleri gibi Olgun Stil olarak sınıflandırılan bu sınıf, Alişar kazıları sonucunda literatüre kaydedilmiştir. Bu stilde genellikle kapların tümü, geometrik bezemelerle doldurulmuş, herhangi bir boşluk bırakılmamıştır. Temel desenler arasında menderes ve benzerleri, kafesli veya noktalarla tabi kareler, eşkenar dörtgenler, üçgenler ve kapın etrafında yatay sıralanan zikzak ve menderes şeritleri, damalı desenler yer alır (Şek.4a-b) (Akurgal, 1955, s. 24). Olgun Frig stili ilk olarak Alişar' da ortaya çıksa da Gordion kentinde gelişmiş bir seviyeye ulaşmış olması, Alişan'dan Gordion'a geçişin Frig Beyliği merkezinin değişmiş olabileceği hipotezini desteklemektedir. Olgun stilde belirgin bir şekilde Hellen etkisi görülür. Bazı kap biçimlerinde Attika Geometrik örneklerinin benzerleri oluşturulmuştur. Ayrıca, bazı kaplarda ikonografi açısından Geleneksel Geç Hitit tipine ait özellikler de görülür (Şek.5) (Akurgal, 2003, s. 192).

5.1.4 Subgeometrik stil

MÖ. 7. yüzyılın ortalarından itibaren Friglerin, Hellenlerden sanat eseri ithal etmeye başladığı bilinmektedir. Bu dönemde Boğazköy ve Alacahöyük gibi önemli merkezlerde elde edilen seramik eserlerini incelediğimizde, İon Geçgeometrik ve Subgeometrik seramiklerinde T-motifinin taklit edildiğini görmekteyiz (Şek.6). Bahsi geçen bu Subgeometrik stilin Anadolu coğrafyasına Friglerle 5 ila 10 yıl kadar bir gecikmeyle geldiği düşünülmektedir (Akurgal, 2003, s. 194).

5.1.5 Geç Frig Stili

Geç Frig sanatı, seramik ve heykel sanatı açısından Ankara'daki Kybele kabartmaları özellikle İon heykelciklerinin etkisi altında olup, Friglerin kendi sanat tarzlarını geliştirdiği M.Ö. 550-500 civarındaki dönemde belirginleşmiştir. Bu zaman diliminde, Frig beylikleri, eski Frig sanatını sürdürerek, Afyonkarahisar ve Eskişehir bölgelerinde kayalara oyulmuş kült ve mezar anıtları inşa etmiştir (Akurgal, 2003, s. 194-195).

Elimizdeki bilgilere dayanarak, Geç Frig stili vazoları üç farklı grupta incelemek mümkündür: (Akurgal, 1955, s. 31).

1. Düz Çizgi ve Kısa Yay Dizileri ile Süslenmiş Vazolar: Bu grup vazolar, genellikle düz çizgilerle ve kısa, yarım yay dizileriyle süslenmiştir. Basit geometrik desenlerle süslenen bu vazolar, karakteristik bir tarza sahiptir (Şek.7).
2. Stilize Hayvan Tasvirleri: Bu gruptaki vazolar, olağan bir şekilde stilize edilmiş hayvan tasvirlerini içerir. Bu tasvirler, genellikle geometrik desenlerle bir araya getirilerek vazolara işlenmiştir (Şek.8).
3. Yonca Yaprağı Ağızlı Testiler ve Basit Süslemeli Kaplar: Bu gruptaki vazolar genellikle yonca yaprağı şeklinde ağızlara sahiptir ve omuz alanları basit süslemelerle donatılmıştır. Bu kaplar, daha sade ve minimal bir tarza sahiptir. (Akurgal, 1955, s. 31).

6. FRİG MİMARLIĞI

Romalı mimarlık tarihçisi Vitruvius' un bahsettiği gibi, Frig evlerinin genellikle ahşap kalas ve tahtalardan inşa edildiği bilinmektedir. Bu evlerin çatıları genellikle saz veya çamur ile kaplanmıştır. Bu yapı malzemeleri ve teknikleri, Friglerin mimari alanındaki ileri düzeydeki becerilerini ve yapılarının dayanıklılığını göstermektedir. Bu, Friglerin mimari alanda önemli bir gelişim ve ustalık seviyesine ulaştığını göstermektedir (Sevin, Frigler, 1982, s. 220-235). Yazılarında şu şekilde aktarmıştır;

''Frigler orman ve kereste eksikliği sebebiyle doğal bir tepecik seçerek, ortasında bir hendek açar ve geçitler inşa ederler alanın izin verdiği ölçüde iç alanı genişletirler. Bunun üzerine, birbirine kenetlenmiş kütüklerden piramidal bir çatı inşa ederler ve bunu ikamet ettikleri yerin üstüne yüksek toprak yığınları yığarak, sazlık ve çalılarla kaplarlar. Böylece evlerin içini kışları sıcak, yazları ise serin hale getirirler'. (Ingrid D. Rowland, 2001).

Gordion evlerinin MÖ. 8. yüzyıl sonlarına ve Pazarlı yerleşimine ait yapıların MÖ. 6. yüzyıl ortalarından itibaren kerpiç duvarlarında kullanılan yapısal özellikler oldukça ilginçtir. Bu yapılar, sağlamlık ve dayanıklılık sağlamak için ağaç dikmeler ve yatay hatıllar gibi unsurlar kullanılmıştır. Duvarların iç ve dış yüzeylerinde, çivi kullanılmadan birbirine geçmiş ahşap kasalar içine alınmıştır. Bu yapısal tasarım, yapıların hem sağlam olmasını sağlamış hem de estetik bir görünüm kazanmalarını sağlamıştır. Bu özellikler, Friglerin mimari alanındaki gelişmişlik ve teknik ustalığını göstermektedir (Uçankuş, 2002, s. 41).

Gordion kentindeki Midas dönemi sitadelindeki evlerin yapısı, tek bir planlama üzerine değil, ihtiyaca göre aşamalı olarak ve genişleyerek şekillenmiştir. Bu yapılar, farklı mimari teknikler ve malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir, bu da hepsinin aynı dönemde yapılmadığını göstermektedir. MÖ. 8. yüzyıl Frig mimarisinde en dikkat çekici olanlar megaron planlı yapılar olmuştur (Bülbül, 2009, s. 88).

Gordion kazıları, Friglerin Anadolu'da I. Troya döneminden beri kullandıkları megaron planlı yapıları ortaya koymuştur. Bu yapılar, genellikle önde bir giriş holü ve arkasında büyük bir salondan oluşur. Megaronlar, Anadolu'nun zorlu kış koşullarına uygun bir yapı tipidir. Gordion kazılarında ortaya çıkarılan en büyük ve en görkemli örneklerden biri, 3 numaralı megarondur (Şek.9). Yaklaşık olarak 18.30x3.40 metre boyutlarındadır. Çatısı, 2 sıra ahşap direk kullanılarak desteklenmiştir. Bu megaronda, ana salonun üç tarafını çevreleyen ve tekrarlanan ahşap direklerle desteklenen bir asma kat bulunmaktadır (Sevin, 1982, s. 265).

Megaron 2'deki mozaik, Friglerin mimari mirasının önemli örneklerinden biridir ve tarihi açıdan oldukça eski bir yapıttır (Şek.10). M.Ö 9. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu mozaik, şimdiye kadar keşfedilen en eski mozaik süslemelerinden biridir (Rose C. B., 2017, s. 157,160). Mozaik üzerindeki desenler genellikle soyut ve geometrik şekillerden oluşmaktadır. İşlenen motifler, Frig sanatında sıkça görülen motiflere sahiptir. Ancak, mozaikteki işlemelerin bir plan dahilinde yapılmadığı açıktır (Sams G. K., 1995). Mozaik genel etki açısından bir halıyı andırır biçimde görülmektedir (Şek.11) (Sevin, 2003).

Young, ilk olarak "canlı renkli dokuma halılar" teorisini ortaya atmıştır. Daha sonra, diğer bilim insanları desenlerin tekstil koleksiyonundaki motiflerle ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir. Örneğin, Megaron 3'te bulunan bir grup tekstil parçası, benzer desenlere sahip çengelli, üçgenler, örgüler ve çevresel karelerin sırayla sıralandığı satırlar içermektedir (Holzman, 2019, s. 551).

‘'Dağlık Frigya' bölgesindeki Frig yerleşimleri genellikle yüksek ve kayalık platolar üzerine kurulmuştur. Bu kalelerin çoğunda muhtemelen yönetici sınıfın ikamet ettiği düşünülmektedir, halk ise daha çok kale eteklerinde bulunan küçük köylerde yaşamaktaydı. Frig kaleleri stratejik konumlara yerleştirilmişti ve bu özellikleri Yazılıkaya/Midas, Pişmiş Kale, Yapıldak Asarkaya, Kümbet Asar Kale ve Akapara Kale gibi kalelerde en iyi şekilde görülebilmektedir (Sivas T. T., s. 106).

7. BÜYÜK TÜMÜLÜS (MM TÜMÜLÜS'Ü)

R.S. Young liderliğindeki kazılar, 1957 yılında MM Tümülüs'ünü açığa çıkardı. 1900'lerin başlarında Körte kardeşler de bu tümülüsü kazmayı planlamış ancak dönemin şartları ve maliyetler nedeniyle çalışmalara başlayamamışlardır. MM Tümülüsü, konumu itibariyle Gordion şehrinin yaklaşık bir mil doğusunda ve modern Gordion Müzesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır (Şek.12) (Erdoğan, 2007, s. 28). MM Tümülüsü, konumu itibariyle Gordion şehrinin yaklaşık bir mil doğusunda ve modern Gordion Müzesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Bu tümülüs, 300 metre çapı ve 53 metre yüksekliğiyle Frigya'daki en büyük tümülüslerden biridir. Anadolu'da bilinen en büyük ikinci tümülüstür, en büyük olanı ise Alyattes'in mezarı olarak adlandırılan Lidya Tümülüs'üdür (Akurgal, 1961, s. 282).

MM Tümülüs'ünün kazıları, anıtsal niteliğini bozmamak amacıyla farklı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Bu tür tarihi yapıların korunması ve kazı sırasında zarar görmemesi için dikkatli bir yaklaşım benimsenmiştir. Muhtemelen tümülüsün yapısını korumak için alanın dikkatlice kazılması ve yapılan kazı çalışmalarının titizlikle yönetilmesi gerekmekteydi (Young R. S., 1958, s. 147). Tünelin açılması için Zonguldak'tan maden işçilerinin getirildiği ve odanın delinerek kazı işlemlerine başlandığı belirtilmektedir (Şek.13a-b). (Miller, 1999, s. 16). Tümülüsün yapısal analizi, yaklaşık olarak 80 cm kalınlığında oldukça kaba kireç taşı bloklarından oluşan, 3 metre yüksekliğinde bir duvarla çevrildiğini göstermektedir. Bu duvar ile odanın arasındaki boşluk, küçük moloz taşlarıyla doldurulmuştur. Bu yapısal özellikler, tümülüsün sağlam bir yapıya sahip olduğunu ve iç mekânın korunmasını sağladığını göstermektedir (Young R. S., 1958, s. 3). İç yapı, dört köşe kirişlerle sağlamca birleştirilmiş köşelerden oluşur ve moloz taşların basıncını karşılamak ve mezar duvarlarını korumak için kütüklerle kaplanmıştır. Bu dış kaplama, mezar odasının temel yapısını oluşturur. Ardıç ve sedir ağacından yapılan kütükler, alttan üste doğru doğal bir düzende yerleştirilmiştir ve farklı yönlere dikkatlice yerleştirilmiştir. Bu kütükler, birbirine bağlı olmadığı için yapının her yanı yer yer moloz taşlarla desteklenmiştir. Mezar odasının boyutları 6,20 m uzunluğunda ve 5,15 m genişliğindedir ve kuzeyden güneye doğru uzanır. Oda içindeki duvar yüksekliği 3.5 m'dir (Şek.14). Mezar odasında giriş kapısı

bulunmamaktadır. Mezar sahibi, cesedi ve hediyeleri yerleştirdikten sonra odanın üzerine bir çatı konmuştur. Çatı, iki eğimli ve çift katlıdır, iki ucunda ve ortasında kirişlerle desteklenmektedir. Ardıç ve sedir ağacından yapılan bu kütükler, düzenli bir şekilde sıralandığından mekânda mükemmel bir bütünlük sağlar. Çatının dış kenarlarındaki moloz taşların üzerine ek olarak ahşap kütükler yerleştirilmiş ve mezarın çevresindeki dolgu taşlarının üzerine daha fazla ağaç kütüğü yerleştirilerek ana mezar çatısının baskısı hafifletilmiştir. Bunların üzerine yaklaşık 4 m yüksekliğinde taşlar yığılmış ve taş yığınının üzerine kil ve topraktan oluşan bir dolgu malzemesi yerleştirilmiştir (Young R. S., Gordion Report 1957, 1958, s. 148, 149).

MM Tümülüs'ünde bulunan zengin buluntular şu şekildedir (Şek.15):

- Demir ayaklı büyük kazanlar: 3 adet
- Yuvarlak gövdeli yonca testiler: 10 adet
- Daha küçük yonca testiler: 19 adet
- Emzikli sürahiler: 2 adet
- Situlalar: 2 adet
- Halka kulplu derin kaseler: 6 adet
- Kova kulplu derin kaseler: 4 adet
- Kenar kulplu leğenler: 3 adet
- Tek kulplu kaseler: 2 adet
- Kepçeler: 2 adet
- Düz yarım küre kaseler: 2 adet
- Süslü omphalos kaseler: 7 adet
- Sade omphalos kaseler: 37 adet
- Yaprak desenli omphalos kaseler: 54 adet (Young R. S., 1958, s. 150).

MM Tümülüs'ünde batı duvarında 1957 yılında Young başkanlığında açılan bir pencere açıklığı bulunmaktadır (Şek.16). Frigler burada ilk olarak 14 m x 16 m boyutlarında ve 2 m derinliğinde bir çukur kazdılar ve bu çukuru kireç taşı ile doldurdular. Mezar odasını çukur içine yapmak yerine çukuru molozlarla doldurmayı tercih ettiler. Orijinal zemin seviyesine yaklaştıklarında, büyük, işlenmemiş kaya parçalarını dış kaplama hatlarının yaklaşık olduğu yere yerleştirdiler. Bu kaya parçaları üzerine eşit olarak yerleştirilen kireç taşları bulunmaktaydı. Aralarına ardıç kütükleri yerleştirildi ve bu, mezar odasının

genişliğini oluşturacak olan kütüklerin katı bir salını oluşturdu. Bu kütükler daha sonra üst yüzeylerinde düzleştirildi ve meşe ve çam zemin kirişleri için bir yatak yüzeyi oluşturmak amacıyla düz olarak kesildi. Bu, mezar odasının ilk katını oluşturdu (Liebhart, 2012, s. 132, 133).

8. P TÜMÜLÜS'Ü

P Tümülüsü, zengin buluntular açısından oldukça önemli bir yerdir ve Frig nekropol alanları içinde en büyük olanıdır. 12 metre yüksekliğinde ve 80 metre genişliğindedir. Yapısı gereği, P Tümülüsü önce zemin üzerine bir çukur açılarak inşa edilmiştir. Bu çukur ardından ağaçlarla döşenerek mezar odası haline getirilmiştir. Mezar odası ile mezar çukuru arası taşlarla doldurulmuş ve üstleri kil bir tabaka ile kaplanmıştır. Tümülüsün çatısı ise iki katlı ağaç döşeme ile yapılmıştır (Şek.17) (Young R. S., 1957, s. 328).

Kazılar sırasında mezar odasına ulaşıldığında, içeride bulunan iskeletin kuzeybatı köşede bulunan yatakta olduğu keşfedilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, bu iskeletin yaklaşık 5 yaşlarında bir erkek çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır (Young R. S., 1957, s. 327).

Mezar etrafında oldukça iyi buluntular ele geçirilmiştir. Bunlar arasında birkaç bronz fibula ve bronz kemer parçaları dikkat çekmektedir. Kazılar sonucunda bulunan kemer parçaları, çalışmalar neticesinde bir araya getirilerek restore edilmiştir. Sonuç olarak, 50 cm. uzunluğunda bir kemerin elde edildiği bilinmektedir. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, 5 yaşlarındaki bir çocuk için uygun bir kemer olduğu düşünülmektedir. Kemer parçaları, Frigler tarafından oldukça sevilen, ince bir işçilik eseri olan geometrik bezemeler içermektedir (Şek.18) (Young R. S., 1957, s. 326).

9. FRİG SÜSLEME UNSURLARI

9.1. Mobilya ve Mobilya Süslemeleri

Friglerin en karakteristik sanat dalı, mobilyacılıktır ve bu alandaki ustalık ile özgünlük, bölgenin zengin orman kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Gordion Tümülüslerinde bulunan mobilyalar, marangozluk alanındaki olağanüstü becerinin canlı kanıtlarıdır. Metal çiviler yerine ağaç çivileri ve geçmeler kullanılarak bir araya getirilmiş masalar, tabureler ve sehpalar, genellikle Friglerin kendine özgü geometrik desenlerle oyma ve kakma işlemelerle süslenmiştir. Mobilya üretiminde, sadece işlevsel ağaç seçimi değil, aynı zamanda ağacın rengi ve kokusu da estetik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir (Sevin, 1999, s. 200, 201, 202).

Örneğin, dayanıklı sarı şimşir ağacı, koyu renkli ceviz ile birleştirilmiş, bu da estetik bir kontrast oluşturmuştur. Kakmacılıkta, hoş kokulu ardıçtan yapılmış kakmalar, şimşir üzerinde açılan 1-2 mm'lik yuvalara özel bir tutkalla yerleştirilmiştir. Midas dönemi Gordion'unda, özellikle mobilyacılıkla ilişkilendirilen bir fildişi atölyesi de bulunmaktadır. Ancak bu alan, ahşap oymacılığı kadar gelişmemiştir (Sevin, 1999, s. 200, 201, 202).

Gordion'a, Kuzey Suriye'den gelen fildişi ile yerel atölyelerin bir araya gelmesi, köklü bir geleneği ve bir dizi atölyenin varlığına işaret etmesine rağmen, kendi benzersiz tarzını taşır. Özellikle ahşap kakma parçalarında görülen silahlı süvariler, balık avlayan figürler, kartal başlı karma yaratıklar ve geyik kabartmaları, Kuzey Suriye, Fenike, Asur ve hatta Urartu'dan oldukça farklıdır. Bu, Orta Anadolu'ya özgü bir atölyenin ürünleridir ve Koloni Çağı'ndan beri etkisini sürdürmektedir (Sevin, 1999, s. 200, 201, 202).

Friglerin mobilyacılık alanında öncü olduğu ve en başarılı olduğu dönem Olgun Stil olarak bilinmektedir. Mobilyacılık açısından en güzel örneklerden biri, Elizabeth Simpson tarafından restore edilen bir masa olarak karşımıza çıkmaktadır (Şek.19). Bu eser, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir ve dünya tarihi açısından en değerli mobilya eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Masadaki süslemeler, Geç Hitit Kralı

Warpalawas'ın giysisinde görülen bezemelere benzerlik göstermektedir (Şek.20a-b) (Muscarella O. W., 2007, s. 174,175)..

Frig mobilyalarındaki bu süslemeler, Frig tekstil işçiliklerinde de bulunmalıdır. Hatta bu süsleme sanatı, İon sanatçılarını etkilemiş ve ilham kaynağı olmuştur (Akurgal, 1998, s. 268). Gordion iç kale höyüğü ve çevresindeki tümülüslerde, yüzlerce insitu halde bulunan küçük tekstil parçaları bulunmuştur. Bu parçalar üzerinde görülen bezemeler, doğu Akdeniz boyunca çeşitli yerleşim yerlerinde ele geçen Frig seramiklerinin üzerinde görülen açık-koyu renkli geometrik desenlere benzer motifler içermektedir. Bu motiflerin büyük olasılıkla tekstil motiflerinden esinlenildiği düşünülmektedir. İvriz kaya kabartmasında da kralın giysisi üzerinde benzer desenlerin açıkça görülebildiği belirtilmektedir. Ayrıca, kralın Frig tarzı bir kemer ve fibula taşıdığı kabartmada betimlenmiştir (Morgan, 2015, s. 88,89). Kral Warpalawas'ın çift iğneli Frig Fibulası, Gordion MM Tümülüs'ünde keşfedilen başka bir örnekle ve diğer alt tiplerle hemen hemen aynıdır. Bu benzerlik, fibulanın Tabal'ın Frigya ile yakın ilişkilerinin bir ifadesi olarak yorumlanabileceği veya Warpalawas'ın Frigya kökenlerine işaret edebileceği fikrini akla getirmektedir. Bu tür fibulanın Midas'tan Warpalawas'ya bir kraliyet hediyesi olma olasılığı da vardır (Muscarella O. W., 2007, s. 174,175).

Gordion MM Tümülüs'ünde bulunan kakmalı masa, eserler arasında en görülmeye değer olanlardan biridir. Yapı malzemesi olarak ardıç ağacından yapılmış kakmalar ve ceviz üst kısma sahiptir. Bu masa, ilk keşfedildiğinde mezar odasının zeminine dağılmış halde bulunmuş ve toplamda 46 parçaya ayrılmıştır. Masa, 1982 yılında Robert Payton tarafından ilk konservasyon çalışmalarına tabi tutulmuştur (Şek.21) (Simpson, 2016, s. 71). Masa, ilk bulunduğunda üzerinde bronz kaplar yerleştirilmiş ve zemine çökmüş halde bulunmuştur (Şek.22). Kazı fotoğraflarından öğrendiğimize göre, masayı destekleyen iki çubuğun hala yerinde durduğu ve iki tutacağın masanın köşelerinden düştüğü yerde bulunduğu görülmüştür. Bu üst çubuklar ve tutacaklar süslemelere sahipti (Simpson, 2010, s. 32).

Çubuk tiplerini incelediğimizde, üç farklı tipe ayrıldıklarını görmekteyiz. İlk tür, Young tarafından tip-1 olarak adlandırılmıştır. Bu çubuklar üç katmandan oluşur ve stilize edilmiş bir bitki veya ağaca benzer şekilde işlenmiştir. Alt kısmında yuvarlak bir taban bulunur ve buradan yükselen ince bir silindirik gövdeye sahiptir. Gövde, dışa doğru iki yaprağa dallanır ve bu yapraklar ikinci katmandaki segmenti destekler. Bu iki segmentin iç yüzeyi ve arkası yuvarlanmış olan, şeritlerle işlenmiş tek yönlü yapraklarla sonlanır. İkinci

çift yaprak, çubuğun üst katmanını destekler ve üç farklı dikey segmentten oluşur; dış iki segment silindirik şekilde ve altındaki yaprakların üstünde yükselir (Şek.23). Tip 1 çubuğun altındaki bir tenon, çerçevenin kare panellerinin üst kenarlarına oyulmuş bir çukura oturtulacak şekilde tasarlanmıştır (Şek.24).

Tip 2 olarak sınıflandırılan parçalar, toplamda 6 adetten oluşur ve çiçek benzeri işlemeler içerir (Şek.25). İlk tipe benzer şekilde, Tip 3 çubukları da üç farklı katmandan oluşur. Tip 1'deki ikinci katmandaki unsurlarla benzerlik gösterirken, Tip 2 tamamen farklı bir görünüme sahiptir. Yarı yuvarlak bir tabandan iki dikey segment yükselir ve düz ön yüzeylerine işlenir. Üst kısımlarında, şeritlerle işlenmiş tek yönlü yapraklar bulunur ve bu yapraklar ikinci bir katmanı destekler. Bu segment, kesit itibariyle yuvarlak ve ortaya doğru daralan, orta kısmına doğru daralan, üçüncü katmanı destekler; bu katman, üstteki yaprakların üstteki merkezi elemanın üst kısmına katılmasıyla birlikte tersine çevrilmiştir. Çubuğun üst kısmında yarı yuvarlak bir çapraz şerit ve bir merkezi tenon bulunur; bu unsurlar, Tip 1 çubuklarıyla olduğu gibi, masa üstündeki oyuklara yerleştirilir. Benzer şekilde, çubukların altındaki tenonlar, çerçevenin kare panellerinin üst kenarına oyulmuş dişlere oturur (Simpson, 2010, s. 35).

Tip 3 çubuklar, ön ve arka çerçeve parçalarının dış karelerinden yükselirdi. Her kulpun kavisli uzantısı, düz dış yüzeye sahipti ve bir dizi işlemeli panele sahipti (Şek.26). İşlemeli paneller, şu anda desenlerini gösteren kare, sığ çöküntülerle sıralanmıştır. Bu çöküntüler, bir zamanlar ayrı inceleme bölümlerini tutmuş, şimdi kayıp, küçük deliklerin desenlerin konfigürasyonunu önerdiği bir şekilde. Eksik panellerin zorla çıkarıldığı açıktır, çünkü panelleri sınırlayan birçok kenar kırılmış durumda ve çöküntülerde çiplemeye dair belirtiler bulunmaktadır. Bu nedenle masa, işlemeli kulplarının 12 bölümünden ve muhtemelen dört köşe parçasından yoksun bırakılmıştır. Eksik parçalar bu nedenle çalınmaya değerdi ve muhtemelen değerli metalden yapılmış olabilir (Simpson, 2016, s. 72).

Masanın ayakları, stilize aslan pençesi şeklinde kavisli üç bacağa sahiptir. Bu bacaklar tahta çerçeveye tahta çivi sistemiyle tutturulmuştur ve masa üstünü doğrudan desteklerler. Masa yüzeyinin büyük bir bölümüne geometrik desenler oyulmuştur. Büyük olasılıkla bu desenler Matar ile alakalıdır, masa üstünün tepsi şeklinde olması ve kulpları düşünüldüğünde şölen sıralarında davetlilere yiyecek için dahi kullanılıyor olmalıydı (Simpson, 2016, s. 72).

Masanın üç ayaklı olması, antik çağlarda dengesiz zeminlerde dengeyi korumakla alakalı olmalıydı (Baker, 1966, s. 304).

Desenler arasında kareler, elmaslar, üçgenler ve hatta ilginç bir unsur olarak minyatür bir labirent içeriyordu (Simpson, 1988, s. 28-29). Bildiğimiz kadarıyla masa gömülmeden önce başka türde köşe parçalarına sahipti, masanın dört kenarından çıkarılan kakma kısımları mevcuttur, eksik parçalar muhtemelen kıymetli metalden yapılmış ve değerleri sebebiyle gömülmeden hemen önce çıkarılmış olmalıdır (Simspon, 1996, s. 191).

Kakmalı masa üzerinde bulunan labirent, kanca ve svastika tasarımları birbirleriyle ilişkilidir. Karmaşık olan labirentler büyük ölçüde kancalardan yapılmıştır (Şek.27A-D). Ayrıca bu unsurlar gamalı haç unsurları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Masa kulplarında (D1 ve D5) 2 adet gerçek gamalı haç süslemesi de bulunmaktadır. (Şek.28) D1 tutamağında bulunan gamalı haç, tasarımın koyu renkli, kakma şeritleriyle tamamlanırken labirent ise kakma şeritlerin etrafındaki alanda yer almaktadır (Simpson, 2010, s. 93).

Masa arkasında D5 tutamacında yer alan labirent, panel merkezine doğru spiral yer alan labirent, panelin merkezine doğru spiral çizen tek bir kancadan oluşmaktadır. Bu labirent tek yönlüdür; (Şek.29) alt sınırdaki girişten izleyicinin seçim yapmasını gerektiren yanlış yollar olmadan doğrudan merkeze doğru giden tek bir yol mevcuttur. Labirent tanımlaması genellikle tek yönlü konfigürasyonlar için kullanılmaktadır (Simpson, 2010, s. 94, 94).

Süsleme unsurlarını incelediğimizde Friglerin yoğun olarak kullandığı ve sevdiği geometrik motiflerin bazıları komşu bölgelerde gözükmektedir fakat bu motifler tamamen Frigler'e has bir modadır. Kakmalı masanın iskeletinde, payandalarında ve ayaklarında bulunan üçgenlerle sınırlandırılmış baklava desenler, sehpalarda ve sehpaların yüzlerine işlenmiş menderes karelerinin arasında ve çerçevesinde uzanan arka plan kakma deseninde görülebilmektedir (Şek.30-31). Masa ön kısmında, ön çerçeve parçasının merkezi karesi, belirgin konumuyla servis sehpaları yüzeylerindeki merkezi madalyonu anımsatan bir Rozet- likemotif içermektedir (Şek.32-33). Masa önünde bulunan üst dikmelerden birinde (A2) üstteki bir çift dışa dönük yaprak arasına işlenmiş bir rozet bir diğerinde ise (A4) aynı konumda yarım daire ya da lunette bulunmaktadır (Şek.34-35) bu küçük rozetler, masanın diğer kısımlarında da gözükmektedir (Simpson, 2010, s. 48). Servis stantlarının, erken örneklerinden büyük ölçüde farklı olmayan biçimlerde, Kybele'yi temsil ettiğine inanılan

motifler, büyük bir öneme sahiptir. Simpson ve Spirydowicz, masaların ön yüzlerinde bulunan yarı çember şeklindeki rozet deseninin Kybele'nin taç figürünü sembolize ettiğine inanmaktadır. Aynı zamanda, standın ön yüzünde yer alan iki ayağın Kybele'nin aslanlarını sembolize ettiğini ifade etmektedirler. Ayrıca, stant üzerindeki bezeklerin, Dağlık Frigya 'da bulunan anıtlardaki bezeklerle benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadırlar (Elizabeth Simpson, 1999, s. 7-8). Masalarda tasvir edilen rozetlerin tanrılarla ilişkili olması muhtemeldir. Yakındoğu sanatında benzer örnekler görmek mümkündür (Rose C. B., 2013, s. 153). Yeni Babil döneminde bir tablet üzerinde güneş tanrısı Şamaş'ı, Sippar'daki tapınağı önünde otururken gösterilir (Woods, 2004, s. 103). Tanrı önünde, bir sunak ya da masa üzerinde yerleştirilmiş olan büyük bir güneş diski yer almaktadır (Şek.30a). Bu imge, Gordion süslemelerine oldukça benzemektedir (Şek.36) (Rose C. B., 2013, s. 153).

MM Tümülüs'ünde bulunan kuzeydoğu köşesindeki iki tabure ve bir sandalye kalıntısı oldukça benzersizdir. Bu kalıntılar, büyük oranda çürümüş şimşir ve ardıç parçalarından oluşmaktadır (Rose C. B., 2013, s. 155).

Sandalyenin ayakları oyulmuş bir arkalığa ve paneller halinde betimlenmiş küçük hayvan süslemelerine sahipti. Bu özelliğiyle, MM Tümülüs'ündeki buluntular arasında tek örnektir. Orijinal korunan parça sadece 33 cm. olup, büyük bir parçayı ve panellerde hayvan sahnelerini tasvir eden küçük bir parçayı içermektedir (Simpson, 2010, s. 112).

Hayvan tasvirleri arasında at ve geyik gibi dönemin bölgede yaşadığı düşünülen hayvanlar bulunmaktadır. Geyiklerin ağzının detaylı bir şekilde gösterildiği işleme parçasında, hayvanların yaprak yediği rahatça görülebilmektedir. Geyiklerin hemen yanında, sol tarafta bir ağacı çevreleyen keçiler bulunmaktadır. Keçilerin ilerisinde, Orta Asya sanatında sıkça rastlanan hayvan mücadele sahnesi yer almakta ve muhtemelen bir boğa ile aslan arasında gerçekleşmektedir (Şek.37) (Simpson, 2010, s. 112).

9.2. Maden İşçiliği ve Süslemeleri

Friglerin ustalıkla işlediği ve günümüze kadar gelen sanat eserleri arasında maden işçiliği de yer almaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, maden sanatının içerisinde özellikle tunç işçiliğine yoğunlaştıkları bilinmektedir. Bu sanat dalında özellikle Tabal ülkesinin çok ileri seviyede olduğu düşünülmektedir. Asur Kralı 2. Sargon, Tabal yapımı

kazanları değerli savaş ganimetleri arasında saymıştır. M.Ö. 8. yüzyılda tunç kazanların ünü ve modası tüm Batı'ya, Yunanistan ve hatta İtalya'ya kadar yayılmıştır. Aynı dönemler içerisinde, İnsan ve hayvan figürleriyle bezeli üç ayaklı tabanlar üzerinde duran büyük kazanlar, Friglerin yanı sıra Yakın Doğu, Asur, Urartu, Geç Hitit ve Kıbrıs'ta da popüler bir biçimde kullanılmıştır. Gordion Tümülüslerinde, bu tür kazanlara en eski mezar alanlarında bile rastlanmaktadır. Büyük Tümülüs'te ise üç tanesi bulunmaktadır. Bazılarının ağız kenarları boğa başlarıyla, bazılarının ise kadın ve erkek figürleriyle süslü olduğu görülen bu kazanların ortak özelliği, kenarlarında halka deliklerinin bulunması ve bu deliklerden geçirilmiş halkaların bulunmasıdır. Yakın Doğu'da, Urartu ve Kuzey Suriye'deki atölyelerin yanı sıra, Frigya veya Tabal bölgelerinde de benzer bir atölyenin faaliyet gösterdiği düşünülmektedir. Büyük Tümülüs'ün ilk kez açıldığı dönemlerde, buradaki kazanların Urartu kökenli olduğu düşünülmüştü. Ancak, yapılan yeni araştırmalar, Gordion'da hiçbir Urartu eserinin bulunmamış olduğunu ve bazı kazanların ise Kuzey Suriye menşeli olabileceğini göstermektedir (Tahsin, 2002, s. 54).

Frig takı eserleri arasında takılar günümüzde çok nadiren bulunmaktadır. Frig zanaatkarları genellikle ahşap eser yapımı ile ün salmalarıyla bilinmektedir. Urartu ve Mezopotamya uygarlıklarının etkileriyle Frig zanaatçılar, maden işleme tekniğiyle de eserler üretmişlerdir (M. Yılmaz Savaşçın, 1988).

Friglerin metal eserlerini üretmek için hangi kaynakları kullandıkları hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Yazılı kaynaklar yetersizdir ve Friglerin ticaret ağının merkezinde olduğu bu kültürün üretim eserleri, Kıta Yunanistan'dan Ege Adaları'na ve Batı Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada yayılmıştır (Conka, 2005, s. 57).

Özellikle Frigler'e ait Tümülüs mezarlarında, çeşitli metal buluntuların yoğun olarak bir arada bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, sadece Gordion kentinde değil, Frig kültürünün etkilediği geniş bir bölgede görülmüştür. Anıtkabir ve çevresinde gerçekleşen Tümülüs kazılarında (Erdan, 2015, s. 121), Ankara merkez (Metin, 2007, s. 93-99), Antalya Elmalı'da (Işık, 2006, s. 54), Frig başkenti ve tülümsülerinden elde edilen madeni eserlerin benzerleri bulunmuştur (Erdan, 2015, s. 121).

9.2.1. Frig Fibulalarında Süslemeler

Frig bronz işçiliğinin en özgün buluntuları arasında, sayıca en fazla grup oluşturan öğeler fibulalardır. Özellikle Frig başkenti Gordion'da, Tümülüslerde ele geçen fibulaların sayısı oldukça yüksektir. Aynı zamanda diğer önemli Frig merkezlerinde de bulunan fibulaların örnekleri bilinmektedir. Genellikle bronz malzeme kullanılarak üretilen fibulalar, nadiren altın, gümüş ve elektron gibi değerli metallerle de yapılır. Ancak, bu değerli buluntuların tarihlendirmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Muscarella O. W., 2007, s. 173). Kültepe'de Demir Çağına ait tabakalarda standart Frig tipi fibulalara rastlanması, fibula modasının dönem içerisinde büyük bir ivme kazandığının önemli bir örneğidir (Özgüç, 1973, s. 12).

Anadolu'da, Gordion'un liderliğinde, Ankara, Alişar, Bayraklı, Boğazköy, Ephesos, Eskişehir, İvriz, Kerkenes, Midas Kenti, Larisa, Manisa, Pazarlı, Sardis ve Troia gibi merkezler üzerinden bilinmektedir. Muscarella'nın XII. grup fibulalar üzerine yaptığı detaylı araştırmada, incelenen fibulaların çeşitli alt gruplara ayrıldığı ve bunların büyük çoğunluğunun doğrudan Frigya'da yerel olarak üretildiği tezi öne çıkarılır (Erdan, 2019, s. 163). XII. grup içinde yer alan Frig fibulaları, tipolojik açıdan farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur; bunlar arasında Tip 2, 2A, 2B, 3, 4, 5, 7, 7A, 8, 9, 11, 13, 13A, 14 ve 14A gibi gruplar bulunmaktadır. En eski Frig fibulası örneği, Tip XII'nin 7A kategorisine dahildir (Vassileva, 2021, s. 111).

Fibula materyalinin en güzel işlendiği görsel malzeme M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına ait olan Khorsabad frizlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kabartmada gördüğümüz Fibula bir Frig fibulasıdır. Bu kabartma üzerindeki Fibula, tipik Frig fibulalarından biraz farklıdır; boynuzlu bir mandalın olmayışı, bir Frig Fibulasını resmetmek isteyen sanatçının bir hatası olmalıdır (Muscarella O. W., 1967, s. 82). Friglerin ilk kullandığı fibula tipi, XII.7A olarak adlandırılmaktadır. Bu fibulalar, genellikle karakteristik "boynuzlu" çengel uçlu, büyük, yassı ve D veya at nalı şeklinde yaylı yapıya sahiptir (Şek.38) (Vassileva, 2012, s. 322). Bu tip Godion'da oldukça yaygın olarak kullanılan bir tipin öncüsüdür (Muscarella O. W., 1967, s. 82). Erken tip olarak bilinen XII.7A tipi haricinde neredeyse tüm tipler İon kentlerine ithal edilmiş, taklitleri yapılmış ve en büyük Yunan tapınaklarına sunulmuştu. (Vassileva, 2012, s. 322).

Madeni eser üretimi konusunda oldukça başarılı olan Friglerin, Anadolu'da fibula kullanan ve bu eserleri kendine özgü bir şekilde sınıflandıran fibula tipi oluşturan öncü toplumların başında olduğunu söyleyebiliriz. Yaygın olarak kullanılan ve üretilen bronz eserlerin yanı sıra; altın, gümüş, elektron ve demir gibi değerli veya yarı değerli metallerden üretilmiş eserlerde olduğunu bilmekteyiz (Muscarella O. W., 1964, s. 36). Frigler ile doğrudan ilişkilendirilen ve XII grup olarak sınıflandırılan fibulaların karakteristik özellikleri olduğunu biliyoruz. Bu fibulalarda, iğne tutamacındaki kulak, boynuz ve ucu kıvrık saç motifinin diğer gruplarda görülmediği bilinmektedir. Bu özellik, tip XII fibulalarında benzersizdir ve Friglerle ilişkilendirilmektedir (Şek.39) (Muscarella O. W., 1967, s. 12-13).

XII.7A sınıfı fibulalar genellikle yarım ay biçiminde tasarlanmıştır ve genellikle dörtgen kesitli, düz bir yapıya sahiptir. Diğer Frig tipi fibulalarda olduğu gibi, 7A tipi fibulaların gövde kısmı, bazen her iki taraftan boncuklar, diskler, desenler, düğmeler ve abaküsler gibi farklı süslemelerle bezeli olabilir. Fibulanın sağ ya da sol taraflarında bir dizi süslemenin ardından, uç kısımlarda bir zemberek ve iğne ile karşılanan bir iğne tutacağı plakası bulunmaktadır (Şek.40) (Vassileva, 2012, s. 323). Frig fibulaları, iki ayrı teknikle üretilmiştir: açık ve kapalı döküm yöntemleri. Bu fibulalarda en yaygın süsleme özelliği, bazen perçinlenmiş, bazen de gövdeyle birlikte dökülmüş olan fonksiyonsuz silmelerdir. Fibulanın farklı bölgelerindeki bu silmeler, bazen süslü, bazen de sadece şekil vermek amacıyla kullanılmıştır. Simetrik fibulalar genellikle süslüdür, ancak bazen basit bir yapıya sahiptirler. Simetrik tutacak ve zemberek kısımlarındaki yivler, Frig fibulalarının önemli ortak özelliklerindendir. İğneler genellikle ayrı olarak yapılmış olup, farklı sayıda sarılmış zembereğe (yaya) bağlanırlar (Şek.41) (Tekocak, 2012, s. 29).

Frig fibulaların çoğu, bütün parçayla birlikte ya da ayrıca dökülen tek iğneli ve yaylıdır. Ancak dekoratif kaplamalı, çift iğneli, ağır ve süslü imal edilmiş prestijli eşyalardan oluşan ayrı bir grup da bulunmaktadır. Bazı örnekler püsküllerle süslenmiş olabilir. Yayları genellikle normal XII alt tipine girer. On adet fibula MM Tümülüs'ünden, ikisi Ankara yakınlarındaki bir Tümülüs'te bulunmuştur; Gordion W, P ve K-III Tümülüslerinde başka kaplamasız çift iğneli fibulalar da bulunmuştur (Vassileva, 2012, s. 323).

Bir başka Fibula, yay üzerinde karakteristik şekillendireler ve boynuzlu kapanın bulunduğu iyi bilinen bir Frig tipidir. Blinkenberg'in Asya Minör grubu içinde tip XII örneği olarak tanımlanabilir. Yay dikkatlice eğrilmiş bir boş tüptür ve neredeyse yarı daire şeklinde

bir form oluşturur. Yay üzerinde beş birim simetrik bir şekilde süslenmiştir; her bir birim ayrıca eklenmiş ve lehimle sabitlenmiştir. Kapan ayrıca yapılmış ancak bir dil aracılığıyla yayın bir ucuna kalıcı olarak takılmıştır. Çift pim mekanizması, bir dil aracılığıyla yayın diğer ucuna gevşek bir şekilde takılan ayrı bir ünite olarak yapılmıştır ve bu ünite yaydan çıkarılabilir ve muhtemelen orijinal olarak bu şekilde yapılmış gibi görünmektedir. Yayın dış kenarı sert ve gerilmesizdir; dış kenarı çok ince granülasyonlarla süslenmiştir. Dört boş küre ile sonlanan bir örgü zincirden oluşan bir püskül, yayın hemen altındaki yatay bir çubukta bulunan bir deliğe ince bir tel aracılığıyla gevşek bir şekilde bağlanmıştır. Stil analizinden kaynaklanan bazı sorulara baktığımızda, altın tel püskül ile ilgilidir. Daha önceden bildiğimiz hiçbir Frig fibulasında püskül bulunmamaktadır, ancak bu tamamen doğrulanabilir bir kanı değildir (Şek.42). (Muscarella O. W., 1971, s. 49,50).

Başka bir eser ise tel oyuklu motifleri bulunan fibuladır. Fibula üzerinde bulunan kilit plakası, ayrı bir daire şeklinde bebek bezi desenli olarak gösterilmiş ve görünüşe göre lehimlenmiştir. Pişmiş toprak mimari öğelerde bulunan oyun desenler, Anadolu coğrafyasında yedinci ve altıncı yüzyıl bağlamlarında iyi bilinmektedir. Bu motifler, Şehir höyüğünde yıkım sonrası seviyelerde ve daha başka olarak Sardes'te bulunmuştur (Gustav Körte, 1904, s. 37,38). Levhayı delen perçinler yoktur, bu 8. yüzyıl ortalarında yaygın bir özelliktir (Şek.43) (Muscarella O. W., 1971, s. 53,54).

1957 yılı Kral mezarı çalışmalarında bol miktarda bulunan bronz eserler ve bu eserler içerisinde büyük bir alan kaplayan Fibulalar, Frig metal işlemeciliği için önemli kanıtlar elde etmemizi sağlamıştır. Burada bulunan en büyük Fibula, elektrumdan yapılmış olup 1959 yılında W Tümülüs'ünde bulunan bronz örneklere oldukça benzeyen düz-yay tipindedir. XII Tipi veya Asya Minor fibulalarının yaygın bir alt kültürü olmalıdır (Şek.44-45) (Young R. S., 1962, s. 166).

Grup XII fibulaları genellikle her iki ayak kısmında ve gövde üzerinde çeşitli süsleme kombinasyonları ile dikkat çeker. Muscarella, bu süslemelerin sadece dekoratif amaçlar taşıdığını ve işlevsel bir özelliğe sahip olmadığını vurgular. Süslemeler genellikle düz, yuvarlak, farklı kalınlıklarda kare veya dikdörtgen şekillerde görülür; bazı örnekler keskin hatlara sahiptir, bazıları ise daha yumuşak hatlara sahip formlar içerir (Muscarella O. W., 1967, s. 13). Gövdeye bağlı ayak uçlarında bulunan süslemeli kombinasyonları ile bezenerek, yay süsü, yay ucu veya yay-kemer ucu gibi birbirine paralel yerleştirilmiş unsurlar görülebilmektedir (Şek.46) (Ertuğrul, 1983).

Fibulaların dekoratif amaçlarla işlenen süslemeleri, tip ve formlarına göre incelendiğinde, genellikle keskin veya nispeten yuvarlatılmış kenarlara sahip diskler, yüzükler, silmeler, küresel ve bikonik boncuklar, dikdörtgen veya kare silmeler gibi geometrik şekilli bezekler içerir. Ayrıca, gövde üzerinde büyük ve küçük boyutlu ayak kısımları ya da iğne tutamak plakası üzerinde küçük boyutlu içi boş yarı küresel çivi başları ile süslemeler de görülmektedir (Şek.47) (Ertuğrul, 1983, s. 85). Tip XII fibulalarının çeşitli örneklerinde farklı süsleme öğelerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bazı fibulalarda gövde düz bir şekilde işlenirken, diğerlerinde ise bir veya birden fazla süsleme öğesi bir araya getirilmiştir. Örneğin, yarı ay, hilal veya at nalı formundaki fibulalarda, gövde kesitlerinde farklı formlarda üretim yapılmıştır. Gövdenin ön yüzü dikdörtgen, kare, yuvarlak ve nispeten eliptik şekillerde işlenmiş kesitlere sahip olup, bazen D şeklinde, altıgen, yedigen ve sekizgen gibi geometrik şekiller de kullanılmıştır (Erdan, 2019, s. 175).

Gövdenin süslemeleri arasında dikey veya yatay yivler bulunabilir. Nadiren rastlanan kurt dişi motifleriyle de bezendiği ve süslemelerinde yivler ve kazıma çizgileri gibi detaylara yer verildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, ince veya kalın diskler, abacus veya kübik silme şeklindeki geometrik bezeklerin kullanıldığı görülmüştür. Bu bezeklerin, Matar-Kybele'nin plastik eserlerinde sıkça görülen polosunun fibulalar üzerinde yansıtılmış olabileceği düşünülmektedir (Erdan, 2019, s. 175).

Frig fibulalarında görülen makara biçimli süslemelerin daha stilize şekilde işlenen örnekleri de bulunmaktadır. Ayak kısımlarındaki süslemelerin sembolizm özellikleri, ana tanrıçanın polosunu yansıttığı düşünülen versiyonlarıyla birlikte, sadece makara süslemesi olarak değil aynı zamanda tanrıçanın polosunu yansıtmayı amaçlayan bir gösterge olabilecek stilize örneklerle zenginleştirilmiştir. Bu süslemeler, Frig fibulalarının dini veya mitolojik bağlamlarını yansıtan önemli sembollerdir ve Anadolu'nun dini inançlarına dair ipuçları sunabilirler (Şek.48) (Taşdelen, 2023, s. 48).

Fibula süslemelerinde dikkat çeken önemli ayrıntılardan biri, servis sehpalarıyla aynı unsurları içermeleridir. Her iki kültürel miras kalıntısında da Matar Kybele'yi yansıtan süslemeler bulunmaktadır. Tanrıça, genel yapıdan ayrılarak özgün bir kompozisyon içinde tasvir edilmiştir. İğne tutamağı plakasında yivleri olan iki veya üç sıra kanal açılmıştır ve merkezde tek ya da çift sıra dikey yükselti mevcuttur. Bu şekilde, tanrıçanın MM tümülüsü servis standındaki temsili ve Kerkenes steli benzeri ana gövde tasarımı yapılmıştır. Bu benzerlikler, Frig fibulalarının dini ve kültürel bağlamını kavramamıza yardımcı olabilir.

Ana gövde, iğne tutamağı plakasının kancalı bölümüne doğru her iki yanından içe doğru kıvrılarak öne çıkar. Bu özellik, fibulaların genellikle servis standlarında "aslan pençesi" şeklinde son bulduğu bir tasarımı belirtir. Bu bağlamda, ana gövdenin her iki yanında uzanan kanalların, aslanın ayaklarını simgelediği ve kancalı bölümün pençe görünümü verdiği düşünülür. Plaka üzerinde oluşturulan derin yivlerle şekillenen kanallı yapının ortasında, tek veya çoğunlukla iki sıra halinde yükseltinin üzerinde, muhtemelen tanrıçanın başını temsil eden üçgen bir süsleme öğesi bulunur. Frig Matar-Kybelesi'nde sıkça görülen polos, bu yapı içinde, daha önceki çalışmalarda "ince veya kalın bir dizi disk, abaküs veya kübik silme" olarak adlandırılan süslemeler aracılığıyla yansıtılmalıdır. Bu unsurlar, fibulanın tasarımında sabit öğeler olarak öne çıkar (Erdan, 2019, s. 174,175).

9.2.2. Frig Kemerlerinde Süslemeler

Frig döneminde, polos adı verilen yüksek başlıkların üzerinde uzanan uzun başörtüleri, beldeki kemerin içinden geçirilerek eteklere uzanırdı. Bu tarz, Anadolu'da geçmişten günümüze kadar sıklıkla tercih edilmiştir (Berkol, 2020, s. 31).

Kemerlerin büyük bir kısmı, ya da tipik "Frigyalı" kemer, her iki uzun kenar boyunca koşan küçük deliklere sahip katı bronz bantlardan oluşur, muhtemelen bunların deri veya kumaşa dikilmesi için. Her iki uzun kenarı da sınırlayan bir dizi paralel oyulmuş çizgi de bulunur. Bazı durumlarda bronz bant, oyulmuş geometrik bir tasarımla kaplıdır. Kemer tokası, uzun bir kancanın tabanını kaplayan bir Frig fibula tipindedir. Fonksiyonel bir anlamı yoktur. J. Boardman tarafından uzun süredir öne sürüldüğü gibi, fibulaların başlangıçta keten kemerleri bağlamak için kullanıldığı ve daha sonra bronz kemerlerin dekoratif bir öğesi olarak hayatta kaldığı düşünülmektedir (Vassileva, 2007, s. 669).

P tümülüsü kuzeybatı kesiminde yatak alanında üç adet bronz kemer bulunmuştur ve bunlar süslemeleriyle Frig sanatının geometrik şekil bezemelerini en iyi şekilde temsil eden eserler arasında gösterilmektedir. Bulundukları halleri ilk hallerine kıyasla kırılgan ve zayıflamış durumdadır. İç kısmı olasılıkla deri ile kaplanmıştır bu astarın parçaları kemere tutunmuş şekilde parçalar halinde bulunmuştur. Kenarlarında bir araya gelen birçok delik, bronz kemerin zayıflamasına neden olmuş ve kenarları boyunca kırılmasına sebep olmuştur. Kemer yüzeyinde sabitlenmiş fibula benzeri bir tutacak sayesinde, kemer tokası oluşturulmuş ve boyutu ayarlanmak üzere sıkıştırmak, çekmek üzere aplike edilmiştir. Tüm

kemer boyunca dış yüzeyi, gravür işçiliğinin eseri çeşitli geometrik bezemelerle kaplıydı bu desen bir uçta kanca tabanına kadar uzanmaktaydı; bu süslemeler tutacaklar yerine sabitlenmeden önce yapılmış olması gerekmektedir. Bir diğer ucunda, oyulmuş dekorasyon, klips plakalarının iç kenarına kadar durmalıdır, tam olarak bu noktadan sonraki kemer yüzeyi dekore edilmeden bırakılmış ve kemer, klip plakalarının dış kenarlarının ötesinde, bir mesafe boyunca yaklaşık olarak 0.20-0.39 mm. Boş dış yüzeye sahip olarak devam etmektedir. Tutacak altındaki dekorasyonu incelediğimizde: kenarı çevreleyen koşulu bir tek sıra meneviş ve kancanın tabanının hemen üzerindeki merkezi süsleyen iki zikzaklı çizgi içeren üç konsantrik daire. Klips plakası: İç içe geçmiş iki kemer; bunların altında yanlardan oyulmuş iki halka ve düz bir taban. On iki pim, yuvarlak başlı bağlantı elemanları ile plakayı kemerin üzerine sabitler: üçü altta, iki halkaların karşısındaki iç taraflarda; çift kemerin tabanında üç ve dış kemerlerin yanlarında iki. Bronz çubukların yüzleri, karşılıklı iki sıra minik üçgen dekorasyonuna sahiptir. İç kemer ve dışın üst kısmı hafifçe yukarı doğru bükülmüş, böylece kancanın ucunun altından geçebilir. Oymalı dekorasyon: Koşulu meneviş, üst ve alt kenarları vurgular. Bunlar arasında iki kat zikzak ile sınırlanan geniş bir bölge. Bu çerçeve içinde, zikzak ile sınırlanan çift dikdörtgen ve kareleri içeren paneller sıralanmıştır. Bu paneller içinde dikey veya çapraz olarak yerleştirilmiş kıvrım ve kıvrım çengeli desenlerin varyasyonları, çoklu eşkenar dörtgen, svastika vb. bulunmaktadır (Şek.50) (Young R. S., 1983, s. 19).

İki uzun kenarı boyunca paralel kazılı bir dizi çizgi ile bordürlü olan bu kemer, P tümülüsü kemerlerinin tunç bantları (bayındır ve gümüş kemerinin bantları) kazıma ve ince geometrik desenlerden oluşturulmaktadır (Vassileva, 2012, s. 324).

Frig kemerleri, Kafkasya, İran ve Urartu kemerlerinden farklıdır. Bronz bant genellikle daha dar ve figüratif sahnelerle dekore edilmemiştir. Sadece MM ve W Tümülüs'lerindeki kemerler için, deri bir banda düzenlenmiş ayrı bronz plakaların varlığı varsayılabilir, aynı şekilde bazı İran örnekleri gibi (Vassileva, 2005, s. 92). Bronz bant genellikle daha dar ve figüratif sahnelerle dekore edilmemiştir (Vassileva, 2007, s. 669).

Kemerlerin zaman zaman değişerek farklı unsurlar içermektedir örneğin; bir gelişme hem gerçek Frig örneklerinde hem de Yunan tapınaklarındaki örneklerde izlenebilir. Kancanın boyu kısalır ve kalınlaşır, bazen bronz banda perçinlenir. (Boardman, 1966, s. 193). Açık işleme klips plakası daha ince hale gelir: İki ile dört arasında sadece seçenek sunan nispeten büyük yaylar veya daireler, daha küçük kareler ve üçgenler veya dairelerden

oluşan bir ağa dönüşerek, daha çok örgüye benzeyen bir görünüme sahip olur (Şek.51a-b). (Kohler, 1995) Daha sonra, kancaların sığabileceği daha fazla sayıda daire veya kare deliği bulunan katı bronz plakalarla değiştirildi. Delikleri çevreleyen kabartmalı nokta bir sınır oluşturur ve plakanın çevresinde ilerler (Şek.52) Daha önceki kemerlerin klips plakaları banda perçinlenir ve hareketsizken, sonraları bir menteşe ile bağlanır; kancada dekoratif öğeler eklenir. Çoğu zaman, kemer tokasının her iki ucunu birleştiren bir çubuk bulunur. En erken Frig kemerlerinden sadece bir tanesinde bu tip tokaya sahiptir, ancak Yunan örneklerinde yaygın hale gelir. Onun artan popülerliği için tek nedenin kemerin sıkılaştırılması veya gevşetilmesi için daha iyi bir tutuş sağlamak olduğu açıklaması, muhtemelen tek neden olamaz (Vassileva, 2005, s. 93).

Gordion'daki Tümülüs MM ve W'de keşfedilen bir kemer türü. Dokuz geniş deri şerit, bronz perçinler ve repüze tekniğiyle yapılmış geniş disklerle süslenmiş, Tümülüs MM'nin batı duvarına asılmıştır. (Young R. S., 1983, s. 170) Ayrıca, ayrı dikdörtgen bronz açık işleme plakaların perçinlerle bulunduğu tespit edilmiştir muhtemelen bir deri banda düzenlenmişlerdir. Tümülüs W'deki iskeletin belinde bulunan parça (Şek.53) ortasında açık olan ve farklı desenlerde perçinlerle süslenmiş bronz bir disk içeren bir deri kemerden gelmektedir. Diskin iç kısmı, stilize edilmiş bir rozeti andırmaktadır (Vassileva, 2007, s. 669).

MM Tümülüs'ünde bulunan bu şeritler, muhtemelen batı duvarına çakılmış olan iki sıradan birinden (muhtemelen alt sıra) düşmüş gibiydi. Bu dekore deri plakaları veya şeritlerle her bir durumda, çeşitli boyutlarda perçinlerle süslenmiş, dövülmüş bronzdan yapılmış yuvarlak bir disk bulunuyordu. Bunlardan dokuzu bulundu. Dört durumda, bronzdan yapılmış küçük uzun plakalar, açık işleme ve perçinleme ile süslenmiş, derinin katları arasında düzleştirildikten sonra bulundu. Bunlar muhtemelen bronz disklerin karşıtındaki deri kemerlerinin uçlarından dekorasyon olarak hizmet etmiş olmalıdır. Bu tür geniş kemerler bazen Hitit'ten Asur zamanlarına kadar olan kabartmalarda giyilmiş olarak gösterilmiştir. Belki de bunların en uygun olanı, Tanrı Tarhu ve kral Warpalawas'ın geniş bronz perçinlerle süslenmiş kemerler giydikleri İvriz kabartmasıdır (Young R. S., 1983, s. 147).

Bulunan parçalar üzerindeki analizlere baktığımızda bir diskin yüzeyi, muhtemelen çekiçle şekillendirilmiş repüze tekniği kullanılarak oluşturulan konsantrik yükseltilmiş çıkıntılarla süslenmiştir. Dışta dört ve içte üç olmak üzere iki grup halinde bulunan bu

çıkıntılar geniş, düz bir halka ile ayrılmıştır. Düz iç ve dış kenarlar, eklenmiş, yarı küresel başlı 46 perçinle dekore edilmiştir; dış kenarın etrafında 46, merkezdeki açık dairenin etrafında 16 perçin bulunmaktadır. Bazı perçinler eksiktir. Dış kenarın altında ve onu süsleyen perçinlerin iğneleriyle sabitlenmiş olarak, uzunlamasına ortadan katlanan ve kendilerine geri bükülen iki yarı daire bronzdan yapılmıştır (Şek.54c). Bu yarı daireler, diskin arkasına uyacak şekilde kesilmiş üç veya daha fazla kalınlıktaki deri kenarlarına destek olmaktadır. Destek tabakanın son kalınlığı, birbirine dikilmiş üç deri parçasından yapılmıştır (Şek.54e). Bronz diskin merkezi yuvarlak deliği tarafından açığa çıkan deri destek, merkezi "dantel örtü "nün arkasını güçlendiren kare bir yama şeklinde ek bir deri tabakası içermektedir (Şek.54d). Dantel örtü, kendisini büyük bir merkezi bronz perçinle süslenmiş, etrafında çok daha küçük iki halka bulunan bir tasarıma sahiptir. Tüm boşluklar, inanılmaz derecede küçük bronz perçinlerle doldurulmuştur ve bunların başları sadece iki, bir ve hatta bir buçuk milimetre çapındadır. Tüm perçinler, en küçük olanlar dışında, her iki tarafta da çatala sahiptir ve derideki minik yarıklardan geçirilip birer klips ucu gibi birbirine bükülmüştür. Bu kadar ince işçiliğin, bir tür görsel büyütme olmadan yapılamayacak kadar inanılmaz olduğu görünmektedir. (Young R. S., 1983, s. 148).

W Tümülüs'ünde düz bir bronz halka ile süslenmiş, açık bir merkezi daireyi çevreleyen, üzerine küçük perçinlerle şekillendirilmiş kıvrımlı tasarımlar eklenmiş deri bir nesne bulunmuştur. Bu nesne, Tümülüs MM'de keşfedilen ve bronz ve deri objeleri olarak tanımlanan kemerlere benzer bir yapıya sahiptir. Ön taraftaki merkezi disk, Asur veya Kuzey Suriye kabartmalarında görünmeyen özel bir Frig özelliği taşıyor olabilir. Ancak, Tümülüs W kemeri o kadar parçalı ki nasıl bağlandığı veya tam orijinal boyutlarının ne olduğu konusunda hiçbir ipucu vermemektedir. Kemerin genişliği, muhtemelen merkezi diskin çapıyla aynı olmalıydı: yaklaşık 0.135 m. Parçalar arasında birkaç kalınlıkta deri bulunmaktadır ve en dıştaki kalınlık parlak kırmızı renk izleri göstermektedir. Bu halkanın kenarının dış yüzü, yarı yuvarlak düğmeli çıkıntıların bir halkası, çok daha küçük olan üçlü bir halka, dıştakinin biraz daha küçük olan ikinci bir halka ve en içteki üçlü bir halka ile süslenmiştir. Tüm bu dekorasyon, çeşitli boyutlarda perçinler ekleyerek değil, bronz levhayı arkadan repüze tekniği ile döverek veya delerek yapılmış gibi görünmektedir. Üstte, altta ve iki yanında dört noktada, içteki büyük düğmelerin sıraları, gerçek yarı küresel başlı perçinlerle kesilmiştir ve bu perçinlerin iğneleri, bir deri destek tutmak için arkaya bükülmüştür. Üstte ve altta bulunan kollar, üzerlerinden geçen iğnelerle delinmiş ve başlı perçinlerle birlikte, aynı şekilde desteklemek için kullanılmıştır. Merkezi açıklık, üzerine

kırmızı boya ile boyanmış deri ile doldurulmuş ve büyük ve küçük perçinlerin karmaşık bir deseni ile süslenmiştir. Merkezde, her kolu bir volüt tasarımına benzer bir şekilde döşenmiş bir Malta haçı bulunur; her dairenin köşesi, dış kenarları arasında dışa doğru yönlendirilmiş bir üçgen bulunan bir çift temas eden daireyi dokunur. Her daire, merkezi bir göz olarak büyük bir perçinden oluşur ve her biri yaklaşık 0.001 m çapında olan minik perçinlerin beşli bir sırasından oluşur. Merkezi madalyonun her iki tarafında, kemer kendisi, muhtemelen kırmızı deri arka plan üzerinde küçük ve büyük perçinlerle süslenmiş kare veya dikdörtgen panellere bölünmüştü (Şek.55) (Young R. S., 1983, s. 207,208).

Bakır alaşımından yapılmış bir kemer tokası. Dekorasyon, üzerine yazılmış kareler ve muhtemelen kabartma yapılmış diğer kare şeklinde motiflerden oluşuyor. Kilit dilinde delikler bulunmakta ve bir tür kancalı tokayla sona ermektedir (Barnett R. D., 1972, s. 178). Kenar kalınlaştırılmış ve paralel çizgilerle dekore edilmiştir. İki perçin korunmuştur, biri kilit dilinin yanında diğeri ise örneklemenin karşı kenarında yer almaktadır (Şek.56) (Bonfanti, 2021, s. 12).

Bakır alaşımı kemer tokası, açık işlemeli dekorasyon içeriyor. Toka muhtemelen kısa kenarlarından birinde yuvarlatılmıştı; kenarlardaki dekorasyon kabartma kısa çizgilerden oluşmaktadır. Kenar ile, açık işlemeli dairelerle dekore edilmiş merkez arasında geometrik motiflerden oluşan bir açık işlemeli süsleme bulunmaktadır. Bir perçin, köşelerden birinde görülebilir (Şek.57) (Bonfanti, 2021, s. 14) .

Tümülüsler dışında bulunan Gordion'dan gelen örnekler arasında beş adet tam kemer ortaya çıkarılmıştır ve ne yazık ki bu kemerlerin herhangi bir tanesinde dekorasyon izlerine rastlanılmamıştır (Vassileva, 2012, s. 124).

Bir başka kemeri incelediğimizde P Tümülüs'ünden gelen eserde: Süslenmemiş kısım, kırılmış durumda bulunmaktadır. Kapan, süsleme yapılan bölgeye sabitlenmiştir; fakat en geniş noktasında süslenmemiş yüzeyde çaprazlanan çizgiler arasında bir zikzak mevcuttur. Bu durum, kapağın bu zikzak üzerinden ayarlanması ve giyiciye uygun bir şekilde geri kaydırılması gerektiğini öne sürer. Kulp: Yine XII,7 Grubu'na ait düz fibula şekli, uçlardaki bloklar arasında bir makara ile sabitlenmiş olup, blokların yüzleri zikzak deseniyle süslenmiştir. Bunların altında, kemerle tutturmak için düğmeli iğnelerle birleştirilen düz yuvarlak saplar bulunmaktadır. Kançık: Orta kısmında iki hafifçe yükseltilmiş düz bant, aralarında bir oluk bulunmaktadır. Kemer sonu: Her iki tarafta sığ

oyuklar, kancanın tabanına doğru kıvrılan; altında, kemerin kenarlarıyla kesilen açık daireler her iki tarafta yaylar. Kulp altındaki süsleme: Yan açıklıklar arasında ve kancanın tabanında, içinde bir daire içinde çizilen çift çizgili bir altıgen rozet bulunmaktadır; genellikle üçgenlerle doldurulan taç yaprakları. Yan açıklıkların üzerinde zikzak ile süslenmiş küçük yarım daireler; kemer sonunun altında ise daha büyük bir başka süsleme mevcuttur. Kapan levhası: Uçta iki yay, biri diğerinin içinde; altında, her biri çubuklarla bölünmüş iki dikdörtgen bulunmaktadır. Oyma süsleme: her kenarda üçlü zikzak bantları, aralarında çizgili bir çizgi ile ayrılmış. Kancanın ucunda büyük bir beşli zikzak ile dolu uzun bir panel. Aşağıda, çoklu zikzak ile dolu kare paneller, çift çubuklarla sıralanmış. Kare paneller karmaşık labirentler ve labirent benzeri desenlerle dolu, genellikle çapraz olarak yerleştirilmiştir (Şek.58) (Young R. S., 1983, s. 18,19).

9.2.3. Bronz bir safiha

Ankara Anıtkabir Tümülüslerinde bulunan ve kemer tokasını andıran bir eser İstanbul arkeoloji müzesi deposunda bulunmaktadır. Safihanın boyutlarını tam olarak ölçmek maalesef mümkün değildir, eninde süslemeleri oluşturan motiflerden en az üç sıra bulunduğu söylenebilir bu durum düşünüldüğünde bu safihanın eni 0.17 mm. 'den az olmalıdır. Bir kenarında safihayı bir kumaş ve deri üzerine birleştirmesi amacıyla bir sıra küçük delik vardır. Bu levha temizlenmeden hemen evvel üzerinde tekstil kalıntıları bulunmaktaydı (Şek.59) (Fıratlı, 1959, s. 203,204). Dört karenin farklı doldurma süsü ile başka bir örnek, Bayındır yakınlarındaki Elmalı'da 8. yy. sonlarına veya 7. yy. başlarına tarihlenen bir eserdir (Şek.60) (Keith DeVries, 2012). Aynı motif Khorsabad'dan II. Sargon kabartmalarında görülebilmektedir. Burada görülen Frigli bir figür tarafından giyilen elbisenin eteğinde görülebilmektedir (Şek.61) (Barnett D. R., 1948, s. 9).

9.3.Terracotta Eserlerde Süslemeler

Bezenmiş ve yanmaz terra cottalar, M.Ö. 6.yy'da Gordion'daki elit ve kutsal binalarda popüler bir bezeme ve mimari aksam olarak kullanılıyordu. M.Ö. 7. yüzyılda, Yunanistan'da çatı kiremitleri keşfedilmişti ve bu kiremitlerin yapım teknolojisi, muhtemelen M.Ö. 600 civarında Frigya'ya ulaşmıştır, özellikle Lidyalıların krallığına

bağlandıktan sonra. Bu terakota örnekleri, kamu binalarının üst kısımlarını ve çatı çizgisini süslemek için kullanılmıştır (C. Brian Rose, 2016, s. 191).

Frig yerleşimlerinden günümüze kadar varlığını sürdüren mimari terra cotta kabartmalar, bina cephelerini kaplamak üzere kullanılan antefiksler veya friz levhalarıdır. Yağmur olukları frizlerini ve alınlık siması frizlerini bulmak bazen mümkün olmayabilir. Pazarlı levhalarının teknik detayları, bunların bina cephelerinin çeşitli yerlerine süsleme amacıyla yerleştirildiği sonucunu ortaya koymaktadır (Akurgal, 1955, s. 86).

Anadolu coğrafyasında tasarım ve süsleme açısından mimari terra cottalar bölgesel olarak farklı tasarım ve şekillerde yapılmışlardır (Glendinning, 2007, s. 182). M.Ö. 9.yy'dan itibaren megaron düzeninde konutlar kullanan Frigler, fasadlarında, Tümülüs mezar odalarında ve kaya mezarlarında açıkça görüldüğü gibi beşikçatı sistemini iyi bilerek kullanmışlardır (Sivas T. T., 2003, s. 322).

Gordion mimari Terrakottaların incelediğimizde kalıntılar arasında doğal koşulları; yağmur, kar gibi suyun çatı eğimi boyunca akmasını sağlayan kenarları yükseltilmiş düz levhalardır. Dizilmiş düz kiremitlerin aralarını örtmek için kullanılan eğri "kapama kiremitleri" ve iki yamaçlı çatının birleşme noktasını kapatmak için kullanılan "mahya kiremitleri" de bu kategoride yer alır. Yağmurun çatı kenarlarından içeri sızmasını önlemek ve çatıdan gelen suyu binanın dışına yönlendirmek için kullanılan yüksek kenarlı "saçak" ile ahşap kirişleri korumak için dik olarak yerleştirilen "kaplama levhaları" de Gordion mimari terakota örneklerindendir. (Glendinning, 2007, s. 183-184).

Pazarlı, Gordion'dan sonra Frig mimari terracottalarının en yoğun bulunduğu ikinci merkezdir. Bu bölgede Koşay tarafından yürütülen çalışmalar, birçok mimari terra cotta buluntusunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle Pazarlı 'da bulunan kaplama levhalarının kalitesine ve çeşitliliğine dikkat çeken Glendinning, bu levhalardaki süslemelerin bir kısmının Frig öncesi kültürlerden bilinen sahneleri yansıttığını, aynı zamanda çağdaş ve Frigler'e özgü unsurları bir araya getirdiğini belirtmektedir (Glendinning, 2007, s. 183-184).

Pazarlı 'da bulunan kaplama levhaları üzerindeki süslemeler arasında, ortadaki bir yaşam ağacının her iki yanında, arka ayakları üzerinde yükselmiş keçiler, yürüyen savaşçılar, kontuar figürleri, aslanlar ve boğa çiftleri gibi unsurlar yer almaktadır. Ayrıca, Frig kültürünün önemli unsurlarından olan dörtlü kare motifleri de kaya anıtları başta olmak

üzere birçok sahnede görülmektedir. Bu buluntular, Pazarı'nın zengin ve çeşitli bir mimari terra cotta geleneğine ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Koşay, 1941, s. 1).

Frig mimarisindeki terra cotta süslemeler, oldukça geniş bir bezeme repertuarını içermektedir. Bitkisel, geometrik, insan ve hayvan figürleri gibi çeşitli motiflerle zenginleşen bu bezemeler, dil motifleri, üç yapraklı lotus çiçekleri, yapraklar, kıvrık dallar, palmetler, hayat ağaçları, meanderler, üçgenler, baklava motifleri ve svastikalar gibi unsurları içerir. Aynı zamanda, dama tahtası gibi motifler de sıkça kullanılan detaylar arasındadır. Bunların yanı sıra, figürler de dikkat çeken bir bezeme unsuru olarak öne çıkar. Hayvan figürleri arasında at, geyik, boğa, aslan, keçi, keklik gibi motifler bulunmaktadır. Karışık yaratıklar ise grifonlar, kentauroslar ve sfenksler şeklinde temsil edilmiştir. Figürlü bezemeler arasında belki de en önemli grup, savaşçı askerleri tasvir eden sahneleri içerir. Miğferleri, kalkanları ve silahları detaylı bir şekilde yansıtılan askerler, bazen at üstünde, bazen de tören alayı şeklinde sıralanmışlardır. (Erdan, 2015, s. 106,107).

Frig Mimari Terracottalarının tarihlendirilmesi konusunda farlı görüşlerin olduğu bilenmektedir. Bu konu üzerinde detaylı çalışmalar yapan uzmanlar arasında olan Akerstörm, Frig mimari terracottalarının M.Ö. 6.yy'ın ikince yarısına tarihlenebileceğini belirtmektedir (Akerstörm, 1966, s. 239). Prayon Frig mimari terracottarlarının üzerinde yer alan figür ve bezemeleri baz alarak tüm bu eserleri M.Ö. 6.yy'ın ortalarına tarihlemektedir (Prayon, 1987, s. 322).

Gordion kentinden sonra en çok mimari terra cotta bulunan merkez Pazarlı olarak bilinmektedir. Burada bulunan Kaplama levhaları üzerindeki süslemeler, Frig öncesi kültürden bilinen sahnelerin yanı sıra çağdaş ve Friglere özgü unsurları bir arada barındırır. Ortadaki bir yaşam ağacının her iki yanında, arka ayakları üzerinde durarak yükselen keçiler, yürüyen savaşçılar, kentauros, aslan ve boğa çiftleri gibi motiflerin yanı sıra, Friglerin sevdiği dörtlü kare motifleri de görülmektedir (Erdan, 2018, s. 129).

Gordion'da bulunan ve M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen buluntu, genellikle "floral yıldız" olarak adlandırılan bir mimari terra cotta parçasıdır. Bu parça, küçük palmetlerle çevrelenmiş dört gözyaşı damlası ile tamamlanmıştır. Eğimli bir çatı hattının parçası olmalıdır ve muhtemelen Yunan motiflerinden esinlenerek yapılmıştır (Şek.62) (C. Brian Rose, 2016, s. 166).

Gordion iç kale höyüğünde bulunan bir başka mimari terra cotta parçasında ise; Friz levhaları, bir yapının köşeli kare kirişlerinin üstüne yerleştirilerek, onları korumak amacıyla planlanmış olmalıdır. Bu levha üzerinde görünen delikler levhayı keresteye tutturmak ve birbirine kenetlemek amacıyla yapılmıştır. Bu levhaların Frig icadı olduğunu ve kendilerine özgü bir şekilde süslendiğini bilmekteyiz. Bezemelerini incelediğimizde dama tahtası deseni, Frigya seramikleri, tekstil kalıntıları, mobilya ve hatta kaya cephelerinde bulunan motifleri anımsatmaktadır (Şek.63) (C. Brian Rose, 2016, s. 167).

İç kale höyüğünde bulunan bir başka eser duvara asılmak üzere tasarlanmıştır. Bir savaşçı, boğa başlı bir yaratığı boğazından bıçaklamaktadır. Bu görüntü, özellikle Atinalı kahraman Theseus'un Girit labirentinde Minotor ile mücadelesine benzerlik göstermektedir. Asur ve Geç Hitit sanatının etkileri, bu figürlerin tasvirinde belirgin bir şekilde görülmektedir, tarihlenen MÖ 12-8. yüzyıllara kadar (Şek.64) (C. Brian Rose, 2016, s. 170).

Baklava desenli panolar, alçak kabartma tekniğiyle yapılmış olup mat siyah renkte boyanmış üç geniş baklava deseninden oluşmaktadır. Bu eserlerde paneller bir araya getirildiğinde, motifin sürekliliğini sağlamak için panellerin kenarlarında desenler yarıda kesilerek süslenmiştir. Levhanın üst kısmını süsleyen kabartma, altında kare bir çıkıntı ile geniş yarı kaval formunu oluşturmuştur. Bu iki üst kabartma, krem rengi zemine siyah şeritler halinde boyanmıştır. Panellerin üzerinde iki çivi deliği bulunmaktadır (Şek.65) (Cummer, 1970, s. 56).

Çift Gamalı Haç motifleri ile süslü plakalar, iki yan kenarı ile, üst silme ve süslemeli kısmın yarısı kalmış durumdadır. Üst kenar silmesi kalın olup, beyaz zemin üzerine geniş siyah bantlar halinde boyalıdır. Alttaki küçük yarım kaval silme ise tamamen siyah boyalıdır. Friz kısmı her iki tarafta dikey siyah bantlar ile çevrilmiştir. Bu bantlar, üsteki iki büyük gamalı haçtan meydana gelmiş olup, haçların kolları Anadolu modasına uygun olarak sola dönük şekilde işlenmiştir (Res.66) (Cummer, 1970, s. 57).

T Meander motifleri içeren panellerde, üçlü bir T motifi tek sıra halinde düzenlenmiştir. Bu motifler, bir aşağıdan bir yukarıya doğru yerleştirilmiştir ve her iki kenarda yarım T'ler bulunmaktadır. T motifleri kabartma olarak yapılmış ve beyaz zemin üzerine siyah karelerle boyanmıştır. T'lerin kenarlarına ince bir siyah şerit eklenmiştir. Ayrıca, T'lerin arasında dolanan kalın bir siyah çizgi bulunmaktadır. Tüm panel, kalın beyaz

ve siyah şeritlerle boyanmış ve dört köşe süsleme ile çerçevelenmiştir (Şek.67) (Cummer, 1970, s. 61).

Beş yapraklı palmet, zarif bir desen oluşturmak için yapraklar ve kıvrık dallarla işlenmiştir. Palmetin merkezi ve yan yaprakları ile dış çerçevedeki çift numaralı 3 bant, kırmızı renkte boyanmıştır. Palmetin 2. ve 4. yaprakları ile kıvrık dal ve Meander motifinin yer aldığı yarım daire şeklindeki ince çerçeve, kalın çerçeveli tek numaralı bantlarla donuk turuncu üzerine siyah renkte boyanmıştır. Bu kiremidin yüzeyinin yaklaşık 2,5 cm arkasında, 8 cm derinliğinde ve 4,5 cm yüksekliğinde bir oyuk bulunmaktadır. Bu sayede, kiremit, alt panelin çörtenli-dişli motifli kenarlarına oturabilmektedir (Şek.68) (Cummer, 1970, s. 60).

Bir akroterin yarısı, büyük bir yonca şeklindeki dört yapraklı bir motif olarak kalmış durumda. Her iki yüzü de süslüdür ve kıvrık bir sap üzerinde yükselen zarif volutlar içerir. Volutlar kabartma tekniğinde yapılmış ve siyah renkte boyanmıştır. Volutlar arasındaki oyuklar ve sapın içindeki oyulmuş paneller ise beyaz renkte boyalıdır. Sapın alt kısmında, akroterin kısa bir kaide parçası korunmuştur. Sapın hem iç hem de dış kenarları, batik panellerle süslenmiştir. Volutların kenarında bir yiv oyulmuştur. Akroterin üst kısmında, volutlar arasında yukarı doğru uzanan bir mahmuz olması gerektiği düşünülmekte olup, kırık bir kalıntısı bulunmaktadır. Bu akroter muhtemelen bir mil ile tutturulan bir ahşap kaide üzerine oturuyordu (Şek.69) (Cummer, 1970, s. 62).

Sima levhasının dik yüzeyinde, geometrik bir ağ motifine sahip küçük ve büyük svastika örgülerle süslenmiş bir eser bulunmaktadır. Bu bezeme, kollarıyla birbirine bağlanan iki farklı boyuttaki svastika motifinden oluşmaktadır. Geometrik bezeme geleneği Frigya'ya özgü bir gelenektir (Res.70) (Sabrina Buzzi, 1999, s. 119).

Svastika motifli Friz levhası, bir yatay ve bir dikey levhanın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Düver'deki frizler arasında en sık rastlanan buluntu grubunu oluşturan bu levha, çift Svastika motifini bünyesinde barındırır (Res.71) (Kahya, 2017, s. 82). Düver friz levhalarındaki kabartma süslemeler, açık zemin üzerine kontrast oluşturacak şekilde koyu renkle boyanmıştır. Levhanın üst kısmında ince bir silme (taenae) bulunmaktadır, bu silmenin altında yarım yuvarlak kesitli bir silme (torus) ve en altta ile yanlarda yine ince bir silme (fascia) yer almaktadır. Taenae'nin süslemesi, açık zemin üzerine düzenli aralıklarla yerleştirilmiş içi boyalı kare bezeklerden oluşmaktadır. Torus ve fascialar kabartma süslemelerle uyumlu bir renge boyanmıştır. Levhanın ön kısmında, saat yönünün tersine

dönen iki eşit boyutta ve plastik bir şekilde tasarlanmış svastika motifleri bulunmaktadır. Bu motifler, fascia arasına yerleştirilmiş ve levhalar yan yana geldiğinde frizin doğal akışını bozmaktadır. Ayrıca, yatay ve dikey levhalar her zaman tam 90 derecelik bir açıyla birleşmez, bu da levhanın özgün tasarımını belirginleştirir (Sabrina Buzzi, 1999, s. 115).

Pazarlı levhalarında dikkat çekici bir eser grubunu oluşturan unsurlar arasında savaşçı figürler öne çıkmaktadır. Bu figürler, Miken savaşçılarına oldukça benzemekte olup, genellikle sivri burunlu olarak tasvir edilirler. Pazarlı savaşçılarının yüz profilleri, bir kuş kafasını anımsatan özellikler taşır. Ayrıca, mızrak tutma şekilleri ve miğferlerin tasarımı, Bittel Aristonothos'un kraterinde bulunan savaşçıları andırmaktadır (Şek.72) (Akurgal, 1943, s. 6).

Tüm Frig mimari terra cotta eserlerinin içerisinde en önemli ve en dikkat çekici olanlardan biri, kabartma şeklinde işlenmiş olan hayat ağacı etrafında arka ayakları üzerinde duran dağ keçileridir. Boyutları yaklaşık olarak 44-45 cm genişliğinde, 26-27 cm yüksekliğinde ve 3 cm kalınlığındadır (Şek.73). Kabartma üzerinde, keçilerin ön ayakları en alt sarmaşıklara dayanmışken, burunları hayat ağacı üzerindeki çiçeklere dokunur gibi görünmektedir. Ağacın yapraklarına benzer bir görünümde tasvir edilmişlerdir. Ön kısmın sol ve sağ kenarları, bitişik kiremitlerle düzgün bir birleşim sağlamak için düzeltilmiştir. Yüzün arkasındaki üst kenar yakınında üç adet çivileme izi bulunmaktadır. Figürlerin ana hatları siyah renkte, ağaç ise kırmızı renkte tasvir edilmiştir (Randall, 1996, s. 152,153,237). Bu tür levhaların Frigya'da keşfedildiğine inanılmaktadır. Levha, binanın bir savunma duvarı veya bir duvar ya da kule gibi yatay bir yapıya dayanmış olmalıdır. Kiremitin üzerinde, dikilen keçilerin tasvir edildiği ve kutsal ağacı kemirdiği görülmektedir (Şek.74) (C. Brian Rose, 2016, s. 171).

Tipler arasında Eğik Sima olarak sınıflandırılan ve temelde bir tarafı yükseltilmiş bir kiremit olan, çift eğimli bir çatının gable kenarlarından su damlamasını önleyen bir yapıdır. Bu seriler, bir pan kiremitinin birleşmesinden oluşur. Düz sima yüzü, beyaz, kırmızı ve siyah renklerle boyanmış olarak dönüşümlü olarak dört panele ayrılmıştır. Bu paneller içinde kabartma olarak çift-S kıvrım ve çiçek deseni bulunur. Pan elemanı yaklaşık 44 cm genişliğinde ve ön ucunda örtüşen bir flanş dahil olmak üzere 58-60 cm uzunluğa kadar ulaşmaktadır. Pan, beyaz zemin üzerine kırmızı bir rombusla süslenmiştir (Şek.75a) (Glenndinning, 2005, s. 88).

Asma Friz Plakası, tam anlamıyla çatının bir parçası olmayan bir yapıydı. Bu, üst kısmından bir yatay rafa bağlı dikdörtgen veya kare bir plakadan oluşuyordu. Kiremitler, genellikle Frigyalılar tarafından kullanılan yarı ahşap duvarlardaki şerit kursları gibi kare bir kirişi korumak amacıyla tasarlanmıştı. Kiremit yüzü ya boyanmış ya da kabartma şeklinde çeşitli süslemelerle donatılmıştı, bu da tekrarlanan bir friz oluştururdu. İki sıra kabartma ile süslenmişti: üstte altı çift S kıvrımın üzerinde temas halinde beş kare romboid. Hem romboid hem de kıvrımlar, beyaz zemin üzerine sırasıyla kırmızı ve siyah renklerde bulunurdu. Demir veya bronz çiviler, friz panolarını alttaki kirişe sabitlerdi (Şek.75b) (Glenndinning, 2005, s. 89).

9.4. Dokumacılık Desenlerinde Süslemeler

Frig tekstili, kültürde önemli bir konumda yer almaktadır. Gordion başkentinde yıllar süren çalışmalar sırasında, birçok tekstil kalıntısı ve üretim aşamalarına dair bilgiler sunan dokuma aletleri bulunmuştur. Friglerin tekstil konusundaki başarıları, yalnızca çağdaş kültürlerle değil, aynı zamanda sonraki uygarlıklarla da bağlantı kurabilecek kadar güçlü olarak nitelendirilmekte; bu özellik, uzun yıllar boyunca Frig kültürünün ününü koruduğunu göstermektedir (M. Ballard, 2012, s. 360).

Frig giysileri hakkındaki en önemli bilgi kaynağımız muhtemelen İvriz kabartması üzerinde Warpalawaş tarafından taşınan çok parçalı bir elbise olarak kabul edilebilir. Bu kabartmada kral, giysisini Frig ahşap eserleri ve seramik sanatında sıkça görülen geometrik desenlerle süslenmiş, pelerinli bir elbise olarak giyilmiş şekilde betimlenmiştir. Bu detaylı tasvir, Frig giyim tarzına dair değerli bilgiler sağlamaktadır (Şek.76) (M. Ballard, 2012, s. 362-363). Daha önceden bahsedildiği üzere bu kıyafetin bir Frig kıyafeti olması konusundaki en büyük dayanak kralın kıyafeti üzerinde bulunan ve Frig maden sanatının en güzel örneklerinden olan bir Frig fibulası ve kemeri taşımasıdır. Paneller içerisinde kare motif bezemeli bu tip giysiler Gordion tekstil kalıntıları ışığında direkt olarak Frig üretimi olarak sınıflandırılabilir (Erdan, 2015, s. 139).

Gordion kenti Sitadel içindeki en büyük megaron olan Megaron 3, İç Avlu içinde yer alır ve birçok yanmış düz ve desenli tekstil parçasını içeren bir mal biriktirmiştir. Ana odanın orta koridoru etkinlikler için açık tutulmuş, galerilere karşı duvarlara sıkıştırılmış malzemelerle dolu olmuştur. Tekstiller, ithal meyve ve kuruyemişler, kakmalı ahşap mobilyalar, oyma fildişi, altın, bronz kazanlar ve 100'den fazla seramik kap bulunmaktadır.

Tekstiller, ana odanın çevresinde, güneydoğu ve güneybatı duvarları boyunca ve ana odanın kuzey köşesinde depolarda sağlam kalmıştır. Bu Megaron 3'ten gelen kumaş kalıntıları, kenarları yanık ve mikroskobik ısı hasarı göstermekle birlikte, sağ kalan malzemenin büyük bir kısmının tam karbonlaşmadan kurtulmuş gibi görünmektedir (Holzman, 2019, s. 531-532).

Burada bulunan eserler arasında, desenli halı dokumasının küçük yanmış parçaları ele geçirilmiştir. Son derece ince bir balık kılçığı deseni içeren örgü dokuma oldukça unik bir eser kayıtlara geçirilmiştir (Şek.77). Tekstil anlamında, fragmentler arasındaki desen çeşitliliği, tasarımın büyük bir heterojenligini ve bireysel bir tekstilde az bir tekrarın olduğunu göstermektedir. Parçaların pek azı, çizgilerin, zikzakların, kıvrımların, dama tahtalarının, haçların, üçgenlerin, şevronların ve losengelerin aynı düzenine sahiptir. Örgülü süsleme ile bir kenarı koruyan fragment, kesik halı dokumasının çözgü ile paralel kenara kadar geldiğini gösterir. Yeni bir rekonstrüksiyon, tek bir kompozisyon içinde kesik halı dokuma ve soumak sarımının kombinasyonuna sadık kalmalı ve geometrik tasarımların önemli varyasyonlarına yer açmalıdır (Şek.78) (Holzman, 2019, s. 536).

Motif repertuvarında, her çözgü aralığına üç veya dört atkı dengelemeyi deneyerek, bir tasarımın iskeleti olarak küçük karelerin ızgarısını oluşturmaktadır. Bu yöntem, bir dokum parçasındaki bir frizde görülen kancalı S motifinde iyi bir şekilde gözlemlenebilmektedir (Şek.79). Yeni ortaya çıkan halı parçalarının, tekrar eden ağaç motifleri içeren panellerle dizilmiş segmentleri bulunmaktadır, ancak detaylarda önemli bir varyasyon mevcuttur. Bu küçük ölçekli farklılıklar, uzaktan bakıldığında homojen görünen bir desenin içinde gizlenmiştir. Tümülüs MM'den gelen oymalı ahşap servis stantlarına oldukça benzemektedir, ki bunlar Meander-kare motiflerin bir çerçevesine sahiptir. (Şek.80) Meander-kare motiflerinin bir ızgara içinde düzenlenmesi, Warpalawas'ın kabartmalarında görülen kraliyet kıyafetlerini anımsatan ve belirli sembolik anlamlar taşıyabilen bir düzeni yansıtabilir. Meander karelerin antropomorfik bir yönü olmalıdır ve rozetler Frigya tanrıçası Matar' ın sembolik polos 'unu anımsatıyor olmalıdır (Holzman, 2019, s. 537,538,539).

Gordion kentinde tekstil üretiminin ulaştığı büyük zirve kamusal binalarda neredeyse sadece giysi üretimi olarak ayrılmasıyla dikkat çekmektedir. Genel olarak tekstil ürünleri üzerinde görülen geometrik desenler, Friglerin diğer kültür öğelerinde de yer alan bezemelere oldukça benzemektedir (Şek.81) (Erdan, 2015, s. 139,141).

10.KÜLTÜREL İLİŞKİLERİN SÜSLEME UNSURLARINA YANSIMASI

10.1. Assur ile kültürel bağlantılar

Frigler, Doğu sınırlarındaki komşuları tarafından Muşki olarak anılmaktaydı. Kral Mita'nın Asur hükümdarı II. Sargon (M.Ö. 722-705) ile sıkı bir bağlantısı olduğu bilinmektedir (Luckenbill, 1927, s. 24,25,55) düşünüldüğü takdirde aralarında siyasal bir bağlantı koşuluyla kültürel etkileşimlerin olması kaçınılmazdır. Akurgal Frig seramik sanatında kati suretle hiçbir Assur etkisi olmamasına vurgu yapmaktadır Demir Çağı'nda Anadolu seramiklerinde bazı benzerlikler gözlemlenebilir. Bu döneme ait Assur sırlı seramiklerde görülen boğalar, keçiler ve bitkisel motifler, bezemenin temel unsurlarını oluşturur. Hayvanlar genellikle bir palmet ağacının yanında diz çökmüş durumda tasvir edilirken, bazen ise palmet ağacının yanında arka ayakları üzerinde yükselmiş şekilde görülürler (Özkaya, 1995, s. 163,164). Asur hayvan figürleri, Frig örneklerine kıyasla daha doğal ve canlı bir görünüme sahiptir. Bezeme sanatında, W Tümülüs'ünde ortaya çıkarılan çam kozalağı süslemelerine sahip bronz kâse, yüksek olasılıkla Assur kökenli ya da Assur'dan etkilenerek yapılmış olmalıdır (Şek.82) (Young S. R., 1960, s. 231).

MM Tümülüs'ünde bulunan aslan başlı situla, II. Sargon dönemine ait Khorsabad frizlerinde görülmektedir (Şek.83a-b). Muscarella, MM Tümülüs'ünde bulunan bu situlanın yerel Gordion üretimi olduklarını Khorsabad 'da bulunanların ise benzerleri olduğunu savunmaktadır (Özkaya, 1995, s. 165). Aslan başlı Situla 'da Assur özellikleri baskın olarak görülmesi ve bu hipotezi tamamlamamaktadır (Muscarella O. W., 1967, s. 68,69).

10.2. Urartu ile Kültürel Bağlantılar

Urartu ile Frigler arasındaki kültürel envanter benzerliklerini incelediğimizde; Urartu aslanla ile boğalarında Frig sanatı etkisini saptamak oldukça olağan bir durumdur.

Urartu aslanlarıyla boğalarının doğal formlarından soyutlanarak soyut bir biçime doğru evrim geçirmesi, Frig aslan ve boğalarında da aynı süreç ve paralel gelişim izlenir. Özellikle Frig seramik betimlemelerinde, 8. yüzyılda geç-Hitit sanatından etkilenen yerli ustaların katkılarıyla yeni bir anlayışla ele alınan, doğal olanı temsil etmelerine rağmen çizgisel bir tarzla işlenen aslan betimlemelerinde, Urartu aslanlarında görülen bozulmaya yönelik unsurların vurgulanması amaçlanmıştır. Bu süreçte, gövde üzerindeki bölünmeler, içi farklı desenlerle ve noktalarla doldurularak geometrik bir yapıya dönüşmüştür. Bu değişim, 6. yüzyıl içinde Frig merkezleri Elbistan ve Alişar örneklerinde de gözlemlenmiştir (Karaosmanoğlu, 1991, s. 603).

10.3. Grek ilişkileri ile kültürel bağlantılar

Akurgal'ın düşüncesine göre, Doğu ve Batı Frigya'daki seramik örnekleri, Grek Geometrik sanatının derin etkileri altında şekillenmiştir. Ayrıca, çömleklerdeki motiflerin, bu kültür olmaksızın ortaya çıkmasının düşünülemeyeceğini savunmaktadır (Akurgal, 1955, s. 33,47).

Gordion'un çizgisel hayvan biçiminin Grek ürünleriyle ilişkisi incelendiğinde, bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Gordion'un Doğu Grek metop biçimini, kısmen hatırlatmaktadır. Bu benzerlikler özellikle erken 7. yüzyılda Paros ve Linear Adalar Biçeminde göze çarpmaktadır (Özkaya, 1995, s. 152).

Demir Çağı Frig seramikleri ile Grek geometrisi arasında sıkça rastlanan benzerlikler arasında, daireler, Meander desenleri, ışınlar, üçgenler, zikzaklar ve diğer temel geometrik motiflerin iç içe geçtiği görülür. Akurgal, bu geometrik bezeklerin Frig ve Grek ürünlerinde benzer dönemlerde ortaya çıkmasının tesadüfi olmadığını ve Grek etkileri olmadan düşünülemeyeceğini vurgular (Özkaya, 1995, s. 153). Muscarella ise M.Ö. 8. yüzyılda Grekler ve Frigler arasındaki kültürel ilişkilere ışık tutan belgelerden bahseder ve çömlek süsleme konusunda Anadolulu ustaların Greklerden etkilendiğini aktarmaktadır (Muscarella O. W., 1967, s. 61). Akurgal, Grek ve Frig seramiklerinde ortak olarak kullanılan iç içe daireleri, ışınları, üçgenleri ve zikzakları Grek etkilerinin bir kanıtı olarak sunmaktadır. Grek Doğu Asya Dönemi ressamları ile Frig ustalarının ortak paylaştığı unsurlar oldukça sınırlıdır ve bu unsurların doğru bir ilişki kurmaya yardımcı olması pek mümkün değildir. Frig sanatında Kuzey Suriye etkilerine yönelik bir örnek, yarım ay şeklindeki boş omuz detayıdır.

Ancak bu tür bir uygulama, yalnızca MÖ erken 7. yüzyılın Lineer Adalar tarzında veya Paros ürünlerinde görülebilir (Özkaya, 1995, s. 137-153).

10.4. Kuzey Suriye ile kültürel bağlantılar

M.Ö. 7. yy. Frig-Kuzey Suriye ilişkileri olduğunu, Kargamış'taki Frig buluntuları ve kabartmalarındaki Frig betimlemeleri sayesinde tanımaktayız. Tüm bunların yanı sıra, Gordion kazılarında keşfedilen bazı fildişi ve bronz eserler, ilişkiler konusunda önemli ipuçları sunar. Örneğin, Megaron III'te bulunan fildişi plakadaki atlı savaşçının tarzı ve konusu, Kuzey Suriye'de bulunan örneklerle paralellik göstermektedir. Kültürel ilişkiler konusunda somut bir örnek arayışında, Ankara orthostadları öncelikli bir yere sahiptir (Özkaya, 1995, s. 161). Söz konusu eserlerin, Kuzey Suriye'deki sanatçılar veya bölgenin sanatsal etkisi altında işlendiği düşünülmektedir. Bu eserlerin Gordion'da da benzer kanıtlarının bulunması muhtemeldir. Gordion'da, geç dokuzuncu yüzyıla tarihlenen ve Kuzey Suriye'nin etkisiyle şekillendirildiği öne sürülen bazı orthostad parçaları bulunmaktadır. Bu durum, Frigya'nın bu bölgeyle olan ilişkilerinin M.Ö. 9. yüzyıla kadar geri gidebileceğini göstermektedir (Sams G. K., 1989, s. 474-453).

10.5. Hitit ve Anadolu İlişkileri

Friglerin M.Ö. 12. yüzyıl başlarında Anadolu'ya Ege Göçleri sırasında geldiği kabul edilirse, sanatlarında erken Anadolu öğelerine dair izlere yönelik bir arayış kaçınılmaz hale gelir. Akurgal, Frig seramiğinde hiçbir şekilde Hitit veya Geç Hitit etkisi bulunmadığını savunmuştur. Ancak, Osten ve Özgüç gibi bazı araştırmacılar Frig seramiğinde belirtilen bazı kap biçimlerinin Hitit değil, Geç Bronz Çağı geleneklerinin Demir Çağı'na kadar uzanan birer uzantısı olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmektedirler (Özkaya, 1995, s. 121). Hitit öncesi dönem Anadolu seramiği hakkında detaylı bilgi edinmek oldukça zor olabilir çünkü mevcut araştırmaların düzeyi oldukça sınırlıdır. M.Ö. 2. binin ilk çeyreğinde, Kültepe kazılarında boyalı seramiklerin varlığına dair yeterli kanıtlar elde edilmiştir. Kültepe'deki Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait seramiklerde, geometrik desenlerle süslenmiş iki farklı türde boyama tekniği tespit edilmiştir. (Özgüç, 1950, s. 81) Aynı boyama geleneği, Alişar' ın 3. katmanında da izlenir. Bu örnekler arkeoloji literatüründe "Kapadokya boyalıları"

olarak anılmıştır. Karum'un koloni öncesi katmanında yoğun miktarda bulunan bu seramik örneklerine, devamı niteliğinde Ib katmanında da rastlanmıştır. Erken stilin örneklerinde görülen dama bezekleri, eşkenar dörtgen dizileri, zigzag ve X paneller, Demir Çağı Anadolu'sunun bazı motiflerini çağrıştırmaktadır. Ancak, bezeme düzenlerinde belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu motiflerin yardımcı bezeme öğeleri olarak kullanılmış örneklerine de rastlamak mümkündür. Bu tür dalgalı çizgilerle bezemenin kökeninin Transkafkasya'da olduğu görüşünün yanı sıra, Sams'a göre bu bir Anadolu geleneğidir ve Demir Çağı'nda Gordion'un en eski boyalı seramiklerinde tekrarlanmıştır. (Özkaya, 1995, s. 122).

Bittel, İkinci Bin Anadolu gelenekleri ile Demir Çağı arasındaki benzerliklerin, daha çok, dalgalı çizgi ve diğer temel geometrik motiflerin kullanımında yoğunlaştığını belirtir. Ayrıca, ışınlar, meanderler, iç içe daireler ve hayvan betimlemelerinde baş gösteren farklılıkların ise, Grek dünyasıyla bağlantılı dış etkilerle geliştirildiğini ifade eder. Bittel, bu benzerliğin aralarındaki zaman farkıyla açıklanamadığını ve merkezi yerleşimler dışında, diğer bölgelerde de devam ettirildiğini belirtir (Özkaya, 1995, s. 122).

10.6. Hayvan Tasvirleri ve Kültürel Bağlantılar

Gordion ve Batı Frigya seramiklerinde yer alan çizgisel hayvan tasvirleri, tür olarak tamamıyla Kuzey Suriye'deki çeşitli sanat alanlarında da rastlanabilecek niteliktedir. Aslan, boğa, dağ keçisi, geyik, kuş ve farklı yaratıklar, Kuzey Suriye sanatının ve Suriye grubu Nimrud fildişi işlemeciliğinin temel motifleri arasında bulunmaktadır. Kybele'nin kutsal sembollerinden biri olan kartalların, Hitit hiyerogliflerinde benzer bir işlevle kullanılması ve anıtsal heykellerde tasvir edilmesi, Frig sanatındaki varlığının kökenini Kuzey Suriye'ye borçlu olduğunu göstermektedir. (Özkaya, 1995, s. 128,129). Kartalların ağzında avıyla birlikte tasvir edildiği durumlar farklı bir anlam taşır. Frig sanatında, bu tarz tasvir edilmiş kartalların yanı sıra çeşitli diğer hayvanlar da bulunmaktadır. Örneğin, fildişi bir plak üzerinde ağzında balık tutan grifonun tasviri, işleniş biçimi açısından dikkat çekicidir (Şek.85) (Kohler, 1964, s. 60).

Frigya'daki hayvan tasvirleri ile Kuzey Suriye'deki örnekler arasında, betimlendikleri çevre ve kullanılan teknikler farklı olmasına rağmen, duruş ve düzenleme açısından dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Her iki bölgedeki hayvanların en belirgin ortak özelliği,

yürüyüş pozisyonunda canlılıkla betimlenmiş olmalarıdır (Özkaya, 1995, s. 132). Her iki bölgedeki tasvirler arasında bir diğer benzer uygulama da aslan ve boğaların yüz kemiklerinin belirginleştirilmesi için yuvarlak bir şekilde kesilmiş detaylardır (Sams K. G., 1974, s. 185). MÖ 10-9. yüzyıla tarihlenen Malatya, Kargamış ve Zincirli gibi Kuzey Suriye şehirlerindeki büyük heykellerde ve kabartmalarda bulunan omuz detayı, stilistik bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Bu motif geleneği MÖ 8. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Daha sonra Asur etkileriyle birlikte, bu omuz detayı "U" şekline dönüşmüştür (Melih Arslan, 2010, s. 217). Bu özellikler dışında kuzey Suriye kökenli olduğu kesin olarak kabul edilen bir eser P Tümülüsünün gömüt odasında bulunmuştur, Yuvarlak ağızlı bir testinin geniş karın metobunda işlenmiş sfekns betimi, önünde bir insan, kuyruk bitiminde ise büyük bir olasılıkla bir kartal başı olmak üzere yaratık iki başlı işlenmiştir. Burada görülen bu iki başlı yaratık Kuzey Suriye kaynaklı olduğunu kanıtlar niteliktedir (Şek.86) (Özkaya, 1995, s. 133,134).

P Tümülüsü hayvan motifleri içeren eserler açısından güzel örnekler vermektedir. Yuvarlak ağızlı bir sürahinin üzerinde iyi işlenmiş unsurlara baktığımızda; Karnın alt kısmı ve alt omuz, beş sıra dama tahtasıyla dört dikdörtgen panele ayrılmıştır. Ortadaki iki panele, hayvanların önünde sarmal ağaçlar eklenmiştir, sağdaki paneldeki hayvanın önünde bir palmiye yaprağı ağacı bulunur (Şek.87). Her panelden sağa doğru yürüyen bir hayvan: soldan bir sfenks; bir dağ keçisi veya antilop, ikinci bir dağ keçisi ve başı geriye dönmüş, çok dallı boynuzlu bir geyik. Sfenksin tüm detayları yüzey lekesi nedeniyle net değildir; ancak net olanlar, bir kuş başı ile sona eren bir aslan vücudu; tüylü bir saç veya başlıkla taçlanmış insan başı ve net yapısı belirsiz olan bir dizi tüylü kanattır (Young R. S., 1983, s. 34).

Kuzey Suriye'nin Frig sanatındaki etkilerini sadece renkli hayvan tasvirleriyle sınırlandırmak mümkün değildir. Ayrıca, diğer mekânlarda da bu etkilerin izlerine rastlamak mümkündür. Tümülüs P'nin mezar odasında bulunan minyatür ahşap aslan heykeli, Kuzey Suriye'nin etkilerinin en belirgin kanıtlarından biridir (Şek.88) Yontucuktaki yarım ay benzeri biçimsel omuz detayı da aynı kökene işaret etmektedir. Ayrıca, sepet örgüsü şeklinde oyulmuş yele uygulaması, Tell Halaf'ta bulunanlarla paralellik göstermektedir (Şek.89) (Özkaya, 1995, s. 136).

Fidanlık Grifonu olarak literatüre geçen bir başka Frig eseri 1933 yılında Atatürk Orman Fidanlığında, Orman Müdürlüğünün kuzey doğusunda su kanalı için taş çıkartma

işlemi yapılırken tesadüf eseri bulunmuştur (Şek.90). Ankara kabartmaları Stil açısından Arami etkisinde olmasına rağmen kendilerine özgü özellikleri ile Geç Hitit ortostatlarından ayrılmaktadır (Buluç, 1986, s. 432). Grifonun alt çenesi aslan, üst çenesi ise kuş gagası şeklindedir. Başında saç bukleti bulunmaktadır. Bu heykel M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına aittir. Bahsi geçen bu eser Asur etkisiyle yapılmış olmalıdır (Akurgal, 1955, s. 19).

P Tümülüsü buluntuları arasında Aslan minyatürü taban kısmı eksik olarak bulunmuştur; bacakların alt kısmı ve kuyruk ile eksiklik vardır. Sağa hafifçe dönük başıyla yürüyen bir hayvan. Oranlar uzun gövde, daha küçük baş, daha az belirgin kıç ve vahşi bir görünüme sahiptir. Açık ağız, kulaklar tepeden aşağıya doğru kapanmış. Gözler için işleme yuvaları, uçları sivri oval şekilli ve derin. Tüyler, çeneye kadar uzanan, örtüşen bileşik yarım dairelerin oyulmuş bir ölçek desenidir (Şek.91) (Young R. S., 1983, s. 52).

Bir başka P Tümülüsü hayvan figüründe, Hayvanın başı oldukça dışarıya dönük bir şekilde yürüdüğü gibi tasvir edilmiş gibi görünmektedir. Büyük gözler ince işlenmiş; ancak yüzeydeki işlemeler kaybolmuş. Alnında, alt kısmında deliklerle belirgin bir üçgen oyuk, muhtemelen eski bir süsleme için bir yer işareti taşıyordu. Boyunun üst kısmında bir boyunduruk, üst yüzü iri işlenmiş sepet örgü deseni ile süslenmiş. Boyunduruk arkasında küçük kulaklar, geriye doğru yatmış; önünde ise boynuzlar için oyuklar, ayrı olarak yapılacak ve eklenmiş. Detaylar genellikle sağ tarafında işlenmiştir: göz deliğinin çizgisi, boynuzun tabanı ve kulak (Şek.92) (Young R. S., 1983, s. 52).

Geyik veya Boğa figürü olarak tam olarak tanımlanamayan bir eser; ince, düz, dikdörtgen tabanıyla tek parça olarak oyma yapılmıştır Ağzı ön tarafta çentikli; oyulmuş gözler merkezdeki noktalarla çift halka şeklindedir. Başın üstünde hafifçe yükseltilmiş bir blok, her iki ucu da yuvarlak bir delikle delinmiş, ayrı olarak yapılmış boynuzları alacak; kulaklar için ayrı delikler, boynuzların arkasında bulunur. Eksik kuyruk da ayrı olarak yapılmış ve eklenmiştir; yuvarlak bir soket, bir olukla çevrilmiş, geriye kalanı. Alında, bir inlay için alt kısmı pürüzlü olan bir üçgen oyuk. Oyulmuş dekorasyon noktalı konsantrik dairelerden oluşur: boynuzların arasında iki, kıçın üstünde iki, her iki tarafta omuz ve boyunda dikey bir sıra boyunca üç ve her bir kalçada iki tane. Kesin tanı zordur çünkü eklenen parçaların (boynuzlar ve kuyruk) doğası bilinmemektedir (Şek.93) (Young R. S., 1983, s. 53).

11. FRİG UYGARLIĞI MOTİFLERİ

11.1. Gamalı Haç

Svastika motifinin, Meander deseniyle bir akrabalığı bulunmaktadır ve figürler arasındaki boşlukları doldurmak için mükemmel bir şekilde kullanılabilir. Geometrik ve Oryantalizan stillerinde, özellikle Yunan seramik sanatında sıkça karşımıza çıkan bu motifler, Batı Anadolu'nun Güney İyonya, Samos ve Rodos bölgelerinde ilk olarak benimsenmiştir. Tekstil sanatından ilham alarak diğer sanat dallarında da kullanılan Frig sanatı, svastika motifini büyük ölçüde işlemiştir (Usman, 1993, s. 397).

Efes Artemision'unde bulunun ve Ekrem Akurgal tarafından M.Ö. 7. yy. başlarına tarihlenen Fildişi megabyzos (hadım edilmiş rahip) heykelciği (Akurgal, 1955, s. 81,82) ile İvriz kabartmasında bulunan motif giysi kısmının üzerindedir. Bu da motifin, tekstil sanatından heykeltıraşlık sanatına geçmiş olduğunu gösterir niteliktedir (Şek.84). Gordion P Tümülüs'ünden çıkarılan mobilya parçası da svastika motifleriyle süslenmiş olarak bulunmuştur (Usman, 1993, s. 398).

Frigya dekoratif sanatında en dikkat çekici unsurlar, ustalıkla yapılmış geometrik desenlerdir. Bu desenler arasında svastikalar, meander motifleri ve eşkenar dörtgenler öne çıkar. İnsan figürleri nadirdir. Ancak Mezopotamya, Asur ve Fenike sanatlarının etkisi altında yapılmış olan, stilize kaslı hayvan motifleri çok daha çarpıcıdır. Çakıl taşından yapılan zemin mozaikleri, taş ve ahşap oyma işleri ile tunç eşyalar üzerinde sıkça görülen geometrik süslemeler, Batı Frigya sanatının belirgin bir özelliğidir. Bu süsleme tarzı tamamen Frigyalılar'a özgüdür ve Yunan etkisi taşımaz. Aksine, ahşap işçiliği, tekstil ve kilim desenleri ile teknikleri, erken dönem Yunan sanatını etkilemiştir. Bu Frig etkileri, M.Ö. 7. yüzyıl Doğu Yunan boyalı vazo sanatında görülebilir (Uçankuş, 2002, s. 45)

11.2. Dalgalı Çizgiler

Frig çömleklerinin temel süslemeleri arasındadır. Renkli çömleklerin en eski formlarından biri olan çanakların boyun süslemesi olarak öne çıkmıştır. Bunlar genellikle tek başına yatay şeritler içinde boyunu sararlar ve bazen bu bölümü ikinci bir şerit süslemeyle paylaşırlar ya da sık sık görülürler (Bez.1). Sadece boyunda değil, bazı çanaklarda ana süsleme alanı olan karın da dar panelleri içerir. Doğu Frig seramiğinde temel süsleme unsuru olan ve sıkça kullanılan ışın motifleri, Batı Frigya'da benzer şekilde popüler değildir. Bu bölgede bilinen ışın motifleri, Doğu'dakilerden farklı olarak daha kısa ve geniş olarak diğer süslemelerle birlikte kullanılmıştır (Özkaya, 1995, s. 44). Kesinlikle Anadolulu bir motif olan ışınlı motif, doğu platoda çokça bulunur ve burada genellikle Alişar IV figüratif tarzı ile ilişkilendirilir. Alişar' da kendisi, IVc'de zaten kanıtlanmıştır, Boğazköy, Kültepe ve Maşat Hüyük'te ise demir çağının en erken bağlamlarından itibaren ışınlar bulunur. Genellikle bir bölgede kesintisiz, tekrarlayan bir tasarım olarak meydana gelen ışınlar, genellikle standart bir formda görünür, katı üçgen tabanlı, genellikle dik açılı ve apex'ten yükselen ince, genellikle iğne benzeri bir "anten" ile Frig seramikçileri, bu favori motiflerini komşuları aracılığıyla ithalatlar yoluyla mutlaka paylaşmış olmalılardır. Doğu platosunun bu desene olan ilgisi ise batıya yayılmadı, çünkü Frigler, ışınları ve bu motifin yarattığı sıkı, basit monotonluğu genellikle kaçındılar. "Hooked lambda," adı verilen nadir bir motif, belki de doğudaki ışınlardan esinlenerek, Polychrome House tarzının içinde bir sıra motif olarak iki kez görünür (Bez.1.2) bu desenin Erken Protoattik resimlerdeki bir dalga desenine benzeme olasılığı muhtemelen tesadüfidir (Sams., 1994, s. 147,148).

11.3. Üçgenler

Alan seçimine özen gösterilerek ve rastgele yerleştirilmekten kaçınılarak, kullanımında dikkatli bir yaklaşım benimsenmiştir. Kraterlerin omuz-boyun geçişlerindeki yatay bantlarda, kalın veya ince çizgili zigzag motiflerinin kolları arasındaki boş alanlar çapraz şekilde yerleştirilmiştir (Bez.2). Benzer düzenlemeler, ince duvarlı kraterlerde yine zigzag motiflerinin kolları arasında bir dizi düzgün, bir dizi de sarkık olarak yerleştirilen üçgenlerle uygulanmıştır. Bu yaklaşım, maşrapalarda ve kraterlerdeki X panellerinde dörtlü olarak da görülmektedir. Üçgenler genellikle üç ana kategori altında incelenmiştir. Ana kategoriye dahil olan üçgenlerin tüm tipleri, rastgele olmayacak şekilde belirli bir düzende

işlenmişlerdir. Bu üçgenler ya bir dizi halinde ya da diğer süslemelerle birleştirilmiş şekilde işlenmiştir, böylece bir bütünlük sağlanmıştır. Bu kategoriler arasında en sık kullanılan üçgenler, içi kafes desenli olanlardır (Özkaya, 1995, s. 56). Üç ana tipte üçgen motifleri olduğunu bilmekteyiz. Üç ana çeşitten en popüler olanı, neredeyse tamamen omuz süsü olarak kullanılan çapraz çizgili, Tip 1 üçgendir (Bez.2.1). Gordion'da ana motifler arasında en yaygın olanı olan çapraz çizgili üçgenler oluşturur. Kuzey Suriye'de üçgen tipi bazı sıklıklarda görünür, özellikle Hama'da ve bu koine'nin bu dalıyla ve Frigya ile paylaşılan bir özellik gibi görünmektedir. Gordion'da en sık tekrar eden alt-çeşit, düz Tip 1A'dır, üçgenler arasındaki alanlarda tek bir dairesel çember haricinde hiçbir şey bulunmamaktadır ve güneydoğuda bulunanla aynıdır. Tip 2 veya chevron-üçgen, Gordion'da, A ve B olmak üzere iki alt-çeşit de stil dışında bulunmaz ve yalnızca bir başka örnekte, oldukça uyumsuz olan TB 8 Grubu'nda (Bez.2.2), üçgenler chevronlar tarafından oluşturulur. Tip 3 üçgenler, geç dönem Frigya katmanında karşımıza çıkmaktadır. Hemen hemen tüm örneklerde, motif birincil konumdadır, ancak diğer üçgen türlerinin aksine, boyunlarda ve omuzlarda bazı sıklıklarda görünür. Tasarımın çeşitli şekillerde başlıca bir rol olarak kullanılması, Gordion'da olası bir Frigya tercihi olabilir. Yunan Geometrik boyamada motifin zaman zaman kullanılmasının Frigya işi ile herhangi bir bağlantısı olup olmadığı, diğer paralel tasarımlarla olduğu gibi belirsizdir. Naksos Geometrik Dönemi'nde trapezoidallerde dairelerle 3A üçgenlerinin kullanılması da belirtilmelidir (Sams., 1994, s. 140,141,142).

11.4. Zigzaglar

Vazo boyama sanatının temel süslemelerinden biri olan ve bezeme içinde sıkça karşımıza çıkan motiflerden biridir. En sık kullanılan şekli kalın şeritlerden oluşur. Bu şeritler arasında desenlenmiş üçgenler, tek başlarına veya iç içe geçmiş dairelerle birlikte bir düzen içinde yatay şeritlerde görülürler. Bu düzenleme, zigzag motifleriyle kraterlerin omuz-boyun geçişlerinde ve karın bölgesinde ana dekorasyon kuşağı olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Bez.3) Ayrıca, aynı düzenleme karında da tekrarlanmıştır, ancak bu sefer dar panellerde görülmüştür. Bu düzenlemenin iki farklı varyasyonu bulunmaktadır: zigzag bandın kolları arasında altta taralı üçgenler, üstte ise boş bırakılarak oluşturulmuştur. Bu düzenleme kraterlerde ve maşrapalarda görülebilir. Ayrıca, zigzag bandın kolları arasında her iki tarafta ters ve düz taralı üçgenlerden oluşan bir düzenleme de maşrapalarda ve kraterlerde gözlemlenir (Özkaya, 1995, s. 46). Yaklaşık bir veya iki kez meydana gelen

birkaç tür arasında, en basit ve en yaygın olanı tek çizgili zigzagdır Daha iddialı zigzaglar, sadece omuz veya boyun üzerindeki birincil süsleme olarak hizmet eder. Ayakları çoğunlukla doldurulmuş olan çift çizgili veya birkaç çizgili olabilir, bunların oluşturduğu üçgen alanlar birçok farklı şekilde işlenebilir veya boş bırakılabilir (Bez.3.1) Karmaşık zigzagların kullanımı, özellikle Suriye-Anadolu koinesinin ayırt edici bir özelliğidir ve gelenek içindeki ana birleştirici unsurlardan biri olarak durur. Bu açıdan bakıldığında, Gordion'daki en erken örnek olan EPB V'den yuvarlak ağızlı testidir (Bez.3.2) Çift ve üst alanlara hem alt alanlarda çapraz çizgili üçgenlerle birlikte, Tip 3 zigzag, daha zengin varyasyonlardan biridir. Bu, Yıkım Seviyesinde başka bir yuvarlak ağızlı testinin boyun kısmında tekrarlanır (Bez.3.3) ve burada iç içe geçmiş dairelerin eklenmesiyle daha karmaşık hale gelir. Bu daireler, motifin başka yerlerdeki bulunmalarına bakılarak, muhtemelen bir Frigya dokunuşudur. Tahrip öncesi bağlamlardaki kaplardaki diğer zigzaglar en basit ve en karmaşık olanı içerir. Teras kısmından bichrome (Bez. 3.4), Gordion'da veya başka yerlerde paralelleri olmayan dikkatle hazırlanmış ve karmaşık bir tasarıma sahiptir. Tahrip öncesi bağlamlardaki kaplardaki diğer zigzaglar en basit ve en karmaşık olanı içerir. Teras filinden bichrome, Gordion'da veya başka yerlerde paralelleri olmayan dikkatle hazırlanmış ve karmaşık bir tasarıma sahiptir. Tip 1 bu yaygın yan zigzagın büyük karşılığı, en azından tipolojik olarak, diğerleri olan Tip 3 gibi, bağımlı olduğu temel versiyondur. Bu kadar basit bir tasarım neredeyse herhangi bir geometrik geleneğe uygun olabilir, ancak koine boyunca kullanımları muhtemelen ilgilidir. Yıkım Seviyesinde Tip 1 zigzag, yaklaşık altı kapta birincil dekorasyon olarak görünür. Tip 2 alt alanda çapraz çizgili üçgenler ve üst alanda ise konsantrik daire üçlüleri içerir. Tip, dairelerle veya daireler olmadan, aynı zamanda doğu platosunda ve belki de Malatya'da da görünmektedir. Başka bir çeşitlilik olan Tip 4, Yıkım Seviyesinde dağıtımın bazı bölgelerinde meydana gelir (Sams., 1994, s. 142, 143).

Yalın, ya da çok katlı olsun, zigzagların her iki türüne de Batı Frigya'nın boyalı seramiklerinin en erken örneklerinde tanık olunmaktadır Testilerde, emzik tekneleri içinde ve bazı vazolarda, karnın en geniş kısmındaki süsleme kuşağının alt sınırında çanakların ağız kenarlarında sıkça görülür. Diğer örneklerde ise iç içe geçmiş dairelerden oluşan bir kuşağı alttan ve üstten sınırlamak için kullanılır. Bunların yanı sıra, paneller arasındaki dar kuşaklarda da bu tür süslemeler dikkat çeker (Özkaya, 1995, s. 46,47).

11.5. İçiçe Daireler

Genel olarak, metop alanlarında dolgu süsleri olarak kullanılmışlardır. Bu bağlamda kullanıldıklarında, gölgeli hayvan ve kuş figürleriyle birlikte sıkça görülürler (Bez.4). Bunun yanı sıra, kendileri için belirlenmiş alanlarda, tek başlarına, süslemenin bir parçası olarak yer alırlar (Bez.4.1). Bu tür uygulamalar, kraterlerin boyun bölgesindeki yatay şeritlerde tek sıra halinde, omuzlardaki küçük panellerde çapraz şekilde düzenlenmiş olarak çanakların ağız kenarlarında veya kulpların üstündeki bölgelerde kelebek ya da kum saati motifleriyle birlikte görülebilir. Ayrıca, tekil X motiflerinin kolları arasında ve ışın sıraları arasında da bu tür süslemelere rastlanır. Özellikle metop alanlarında dolgu süslemeleri olarak kullanımı, Doğu Frig seramiğinin Batı'ya yaptığı bir katkı olarak değerlendirilmelidir (Bez.4.2). Kızılırmak Bölgesi'nde dar kuşaklar içindeki iç içe geçmiş daireler ve dalgalı çizgilerin bir araya gelmesi, Gordion ve Midas Kenti'nin tamamen bu tarzda boyanmış vazolarına ilham kaynağı olmalıdır (Özkaya, 1995, s. 47,48).

11.6. Dama Bezemeleri

Testiciklerin emzikleri ve vazoların dar panelleri, bu bezemenin en yoğun kullanıldığı alanlardır. Bu bezeme desenleri; dolu ya da boş (Bez.5) ve taralı karelerden oluşabilir (Bez.5.1) (Özkaya, 1995, s. 48) Gordion ve Sakarya Vadisi'ndeki diğer Frigya merkezlerinde, damaların daha sık kullanıldığı gözlemlenir. Bu geometrik desenler, askosların dekorasyonunu tek başına oluşturduğu gibi, diğer motiflerin süslemesinde de belirgin bir rol oynarlar. En yoğun kullanımı ise, metop alanlarında bölücü dikey bölgelerde ve testiciklerin üzerinde gerçekleşir Erken Frig repertuarında, birkaç çeşitte Dama bezemesi bulunur (Bez.5.2), bazıları karmaşık olmakla birlikte, en popüler olanı kesinlikle, katı ve boş karelerin sırayla yer aldığı temel tasarım Tip 1 dir. Tip 1 Checkerboard, Tip 1 çapraz çizgiler gibi evrensel bir geometrik tasarımdır, ancak koine bağlamında Anadolu'nun geniş ve bol dağılımı ve Suriye'ye kadar uzanan dağılımı şüphesiz önemlidir. Gordion'da, temel ve en yaygın versiyon (1A), nadiren tek noktalı boşlukları olan bir çeşitlilikle (1B) ve neredeyse sadece Brown-on-Buff boyamada bulunan uzun bir çeşitlilikle (1C) birlikte gelir. Tip 2'nin coğrafi dağılımı, Tip 1A'nınkiyle benzerdir ve Gordion'da genellikle daha az popüler gibi görünür; noktalı versiyon sadece Malatya'da mevcuttur (Özkaya, 1995, s. 48,49).

11.7. Meander

İlk olarak Alişar' da uzun boyunlu bir krater üzerinde karşımıza çıkmaktadır (Bez.6). Boyunda düz bir çizgiyle eşlik eden dikey olarak düzenlenmiş bu meander desenlerin içi enine çizgilidir. Bunun yanı sıra, yine Alişar'dan birkaç örnekte, bu sefer yatay düzende düzenlenmiş ve içi çizgilendirilmiş meanderler görülmektedir. Benzer şekilde, Boğazköy'de de aynı örneklerin bulunduğunu bilmekteyiz, Gordion, Friglerin merkezi olarak bilinir ve meander motiflerine en eski olarak Tümülüs III (Bez.6.1) ve P dönemlerinde rastlanır (Bez.6.2). Ancak, daha sonraki tahrip katmanlarında bu motiflerin daha sık görüldüğü gözlemlenir. Gordion'da, Alişar vazosundaki gibi dikine düzenlenmiş ve çizgili meanderlerin varlığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz (Özkaya, 1995, s. 48,49).

Batıda, meander Yunan Geometrik seramiğinin başlıca tasarımları arasındaydı, burada yaklaşık M.S. 900 civarında başlangıcının tanımlanmasına yardımcı oldular ve dönem boyunca güçlü bir şekilde devam etti. Yunan repertuvarındaki bazı tipler, Gordion ve diğer Anadolu merkezlerinde de görülmektedir. Zamanlamaların paralellikleri ve bazı motiflerin karmaşıklıkları nedeniyle, benzerliklerin rastlantısal olarak yorumlanması zordur. Dolayısıyla, Anadolu meanderinin hemen ilham kaynağının Yunan dünyası olduğu ve dağlık bölgelerdeki ressamların kendi formları ile benimseyerek türleri birleştirdiği olası görünmektedir. Şu anda, böyle bir duruş, bronz çağının ve sonrasının Balkan meanderiyle doğrudan bir bağlantıyı savunan bir duruştan daha tercih edilir, ancak bunlar tasarımın greko-anadolu ailesinin nihai kaynağı olabilir (Bez.6.3). Tip 1, Gordion'daki en sık tekrar eden meander, Kahverengi-Üzerine-Buff seramiğinin Süslü Sınıfı ve genişletilmiş stilist çemberinde yalnızca yardımcı bir cihaz olarak kullanılan tek çizgili bir anahtar çeşididir. Bu tasarım, Tümülüs P ve III'te görünür, bir kez Yıkım Seviyesinde ve Şehir Höyüğündeki sonraki bağlamlardan birçok kapta ortaya çıkar. Anadolu içinde, Tip 1 meanderin Halys bölgesinden bilindiği, ancak güneydeki Dokuzlar 'da daha sık rastlanan motiflerden biri olduğu bilinmektedir. Burada, meandrolar genellikle üstte ve altta kapalıdır, Gordion'da olduğu gibi hiçbir zaman devamlı, kesintisiz bir desen kaybetmekte ve aynı zamanda boya çizgisi Gordion'dakinden daha kalın olma eğilimindedir, bu yüzden tasarım o kadar ince ve temiz değildir Bunlar muhtemelen, motifin Frigya'da yaygın olan çömlekçiler tarafından benimsenen özellikleridir, burada tipin tasarımı ve lineer etkisi, Yunanistan'da olduğu gibi aynıdır. Güneydoğu platolarındaki bu ressamların Frigya ile doğrudan bir bağlantısı olduğunu gösteren başka bir işaret, Dalgalı-Çizgi tarzını yansıtan bir kapın Porsuk'ta

bulunmasıdır. Tip 2 Yunanistan'dan daha basit bir türeme olarak görülebilecek olan kancalı meanderler olarak sınıflandırılır. Temelde, bu motif, orijinal meander tipinin tersine, kancalara veya L'ye vurgu yapar. Yunanistan'da, bu tasarım, M.Ö. sekizinci yüzyılın ilk yarısı olan Attika ve Argive Orta Geometrik II'den önce ortaya çıkmaz ve Geç Geometrik döneme gelindiğinde Doğu Yunanistan dahil olmak üzere diğer bölgelere yayılmıştır Frigya ve Anadolu çağdaşları, boyalı tasarımlarda nadiren çizgileme kullanmalarına rağmen, Gordion'daki meander kancalarının ve Doğu Yunanistan'daki benzer örnekler arasındaki benzerlik, bir bağlantıyı gösterebilir. Ancak, Gordion'dan öteye, meander kancalarının kullanımı Boğazköy'e kadar uzanmıştır. Tip 3A ve 3B, Bir tanesi (3A), temelde iki ek içe dönüş ile çapraz çizgili bir meander kancasıdır, diğeri (3B) ise yarıda kesilmiş veya parçalanmış bir orijinal meandere benzeyen iki katlı bir versiyondur (Sams., 1994, s. 145, 146).

11.8. Baklava Motifleri

Baklava motifleri, Eğer ana hatlar tek ise, baklava sıraları iki kesişen zigzag tarafından oluşturulmuşsa, bunlar basit veya karmaşık olarak sınıflandırılır (Bez.7). Zigzaglar gibi, baklava sıraları da koine'nin genel bir özelliğidir, ancak bazı tipler o kadar basittir ki herhangi bir yerde meydana gelebilir. Boyama tarzlarına bağlı olarak değişir. İnce Çizgi Bej ve Merdivenler-ve-Zigzaglar tarzı, bu tarzlara özgü çoklu şerit panellerde katı baklava desenleri kullanılmıştır. Tip 2 aynı Tip 1 gibi koine motifidir. Çapraz çizgili baklava desenleri, yıkım seviyesinde nadir görülür, bazı örnekler İnce Çizgi Bej panellerinde ortaya çıkar. Erken ortaya çıkan üçüncü bir çeşit, TumW61'de görülen noktalı-baklava sıralaması, özellikle Frigya'ya özgü olduğu görünmektedir. Yıkım Seviyesindeki küçük yapraklı amphora (Bez.7.1) üzerindeki kullanımı dışında, tasarım yalnızca Brown-on-Buff ressamlarınca kullanılan özel bir tasarımdır. Bazı kalan garip tiplerin muhtemelen Frigya ilhamlı olduğu düşünülebilir, çünkü başka yerlerde paralelleri bulunmamaktadır. Karmaşık baklava sıraları, karmaşık zigzaglar gibi, koine'nin özellikle ayırt edici bir özelliğidir, en azından Anadolu ve Karkamış da temsil edildiği şekliyle. Gordion ve Alişar IV merkezleri birlikte oldukça geniş bir çeşitlilik sunmuşlardır. Ancak, doğuda ve batıda kanıtlanmış olan yalnızca iki çeşit vardır ve bunlar aynı zamanda Frigya kalesinin yıkımdan önceki bağlamlarından bilinen tek iki çeşittir. Teras dolgusundan gelen bir kap (Bez. 7.2), katı, çift çizgili çubuklarla (rezerve kesişmeler hariç) basit ve Gordion'da başka yerlerde görülmeyen

bir çeşidi taşır; sonuçta oluşan baklavalar ve üçgenler merkezi bir noktadan daha fazlasını içermez. Bu açık tip, Alisar'da alanlarda ya çevresel dairelerle ya da hiçbir şeyle birlikte görülür ve Boğazköy'de farklı bir şekilde oluşturulmuş bir analog taşır. Tasarım dikkatlice çizilmiş ve sıkı, rezerve edilmiş çubuklar, katı bir şekilde doldurulmuş kesişmeler ve katı ve çapraz çizgili sıralanmış Baklavalar ile karakterizedir Baklava sıraları damgalama ve oyma işlemlerinde tekrarlanır ve nadiren ahşap kakma işinde de görülür ve tüm durumlarda oluşum tekniği boyamada görülen tekniğinden farklılık gösterir. Bununla birlikte, genel ilhamın seramikten geldiği düşünülebilir. Tümülüs P'den (TumP 164) (Bez. 7.3) gelen ahşap kakma şeritler serisi güze bir örneği teşkil etmektedir (Sams., 1994, s. 143, 144).

11.9. Çapraz Çizgi Deseni

Kareli çizgiler üçgenler ve diğer desenlerin en yaygın doldurma elemanı olarak hizmet ederken, çapraz çizgiler Erken Frig döneminde en popüler motiflerden biri olarak öne çıkar ve aynı zamanda Syro-Anadolu koine boyunca da bulunur. Damalı tarzıyla birlikte çapraz çizgiler, bir sıra veya bir panel deseni olarak kullanılmıştır ve önceden rolünde genellikle destekleyici bir unsur olmuştur. Tip 1, Sıkça görüleni düz çapraz çizgilerdir, genellikle sıkıca örülmüş şekilde işlenmişlerdir (Bez.8) Tip 2 ise nadiren görülür. Bu ikincisi, Gordion dışındaki çok az görünümüne bakarak, başlıca bir Frig tipi olmuş görünmektedir Tip 2 veya noktalı çapraz çizgiler, Brown-on-B Ware ve genişletilmiş çevresinin süslemeli sınıfının karakteristik bir desenidir ve aslında düz Tip 1 çeşidinin çok az örneği bulunur. Brown-on-Buff ware'ın kendisinde, Tip 2 hem sürekli bölgelerde hem de panellerde mevcuttur, ancak büyük kraterlerin ilişkili serisinde yalnızca paneller bulunur (Sams., 1994, s. 148,149).

11.10. Eğik Dama Deseni

Daha yaygın olan dikey tip gibi, temelde iki çeşit halinde görünür, katı Tip 1 ve çapraz desenli Tip 2 (Bez.9). İkisi de doğu platosunda nadirdir, ancak Balkanlar'ın Kuzeybatı Geometrik Seramiğinde popüler oldukları görünmektedir. Tip 1, şehir Höyüğünde tek bir yıkım öncesi dönem örneği olarak ortaya çıkar. Tip 2, kalede yıkım seviyesinden önce görünmez. Ancak aynı zamanda Tümülüs G'den büyük yuvarlak ağızlı testide de bulunur Birkaç nadir veya eşsiz tasarım, esasen eğik damalıdır, ancak işlenişleri çoklu rozet desenlerini anımsatır. Üç yapraklı testi üzerindeki iki renkli ve noktalı panel motifinin (722)

bile, sırasıyla bir alternatif kontrol deseni yerine rozetler olarak tasarlanmış olabileceği düşünülebilir (Sams., 1994, s. 150).

11.11. Kafes Desenleri

Kafes panelleri, dikey kontrol panosuna benzer şekilde oluşturulan ancak tüm karelerin aynı şekilde işlendiği, genellikle nadir bulunan, yaklaşık on adet Erken Frig döneminde görülür. En basit çeşidi, Tip 1, tüm kareleri boş olan açık, tek sıralı bir ızgara şeklindedir (Bez.10) Şehir Höyüğünde, EPB VII'den Polikrom Ev dinos 183 üzerinde yıkım döneminden önce bir kez bulunur ve Yıkım Seviyesinde iki kez görülür. Ancak, daha önce, kahverengi-bej süzme testisi TumW 61 üzerinde kahverengi noktalı bir çeşidi bulunur, kulpların ve musluğun arasında küçük bir panelde. Her iki versiyon da özellikle noktalı olanı, Alisar'da da bulunur ve aslında Gordion'un Kafes desenlerinin, Orta Anadolu'da başka yerlerde bilinen tek örnekleridir. Diğer bir açık çeşitlilik, merdivenli ızgara ve bazı karelerin rastgele noktalı olduğu, tek bir görünümünü Tümülüs G'den büyük yuvarlak ağızlı testinin boyun kısmında yapar. Tek renkli bloklarla düzenli olarak dolu dama panelleri de zaman zaman meydana gelir ve neredeyse tüm durumlarda, küçük kare kesişimleri, çubuklardan farklı olarak ya katı ya da ayrılmış olan çift çizgili bir ızgaraya sahiptir. Bu açıdan, tasarımlar çeşitli diğer çift çizgili motiflere, özellikle belirli çoklu rozet desenlerine, bunların dik eşleri olduklarından, paralel olur. Tip 2, Çapraz damalı kareler yerine dama panelleri ile, tip, TumP 58'in koyun testisinin her iki yanında uzunlamasına panellerde meydana gelir (Sams., 1994, s. 150).

11.12. Balık Sırtı Motifi

EPB V döneminde, mezgit balığı deseninin dar dikey şeritler halinde göründüğü bilinmektedir üzerinde, aynı zamanda yardımcı bir bölge olarak da hizmet eder. Bu ikincil kullanımın Erken Frig dizisinde tekrarlandığına dair bilgi yoktur, ancak dikey düzenleme Yıkım Seviyesinde tekrarlanır. Mezgit balığı ayrıca çoklu şeritli bir paneldeki motiflerden biridir (Bez.11) Bu mezgit balığının Frig sanatında daha geniş bir temeli olduğunu gösteren bir işlemeli tasarım olarak hem seramik hem de ahşap üzerinde kullanıldı (Bez.11.1), Kültepe'deki en erken Demir Çağı seviyesinden bir dinoid amforada en iyi şekilde görülebilir, burada yalnız form geniş bir dikey mezgit balığı paneli ile bir bölgeyi paylaşır (Sams., 1994, s. 154).

11.13. Tüy Şeklinde Ağaç

Bu desen, Frigya'nın doğu platoda komşularıyla paylaştığı motiflerden biridir, burada tekrar dikey ve yatay versiyonları mevcuttur. Desenin "tüy ağacı" izole motifine olan ilişki kanıksanamazdır (Bez.12). Tüy ağacı Alişar' da da görünür ve burada genellikle silüet hayvanlarıyla eşlik eden bitkisel formları anımsatır şekilde işlenmişlerdir. Erken Frig dizisindeki tüy ağaçlarının az sayıda örneği, dökümle ilişkili görünmektedir (Bez.12.1). Doğu platoyla yakın akrabalıklar gösteren bileşik bir üçgenin yanlarında yer alır ve bu da ithal edilmiş olabileceğini öne sürer (Sams., 1994, s. 154).

11.14. Kelebek Panel

Gordion'da X-paneller birçok çeşitte bulunur, ancak çoğu bir veya iki kez 'den fazla bulunmaz. Tek veya çift çizgilerle oluşturulan motif hem X'in kendisinin hem de dört sonuçlu üçgenin işlenmesiyle çeşitlendirilir. X-paneller ayrıca koine'nin diğer dallarında da görülür, ancak Gordion dışındaki temsil edilen çeşitler oldukça azdır. Doğu platoda motif genellikle kolların üstünde veya üzerinde görünür ve bu konumlarda kelebek panellerine alternatif bir seçenektir. Ancak, Gordion'da kullanımlar daha az yerelleştirilmiş ve kollar üzerindeki X örnekleri azdır. Belirli tipler ayrıca Kuzeybatı Geometrik resimde de paralellere sahiptir. X-panel ile benzer bir motif olan kelebek (Bez.13), içe kıvrılan yanlara sahip katı bir desendir. Doğu platosunda ve Alişar Vc'den başlayarak, motif sık olarak amfora kollarında ve doğrudan üzerinde boyna alanda yaygındır. Şehir Höyüğünde, kelebek panelleri EPB VII'den önce görünmez, muhtemelen ithalat olan bir çömlek üzerinde ortaya çıkar (Bez.13.1) (Sams., 1994, s. 152,153).

12. SONUÇ

Işınlar; Anadolu'nun Köklü Motifi Frigya'nın Doğu platosunda ve çevresinde yaygın olarak bulunan ışın motifleri, çömleklerin boyun süslemelerinde öne çıkar. Özellikle Alişar IV figüratif tarzıyla ilişkilendirilen ışınlar, erken dönemlerden itibaren varlığını sürdürmüştür. Batı Frigya'da ise Doğu'dakilerden farklı olarak daha kısa ve geniş ışın motifleri görülür.

Üçgenler; Frig çömleklerinde sıkça kullanılan diğer bir motif ise üçgenlerdir. Omuz-boyun geçişlerinde, kraterlerde ve diğer süslemelerle birlikte üçgenlerin çeşitli tipleri bulunur. Üçgen motifleri, belirli bir düzende işlenerek bütünlük sağlanmıştır.

Çeşitli Üçgen Türleri;

Tip 1 Üçgenler: Çapraz çizgili olan bu üçgenler, Gordion'da ana motifler arasında yaygın olarak görülür.

Tip 2 Üçgenler: Chevron deseniyle karakterize edilen bu üçgenler, Gordion'da farklı alt-çeşitlerde bulunur.

Tip 3 Üçgenler: Geç dönem Frigya katmanında karşımıza çıkan bu üçgenler, diğer türlerden farklı olarak farklı kullanım alanlarına sahiptir.

Zigzaglar; Frig Çömleklerindeki Temel Süsleme Motifi Frig çömleklerinin estetik değerini arttıran temel süsleme motiflerinden biri olan zigzaglar, vazo boyama sanatının önemli bir parçasıdır. Bu motif, çömleklerin yüzeyini süsleyen ve çeşitli varyasyonlarıyla dikkat çeken bir desenler bütünü sunar. Zigzag motiflerinin en sık kullanılan şekli, kalın şeritler halinde görülür. Bu şeritler arasında desenlenmiş üçgenlerle birlikte bir düzen içinde yer alırlar. Özellikle kraterlerin omuz-boyun geçişlerinde ve karın bölgesinde ana dekorasyon kuşağı olarak sıkça kullanılan zigzaglar, çömleklerin estetik açıdan zenginleşmesini sağlar. Farklı zigzag varyasyonları da mevcuttur. En basit olanı tek çizgili zigzaglardır. Ayakları çoğunlukla doldurulmuş olan bu zigzaglar, omuz veya boyun üzerinde birincil süsleme olarak kullanılır. Daha karmaşık zigzaglar ise çift veya üç katlı olabilir ve

omuz veya boyun üzerinde daha iddialı bir tasarım sunarlar. Zigzagların karmaşık kullanımı, özellikle Suriye-Anadolu koinesinde belirgin bir özelliktir. Bu motifler, özellikle Gordion'da ve diğer Frigya merkezlerinde, çömleklerin boyun bölgesinde ve diğer süslemelerde sıkça kullanılır. Zigzaglar, Frigya ve Suriye-Anadolu koinesi içinde önemli bir kültürel mirasın parçasını oluşturur. Zigzaglar genellikle iç içe geçmiş dairelerle birlikte kullanılır. Bu motifler, metop alanlarında dolgu süslemeleri olarak sıkça görülür. Ayrıca, dama bezemeleri de zigzaglarla birlikte kullanılır ve çeşitli geometrik desenlerin oluşturulmasında önemli bir rol oynar.

İçiçe Daireler; Frig Çömleklerindeki Estetik Anlatılar Frig çömleklerinde sıklıkla görülen içiçe daireler motifleri hem estetik hem de sembolik açıdan önemli bir rol oynamaktadır. Bu motifler, çömleklerin üzerinde farklı bağlamlarda kullanılarak çeşitli anlamlar yüklerler ve görsel bir zenginlik sağlarlar. Genellikle metop alanlarında dolgu süsleri olarak kullanılan içiçe daireler, çeşitli hayvan ve kuş figürleriyle birlikte sıkça görülür. Bu motifler, çömleklerin üzerinde belirli bir hikâye anlatımını temsil ederler ve izleyicilerin dikkatini çekerler. Ayrıca, içiçe daireler bazen kendi başlarına, süslemenin bir parçası olarak yer alır ve çömleklerin estetik değerini artırır. Özellikle kraterlerin boyun bölgesindeki yatay şeritlerde ve omuzlardaki küçük panellerde çapraz şekilde düzenlenmiş içiçe daireler, kelebek veya kum saati motifleriyle birlikte sıkça görülür. Bu düzenlemeler, çömleklerin üzerinde karmaşık ve ilgi çekici desenler oluşturur ve sanatçıların yaratıcılığını ifade etmelerine olanak tanır. İçiçe dairelerin Frig çömleklerindeki kullanımı, Doğu Frig seramiğinin Batı'ya yaptığı önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Kızılırmak Bölgesi'nde dar kuşaklar içindeki içiçe geçmiş daireler ve dalgalı çizgilerin bir araya gelmesi, Gordion ve Midas Kenti'nin tamamen bu tarzda boyanmış vazolarına ilham kaynağı olmuştur. Bu motifler, Frigya kültürünün zengin ve çeşitli mirasının bir parçasını oluşturur ve farklı kültürler arasındaki etkileşimi yansıtır.

Dama Bezemeleri; Frig çömleklerinde sıkça görülen dama bezemeleri, geometrik desenlerin estetik ve sembolik değerini yansıtır. Bu bezemeler, çömleklerin farklı alanlarında kullanılarak çeşitli anlamlar taşırlar ve Frigya kültürünün zenginlik ve çeşitliliğini yansıtırlar. Genellikle testiciklerin emzikleri ve vazoların dar panellerinde yoğun bir şekilde kullanılan dama bezemeleri, dolu veya boş karelerden oluşabilir. Bu desenler, çömleklerin geometrik süslemelerinin temelini oluşturur ve çeşitli kültürel ve coğrafi bağlamlarda farklı varyasyonlarda görülür. Dama bezemelerinin en yoğun kullanımı, metop

alanlarında bölücü dikey bölgelerde ve testiciklerin üzerinde gerçekleşir. Bu desenler, çömleklerin üzerinde ritmik ve düzenli bir görünüm oluşturur ve görsel bir çekicilik sağlar. Erken Frig repertuarında, birkaç çeşitte dama bezemesi bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, katı ve boş karelerin sırayla yer aldığı temel tasarımdan, daha karmaşık ve detaylı desenlere kadar uzanır. Bu motifler, Frigya kültürünün zenginlik ve çeşitliliğini yansıtır ve farklı zaman dilimlerinde ve coğrafi bölgelerde farklı varyasyonlarda görülür. Dama bezemelerinin Balkalarda yoğun olarak görülmesi Friglerin, Balkan kökenlerine işaret ediyor

Meander Motifi; Meander motifinin Frigya çömleklerindeki görünümü, kültürel ve sanatsal bir ifade aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu motif, çömleklerin estetik değerini artırırken, aynı zamanda Frigya kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtır. Öncelikle Alişar' da uzun boyunlu bir krater üzerinde karşımıza çıkan meander motifleri, çeşitli zaman dilimlerinde ve coğrafi bölgelerde farklı varyasyonlarda görülür. Özellikle Gordion'da, Tümülüs III ve P 'de meander motiflerine sıkça rastlanır. Bu motiflerin zamanla daha sık görüldüğü gözlemlenir ve Frigya çömleklerinin karakteristik özelliklerinden biri haline gelir. Batıda, meander Yunan Geometrik seramiğinin önemli bir tasarımıdır ve Frigya çömleklerinde de benzer şekilde görülür. Yunanistan'daki meander motiflerine benzer şekilde, Anadolu'daki meanderler de zamanla evrim geçirir ve farklı varyasyonlarda ortaya çıkar. Bu motiflerin benzerlikleri ve zamanlamalarındaki paralellikler, farklı kültürler arasındaki etkileşimi yansıtır ve sanatın evrensel dili olarak meanderin önemini vurgular. Frigya'daki meander motiflerinin, Yunan dünyasından doğrudan bir etkilenme olduğu düşünülmektedir. Ancak, Anadolu'daki meanderlerin kendi özgün tarzları ve tasarımları olduğu da unutulmamalıdır. Meander motifinin çömleklerdeki kullanımı, sanatçıların yaratıcılığını ifade etmelerine olanak tanırken, aynı zamanda Frigya kültürünün estetik ve sanatsal birikimini yansıtır.

Baklava Motifleri; Frigya çömleklerindeki baklava motifleri, sanatta bir estetik zenginlik ve geometrik zarafetin ifadesi olarak önemli bir rol oynar. Bu motifler, iki kesişen zigzag tarafından oluşturulan baklava sıraları şeklinde basit veya karmaşık olarak sınıflandırılabilir. Baklava motifleri, genellikle koine'nin genel bir özelliği olan zigzaglar gibi, Frigya çömleklerinde sıkça görülür. Ancak, bazı tipleri o kadar basit ve yaygındır ki, herhangi bir yerde meydana gelebilirler. Bu motifler, boyama tarzlarına bağlı olarak farklı şekillerde ve zengin varyasyonlarda ortaya çıkarlar. Özellikle Tip 2 olarak sınıflandırılan çapraz çizgili baklava desenleri, nadiren görülen ancak Frigya çömleklerinin estetik değerini

artıran özel tasarımlardır. Bu motifler, özellikle Brown-on-Buff ressamlarınca kullanılan özel bir tasarımdır ve genellikle karmaşık zigzaglar gibi koine'nin ayırt edici bir özelliğidir. Gordion ve Alişar IV merkezleri, baklava motiflerinin geniş bir çeşitliliğini sunar. Ancak, doğuda ve batıda kanıtlanmış olan yalnızca iki çeşit vardır ve bunlar aynı zamanda Frigya'nın yıkımdan önceki bağlamlarından bilinen tek iki çeşittir. Baklava motifleri, Frigya çömleklerinin üzerinde damgalama ve oyma işlemlerinde tekrarlanır ve nadiren ahşap kakma işinde de görülür. Bu motifler, Frigya sanatının zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtarak, sanatın evrensel dilinde önemli bir yer işgal ederler.

Çapraz Çizgi Deseni; Erken Frig döneminde ve Suriye-Anadolu koine boyunca sıkça görülen çapraz çizgi deseni, sanatta önemli bir yer tutar. Bu desen, diğer desenlerin doldurma elemanı olarak kullanıldığı gibi, bazen bir sıra veya bir panel deseni olarak da kullanılır.

Tip 1 olarak adlandırılan düz çapraz çizgiler, en sık görülen çeşididir. Genellikle sıkıca örülmüş şekilde işlenmişlerdir ve Frigya çömleklerinde yaygın olarak bulunurlar.

Tip 2 veya noktalı çapraz çizgiler ise daha nadir görülürler. Bu desen, genellikle Brown-on-Buff Ware ve genişletilmiş çevresinin süslemeli sınıfının karakteristik bir desenidir. Düz çapraz çizgilerin aksine, bu desenin örnekleri çok azdır. Brown-on-Buff ware'ın kendisinde, Tip 2 çapraz çizgi deseni hem sürekli bölgelerde hem de panellerde mevcuttur. Ancak, büyük kraterlerin ilişkili serisinde yalnızca paneller bulunur. Bu çapraz çizgi desenleri, Frigya sanatının geometrik zarafetini ve estetik değerini yansıtır.

Eğik Dama Deseni; Eğik dama deseni, daha yaygın olarak görülen dikey tipten farklı olarak, temelde iki çeşide ayrılır: katı Tip 1 ve çapraz desenli Tip 2. Her ikisi de doğu platosunda nadir görülse de Balkanlar'ın Kuzeybatı Geometrik Seramiğinde popülerlik kazanmıştır.

Tip 1, Gordion şehir Höyüğünde tek bir yıkım öncesi dönem örneği olarak ortaya çıkar. Tip 2 ise kalede yıkım seviyesinden önce görünmez, ancak Tümülüs G'den büyük yuvarlak ağızlı testide bulunur. Bazı nadir veya eşsiz tasarımlar ise esasen eğik damalıdır, ancak işlenişleri çoklu rozet desenlerini anımsatır. Örneğin, üç yapraklı testi üzerindeki iki renkli ve noktalı panel motifinin, rozetler yerine bir alternatif kontrol deseni olarak tasarlanmış olabileceği düşünülebilir. Bu eğik dama desenleri, geometrik zarafetin alternatif bir ifadesini sunar ve Frigya sanatının çeşitliliğini ve zenginliğini gösterir.

Kafes Desenleri; Kafes desenleri, nadir bulunan ancak özellikle Erken Frig döneminde yaklaşık on adette görülen bir motif türüdür. Bu desenler, dama panellerine benzer şekilde oluşturulur ve genellikle tüm karelerin aynı şekilde işlendiği özellikler taşır. En basit çeşidi olan Tip 1, tüm kareleri boş olan açık, tek sıralı bir ızgara şeklinde görülür. Şehir Höyüğünde, EPB VII'den Polikrom Ev dinoz 183 üzerinde yıkım döneminden önce bir kez bulunmuş ve yıkım seviyesinde iki kez görülmüştür. Daha karmaşık bir çeşitlilik ise merdivenli ızgara şeklinde olup bazı karelerin rastgele noktalı olduğu desenlerdir. Bu desenler, genellikle tek renkli bloklarla düzenli olarak dolu olup, küçük kare kesişimleri genellikle çift çizgili bir ızgaraya sahiptir. Bu tasarımlar, diğer çift çizgili motiflere, özellikle çoklu rozet desenlerine paraleldir. Tip 2 ise çapraz damalı kareler yerine dama panelleri ile karakterizedir. Bu tip desenler, TumP 58'in koyun testisinin her iki yanında uzunlamasına panellerde görülmüştür.

Balık Sırtı Motifi; EPB V döneminde, mezgit balığı deseninin dar dikey şeritler halinde göründüğü bilinmektedir. Bu motif aynı zamanda yardımcı bir bölge olarak da hizmet eder. Mezgit balığı motifinin, Erken Frig döneminde de dikey düzenleme olarak tekrarlandığı bilinmektedir. Ayrıca, çoklu şeritli bir panelde de görülür. Bu motif, seramik ve ahşap üzerinde de kullanılmıştır, bu da onun Frig sanatında geniş bir temeli olduğunu göstermektedir.

Tüy Şeklinde Ağaç; Tüy şeklinde ağaç motifinin Frigya'nın doğu platoda komşularıyla paylaştığı motiflerden biri olduğu bilinmektedir. Bu desen hem dikey hem de yatay versiyonlarda görülür. Bu desenin, izole motiflere olan ilişkisi açıktır. Özellikle Alişar' da silüet hayvanlarıyla eşlik eden bitkisel formları anımsatan tüy ağaçları görülmektedir.

Kelebek Panel; Gordion'da X-paneller birçok çeşitte bulunur. Tek veya çift çizgilerle oluşturulan bu motif, X'in kendisiyle birlikte dört sonuçlu üçgenin işlenmesiyle çeşitlendirilir. Bu paneller, doğu platoda genellikle kolların üstünde veya üzerinde görünürler. Kelebek motifleri, içe kıvrılan yanlara sahip katı desenler olarak bilinir ve amfora kollarında ve doğrudan üzerinde boyna alanda sıkça görülür. Bu motifler, Gordion'da da kullanılmıştır, ancak kollar üzerindeki örneklerin az olduğu bilinmektedir.

13. DEĞERLENDİRME

Frig süslemeleri üzerine gerçekleştirilen bu kapsamlı çalışma, Anadolu'nun köklü kültürel ve sanatsal mirasının derinliklerini aydınlatmakta ve Frigya'nın estetik dünyasını ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çalışmanın, ışınlar, üçgenler, zigzaglar, iç içe daireler, dama bezemeleri, meander motifleri, baklava motifleri, çapraz çizgi desenleri, eğik dama desenleri, kafes desenleri, balık sırtı motifleri, tüy şeklinde ağaç ve kelebek panel gibi çeşitli süslemeleri ele alarak sunduğu analizler, Frigya'nın sanatsal ve kültürel zenginliğini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Frig sanatı, Yunanistan üzerinde etkisi olan ve Yunan sanatıyla belirgin bir benzerlik taşıyan bir sanatı geliştiren Frigler tarafından şekillendirilmiştir. Bu benzerlik, özellikle daha sonraki Frig anıtlarında daha belirgin hale gelmiştir. Friglerden günümüze kalan eserlerin büyük bir çoğunluğu M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenmekte olup, bu dönem Friglerin altın çağı olarak nitelendirilebilir. Örneğin, Alişar, Boğazköy, Kültepe, Alacahöyük ve Friglerin başkenti olarak bilinen Gordion gibi önemli merkezlerden yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkan eserlerin hemen hemen hepsi M.Ö. 750 ve sonrasına tarihlenmektedir.

Frig sanatının içinde Geç Hitit-Suriye, Yunan ve Asur sanatının etkilerini görmek mümkündür. Özellikle, Frig sanatında geometrik şekillerin varlığı, diğer çağdaş sanatlarından ayrılan en dikkat çekici özelliklerden biridir. Demir Çağı'nda, İç Anadolu ovalarında ortaya çıkan desenli kaplar, Güneydoğu Avrupa kökenli olan Friglerin özgün geleneği olarak bilinmektedir. Trakya ve Gordion gibi bölgelerde üçgen, kare ve daire gibi çeşitli şekillerde süslenmiş kaplar bulunmaktadır. Bu geometrik şekiller, Frig sanatının karakteristik özelliklerini yansıtarak, bu medeniyetin sanatsal estetik anlayışını gözler önüne sermektedir.

Frigya'nın sanatında dikkat çeken diğer bir alan ise kaya anıtları ve kalelerdir. Bu yapılar, Frigler'in ustalıklarını kaya oymacılığı alanında ne kadar başarılı olduklarını göstermektedir. Kaya anıtları, Frigya'nın sanatsal ve kültürel mirasının en güzel örneklerinden bazılarını oluşturur. Bu anıtlar hem mimari hem de sanatsal açıdan büyük bir

değer taşımaktadır. Frigler, kaya anıtlarında geometrik motifleri ve sembolik anlatıları ustalıkla kullanmışlar, böylece bu eserleri hem estetik hem de sembolik anlamda zenginleştirmişlerdir.

Mobilyacılık, Frig sanatının önemli unsurlarından biridir. Anadolu'nun en güzel mobilya örneklerini Frig sanatında görmek mümkündür. Frig mobilyaları, ince işçilikleri ve estetik tasarımları ile dikkat çekmektedir. Frig coğrafyasında yoğun bir orman zenginliği bulunması, mobilyacılığın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu zenginlik, Frig ustalarına ahşap işleme konusunda geniş imkanlar sunmuş ve bu da mobilyaların kalitesini ve çeşitliliğini artırmıştır.

Bu araştırma, Frigya'nın doğu ve batı bölgeleri arasında belirgin farklılıklar sergileyen motif çeşitliliğini ve bu farklılıkların altında yatan kültürel ve coğrafi etkileşimleri incelemektedir. Örneğin, doğu Frigya'da uzun ve dar ışın motiflerinin yaygın olarak kullanılması, bu bölgenin yerel estetik anlayışını ve kültürel özelliklerini yansıtırken; batı Frigya'da daha kısa ve geniş ışın motiflerinin tercih edilmesi, bölgesel farklılıkların sanata nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu tür bölgesel varyasyonlar, Frigya'nın zengin ve çeşitli sanatsal mirasının önemli bir parçasını oluşturur.

Üçgen ve zigzag motiflerinin kullanımında görülen çeşitlilik, Frig çömleklerinin estetik değerini ve sanatsal derinliğini vurgulamaktadır. Üçgen motiflerinin farklı tiplerde (Tip 1, Tip 2, Tip 3) kullanılması ve bu motiflerin Gordion gibi merkezlerde yaygın olması, Frig sanatının geometrik formlar konusundaki ustalığını ortaya koymaktadır. Zigzag motiflerinin çömleklerin farklı bölümlerinde, özellikle kraterlerin omuz-boyun geçişlerinde ve karın bölgesinde ana dekorasyon kuşağı olarak kullanılması, Frigya'nın sanatsal geleneğinde geometrinin ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

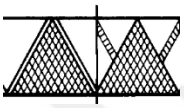
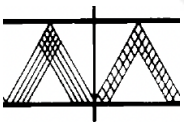
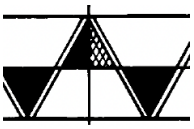
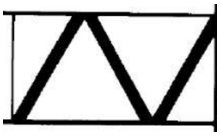
İçiçe daireler ve dama bezemeleri gibi motiflerin, Frig çömleklerinde estetik ve sembolik anlamlar taşıması, bu eserlerin yalnızca günlük kullanım objeleri olmadığını, aynı zamanda kültürel ve sanatsal anlatım araçları olarak da değerlendirildiğini göstermektedir. İçiçe dairelerin, belirli hikayeleri ve sembolik anlatıları temsil etmesi, Frig sanatının anlatısal boyutunu ortaya koyar. Dama bezemelerinin, çömleklerin farklı alanlarında ritmik ve düzenli bir görünüm oluşturacak şekilde kullanılması, Frig sanatının geometrik estetiğe verdiği önemi vurgular.

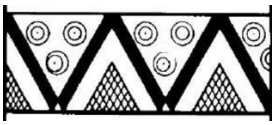
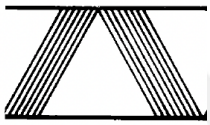
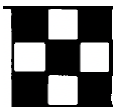
Meander ve baklava motiflerinin, Frigya'da ve diğer kültürlerde benzer şekillerde görülmesi, kültürler arası etkileşimlerin ve sanatın evrensel dilinin önemli bir göstergesidir. Frigya'daki meander motiflerinin, Yunan dünyasından etkilenmiş olabileceği düşünülse de bu motiflerin zamanla kendi özgün tarzlarını geliştirdiği ve farklı varyasyonlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Baklava motiflerinin, Frig çömleklerinde yaygın olarak kullanılması ve çeşitli tiplerde (örneğin, çapraz çizgili baklava desenleri) görülmesi, Frig sanatının yaratıcı çeşitliliğini ve estetik zenginliğini yansıtmaktadır.

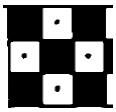
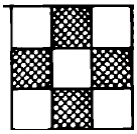
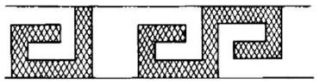
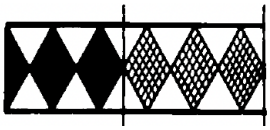
Çapraz çizgi desenleri, eğik dama desenleri, kafes desenleri, balık sırtı motifleri ve tüy şeklinde ağaç gibi daha nadir ve özgün motiflerin incelenmesi, Frigya'nın sanatsal mirasının ne kadar geniş ve çeşitli olduğunu gösterir. Bu desenler, Frig sanatının ince işçilik ve detaylara verdiği önemi ortaya koyar. Özellikle kelebek paneller ve tüy şeklinde ağaç motifleri, Frigya'nın komşu kültürlerle olan sanatsal etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin sanatlarına nasıl yansıdığını göstermektedir.

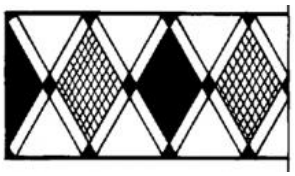
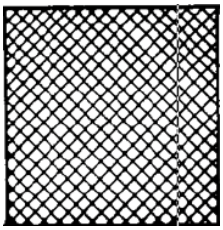
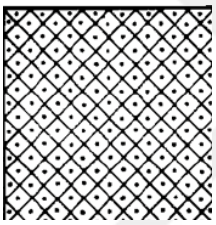
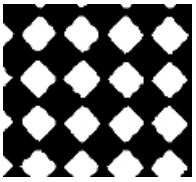
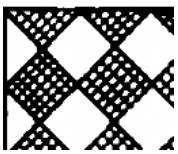
Sonuç olarak, bu tez, Frigya'nın sanatsal ve kültürel mirasını derinlemesine inceleyerek, bu medeniyetin estetik ve sembolik değerlerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Frigya'nın süsleme sanatları konusundaki zengin mirası, bölgesel ve kültürel etkileşimlerin bir ürünü olup, bu süslemelerin detaylı incelenmesi, Frig sanatının evrensel değerini ve önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu çalışma, Frigya'nın sanatsal mirasını anlamak, takdir etmek ve gelecekteki araştırmalara ışık tutmak adına bir katkı sunmaktadır.

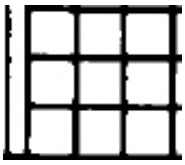
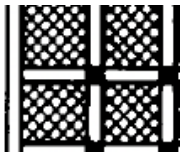
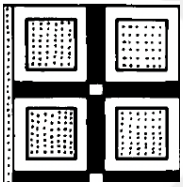
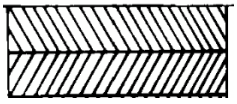
14. BEZEME ŞEMASI

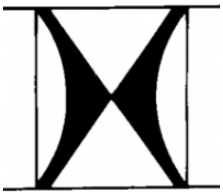
Motif	Assur	Urartu	Grek	Kuzey Suriye	Hitit ve Anadolu
 Dalgalı Çizgi (Erken M.Ö.750-730)			**X**	**X**	**X**
 Üçgen Tip1			**X**		
 Üçgen Tip2			**X**		
 Üçgen Tip3 (Geç M.Ö.725-650)			**X**		
 Zigzag Tip1 (Erken, Orta M.Ö.750-725)			**X**		**X**

 Zigzag Tip2 (Erken,Orta M.Ö.750-725)				**X**	**X**
 Zigzag Tip3 (Erken, Orta M.Ö.750-725)					
 Zigzag Tip4				**X**	**X**
 İçiçe daire (Erken (Az), Orta M.Ö.750-725)		**X**	**X**		
 Dama Tip1A (Erken M.Ö.750-730)			**X**		**X**
 Dama Tip1B (Erken M.Ö.750-730)			**X**		**X**

 Dama Tip1C (Erken, Orta M.Ö.750-725)					**X** **(Malatya)**
 Dama Tip2 (Erken,Orta M.Ö.750-725)			**X**		**X**
 Meander Tip1 (Erken, Orta, Geç M.Ö.750-650)			**X**		**X**
 Meander Tip2 (Erken, Orta, Geç M.Ö.750-650)			**X**		**X**
 Meander Tip3A – Tip3B (Erken, Orta, Geç M.Ö.750-650)			**X**		**X**
 Baklava Basit Desen (Erken, Orta M.Ö.750-725)					**X**

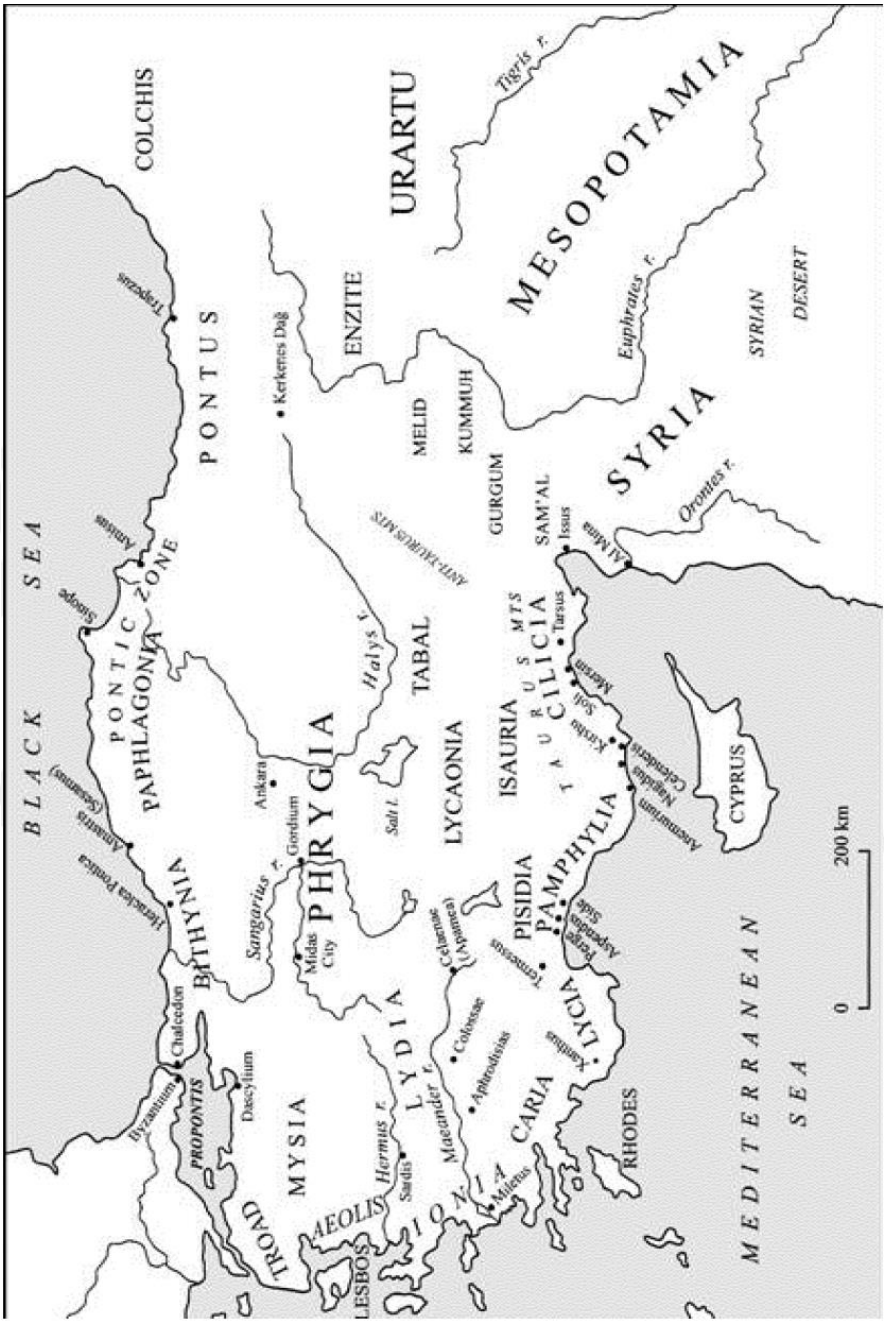
 Bakalava Kompleks Desen					**X**
 Çapraz Çizgi Tip1 (Erken M.Ö.750-730)				**X**	
 Çapraz Çizgi Tip2 (Erken M.Ö.750-730)					
 Eğik Dama Tip1 (Orta,Geç M.Ö.730-650)			**X**		**X**
 Eğik Dama Tip2					

 Kafes Tip1 (Erken M.Ö.750-730)					**X**
 Kafes Tip2 (Erken M.Ö.750-730)					
 Kafes Tip3 (Erken M.Ö.750-730)					
 Balık Sırtı (Orta, Geç M.Ö.730-650)					
 Tüy Şeklinde Ağaç (Erken, Orta, Geç M.Ö.750-650)	**X**				**X**

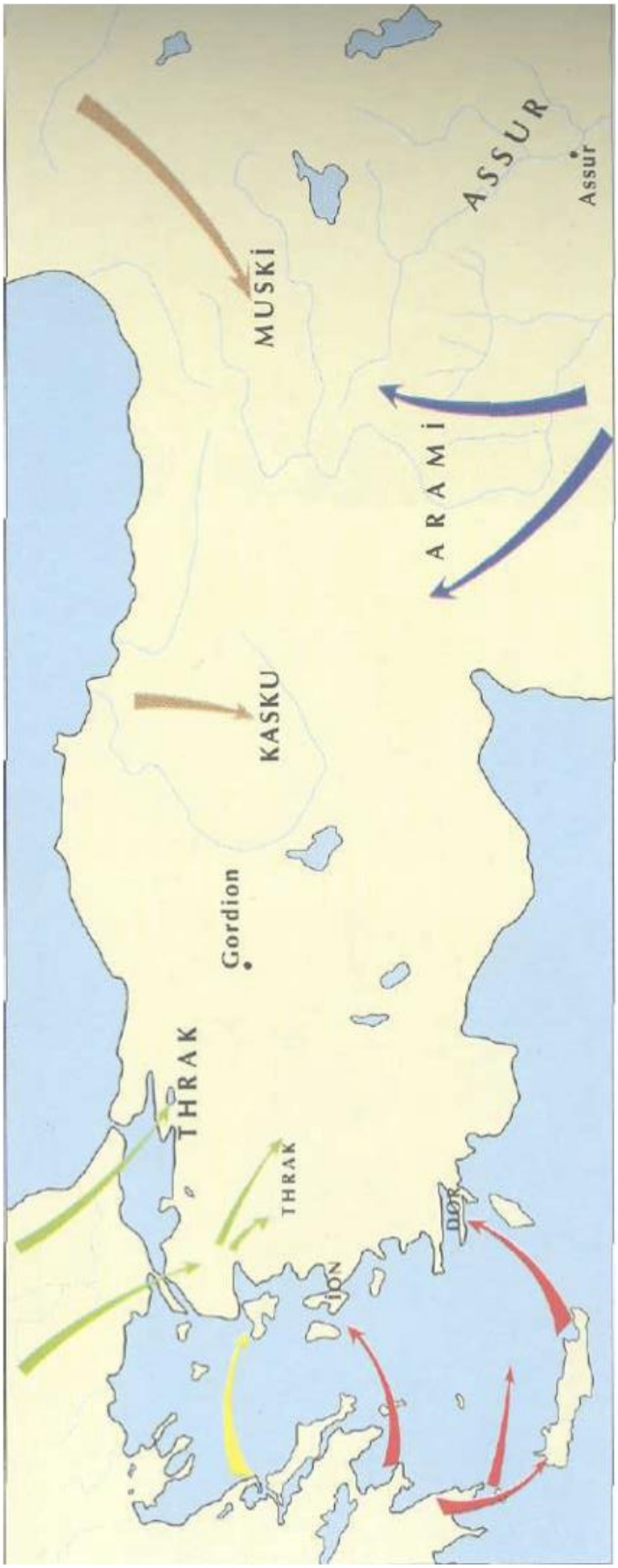
 (X) Kelebek Panel (Erken, Orta M.Ö.750-725)		**X**			

Bu tablo üzerindeki tüm çizimler (Sams, G. K. (1994). *The Gordion Excavations, 1950-1973, Final Reports, Volume IV: The Early Phrygian Pottery* (Vol. 4). UPenn Museum of Archaeology.) kitabından alınmıştır.

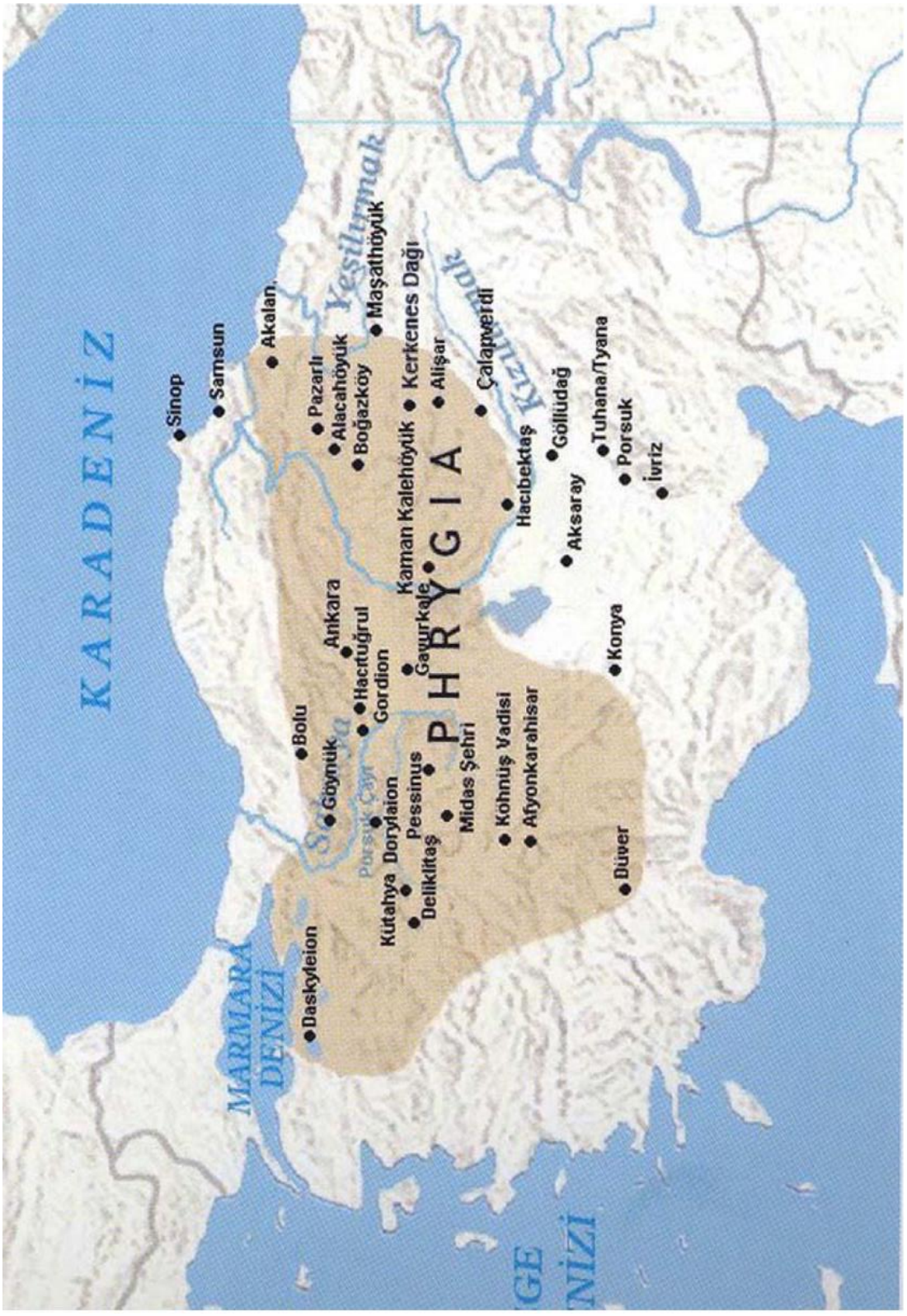
15. HARİTALAR

Harita 1: M.Ö. 1. Binde Anadolu'nun Genel Görünümü.

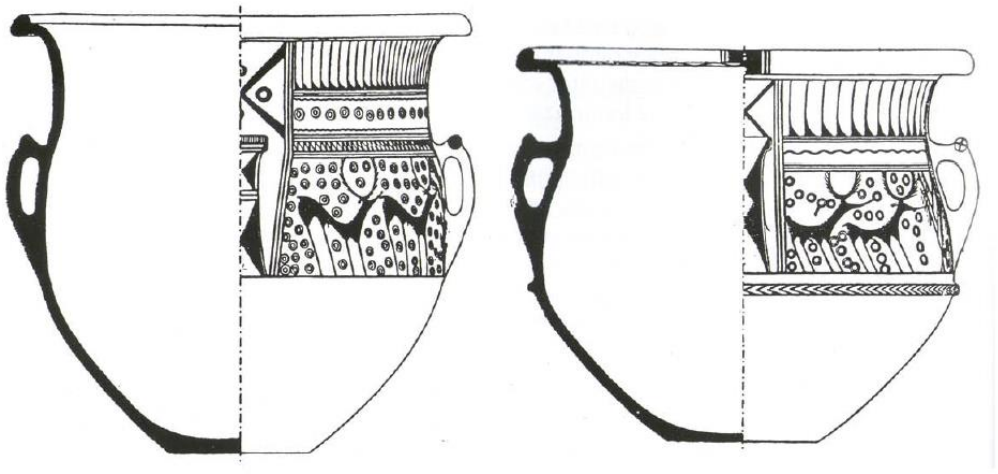

Harita 2: Demir Çağı'nın Başlarında Anadolu'ya Yapılan Göçleri Gösteren Harita.

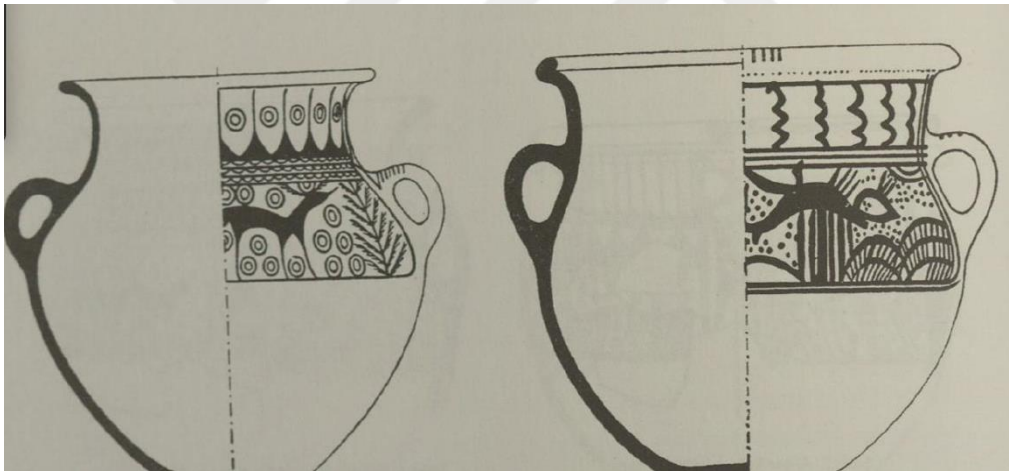

Harita 3: Frigya Sınırlarını Gösteren Harita.

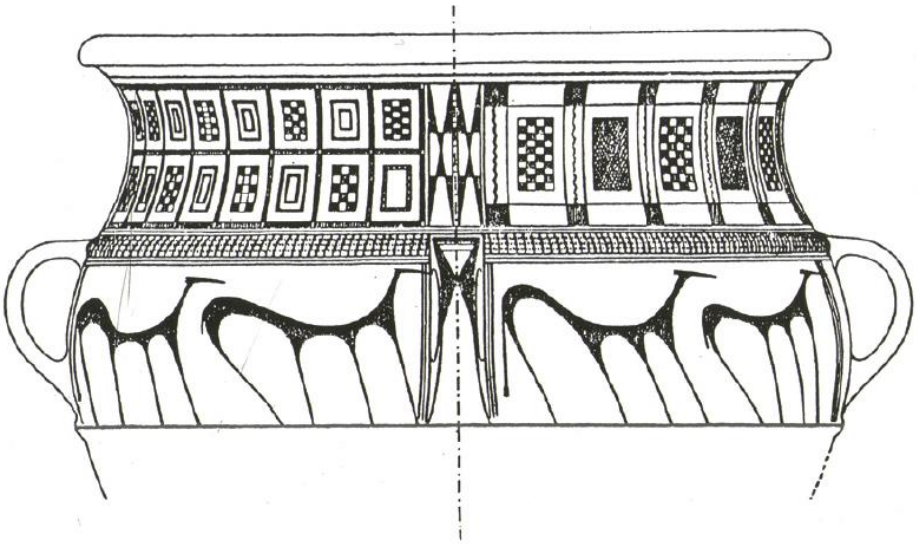
16. ŞEKİLLER

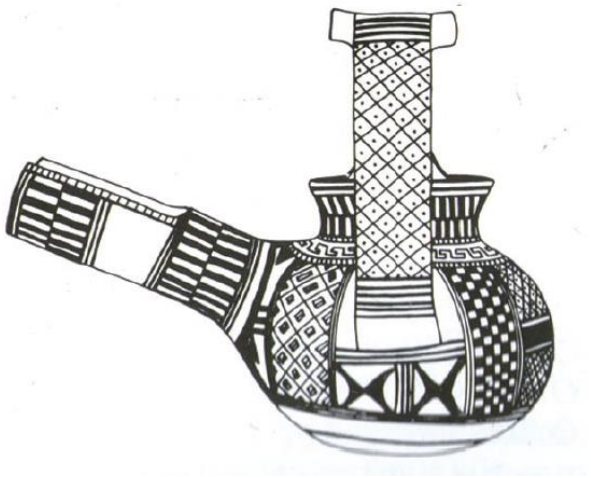
Şekil 1: Yozgat/Alişar Erken Frig Boyalı Seramiği M.Ö. 750-730. Profil ve Desen Çizimleri.

Şekil 2: Yozgat/Alişar Erken Frig Boyalı Seramiği M.Ö. 750-730. Profil ve Desen Çizimleri.

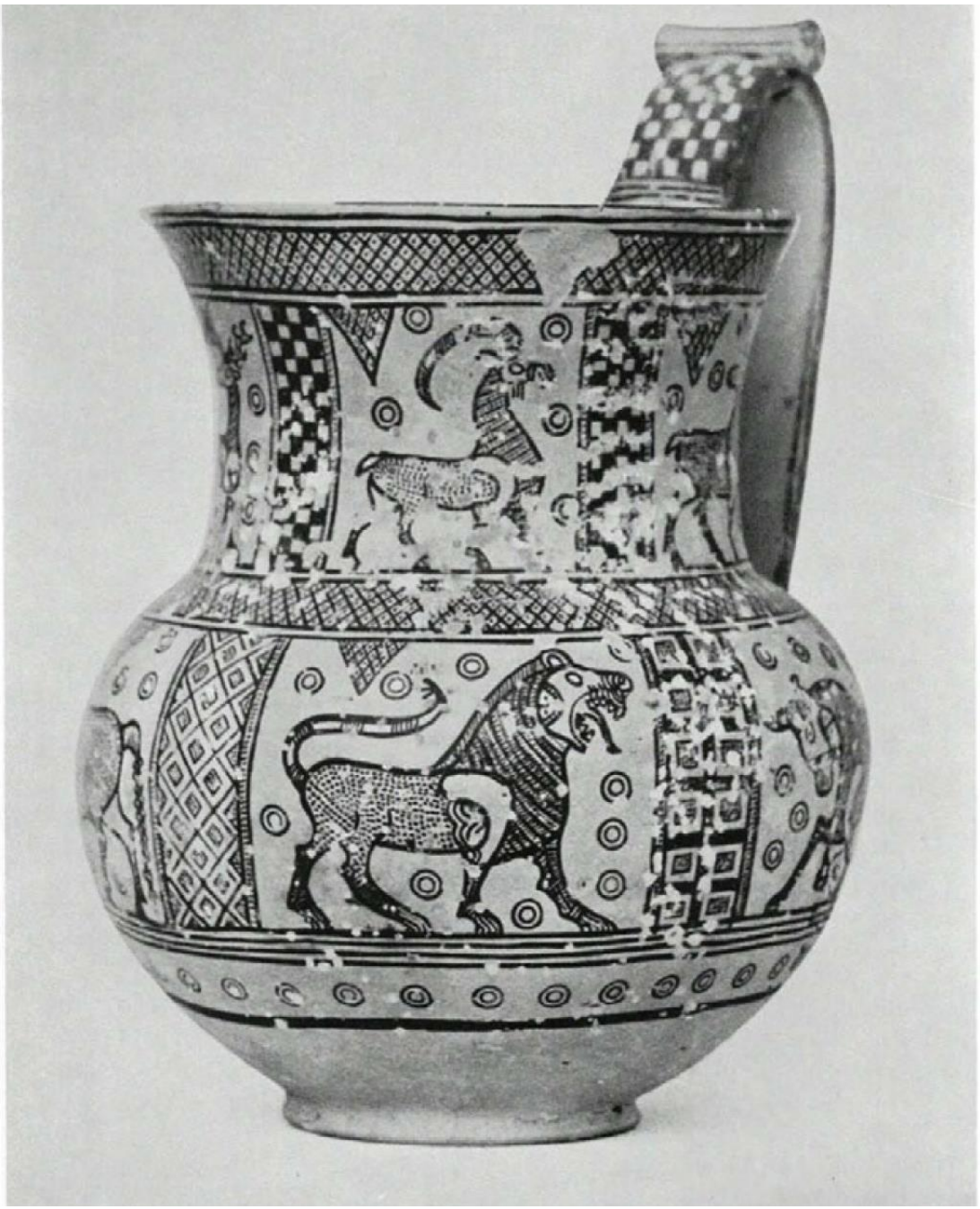
Şekil 3: Frig Geçiş Stili Yozgat/Alişar Vazosu MÖ. 739-725, Profil ve Desen Çizimleri.

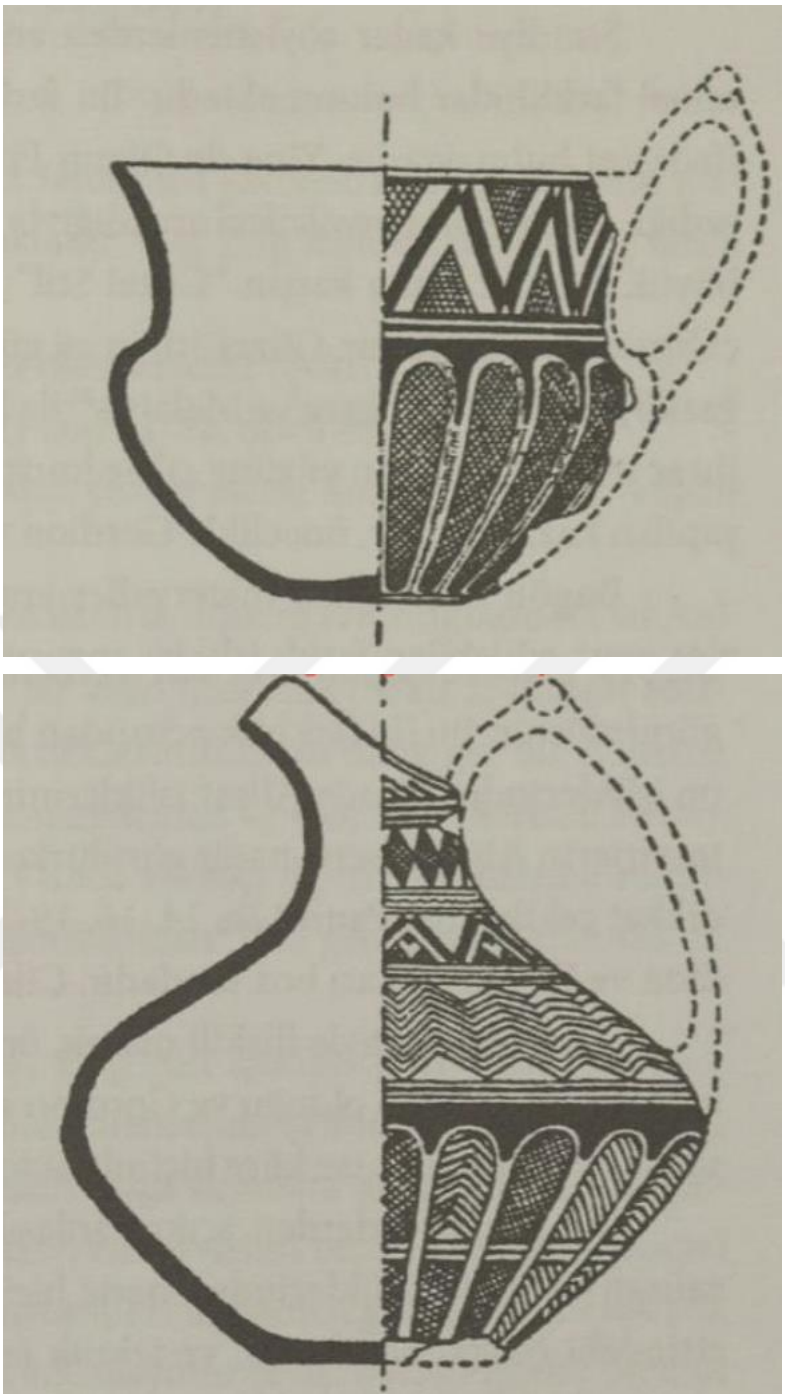
Şekil 4a: Frig (Olgun) Stil M.Ö. 725-650, Gordion Vazosu.

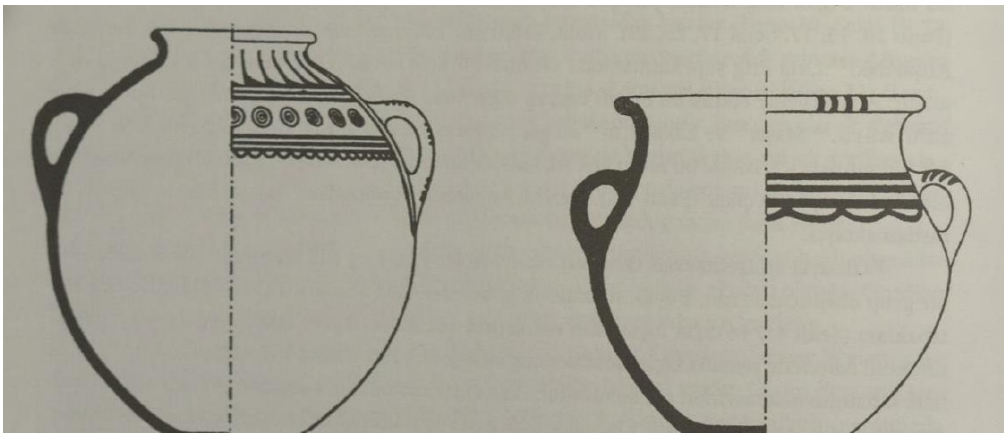
Şekil 4b: Frig Vazosu M.Ö. 700, Karkamış.

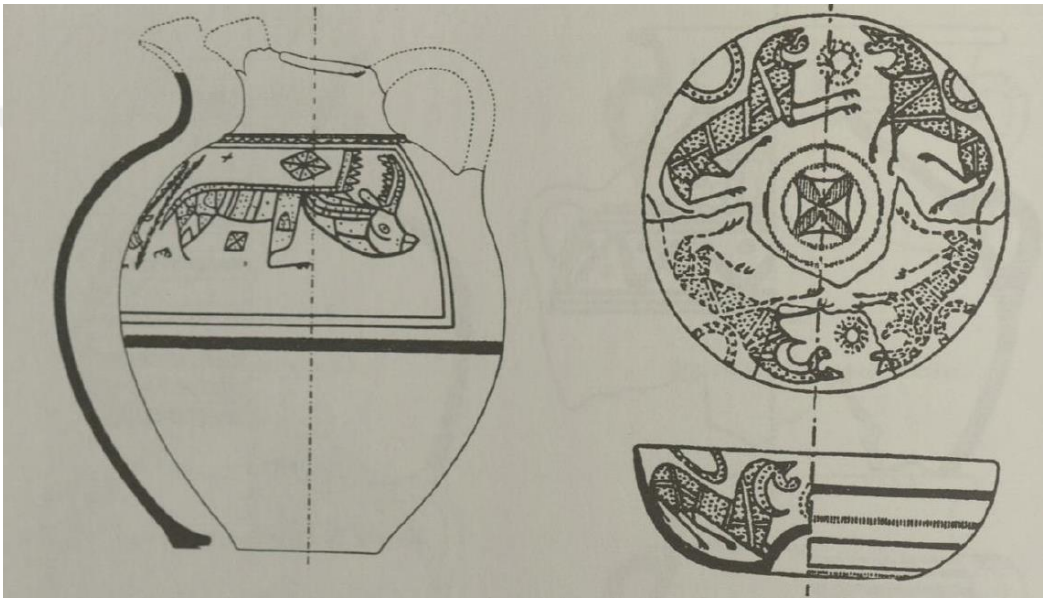
Şekil 5: Frig Vazosu Gordion M.Ö. 700.

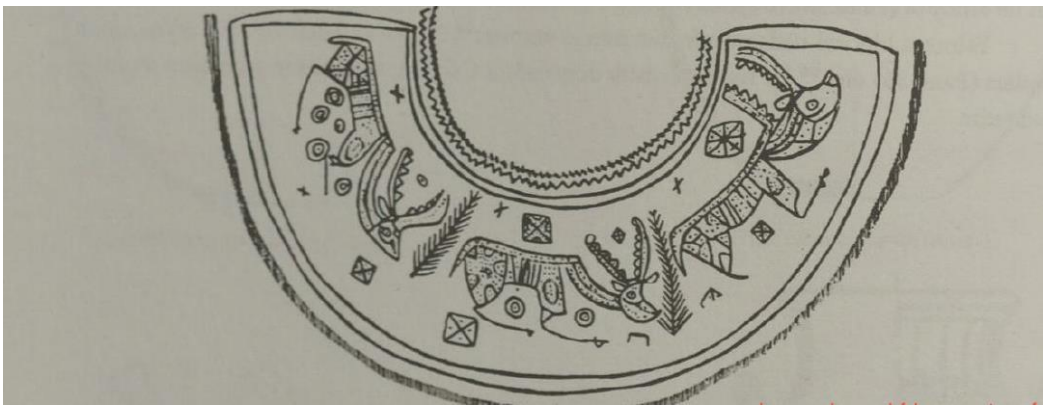

Şekil 6: Frig Dönemi, Alişar Seramikleri M.Ö.750.

Şekil 7: Frig Dönemi, Alişar Seramikleri M.Ö.750.

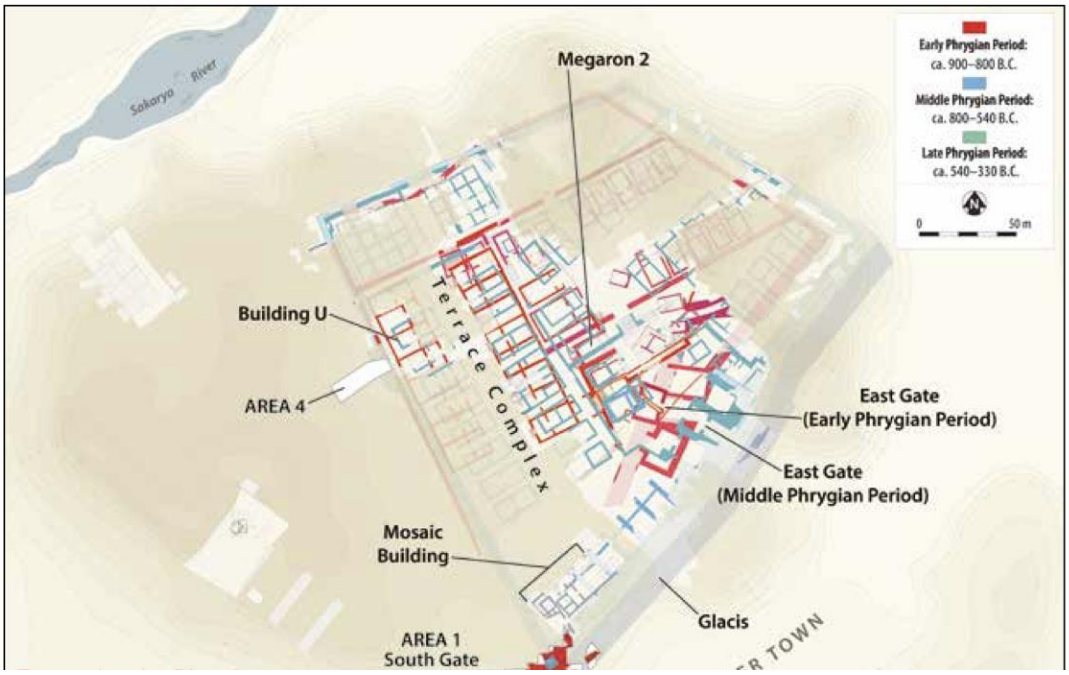

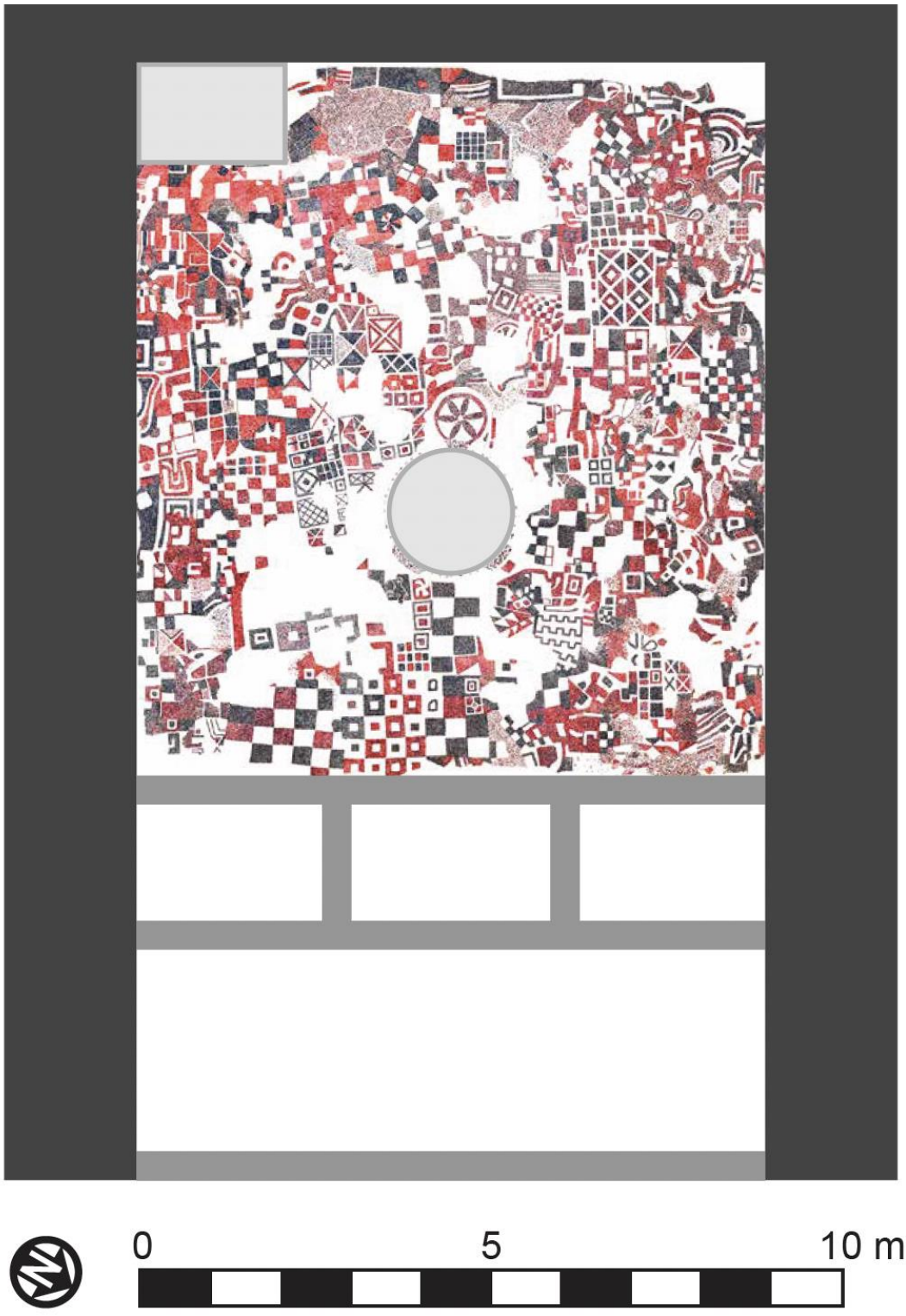
Şekil 8: Frig Dönemi, Alişar Seramikleri M.Ö. 700-750.

Şekil 9: Megaron 3. Karakteristik Küçük Ön Oda ve Büyük Ana Oda. Yerde Kolon Yuvaları.

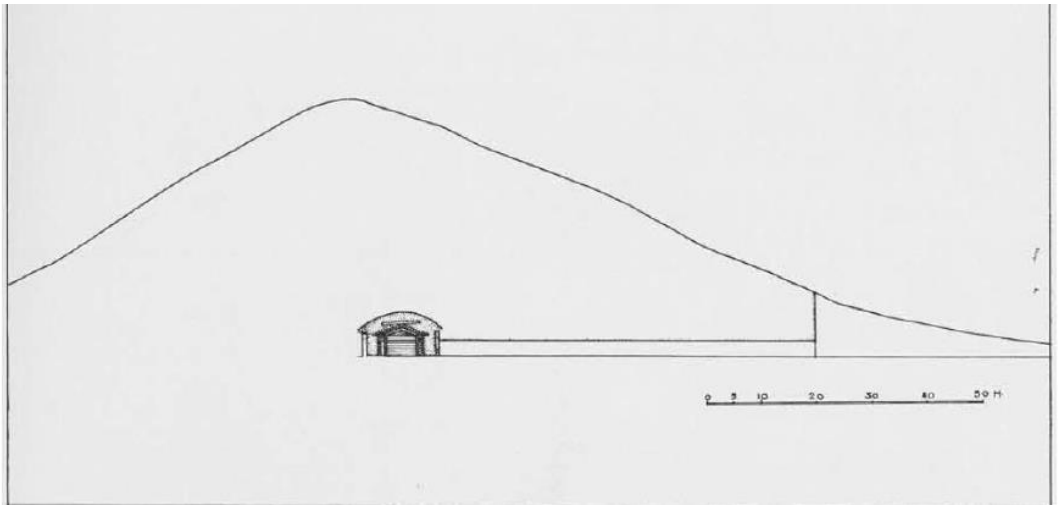
Şekil 10: Gordion İçkale Höyüğünün Erken, Orta ve Geç Evrelerini Gösteren Plan.

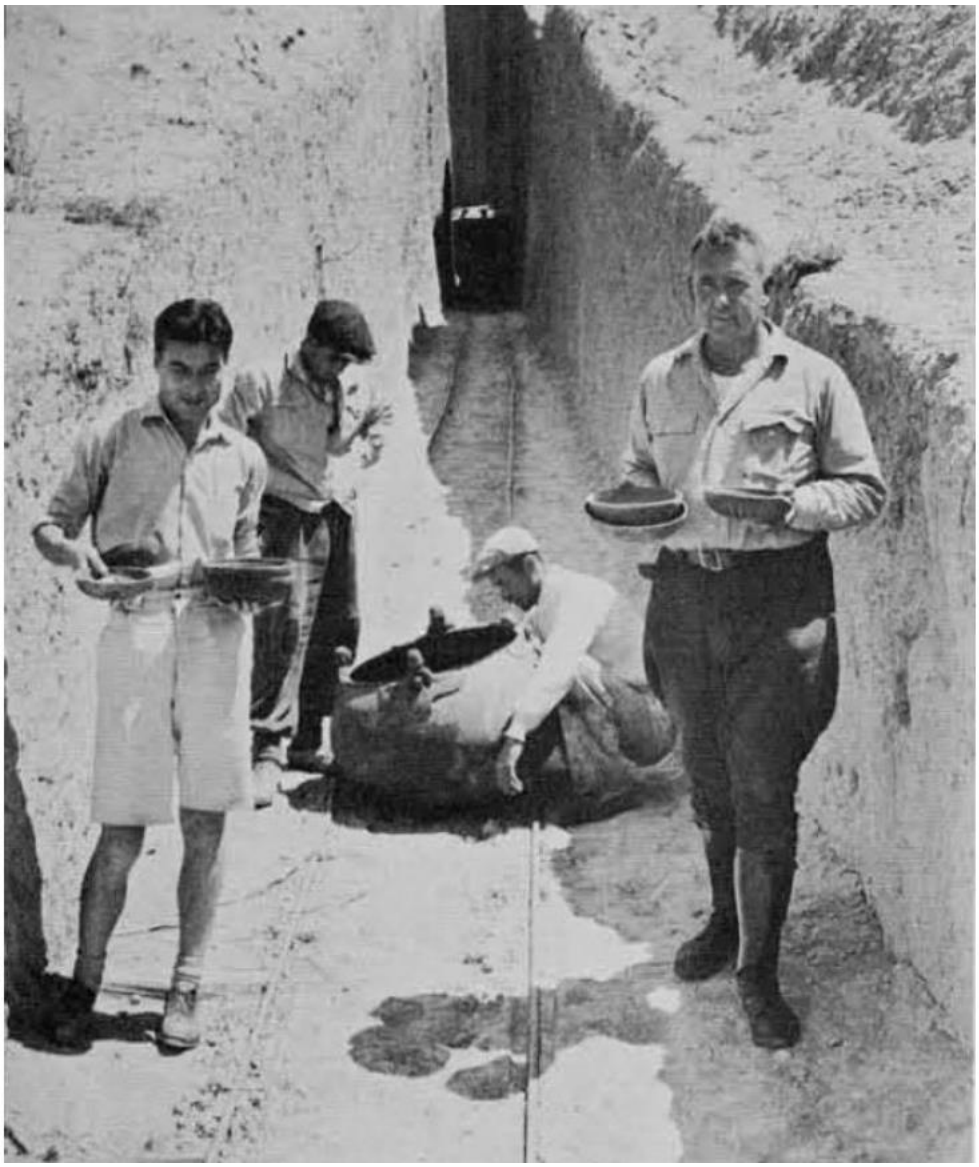
Şekil 11: Gordion 9.yy. Geometrik Mozaik Süslemesi.

Şekil 12: MM Tümülüsü ve P Tümülüsünün Görüntüsü.

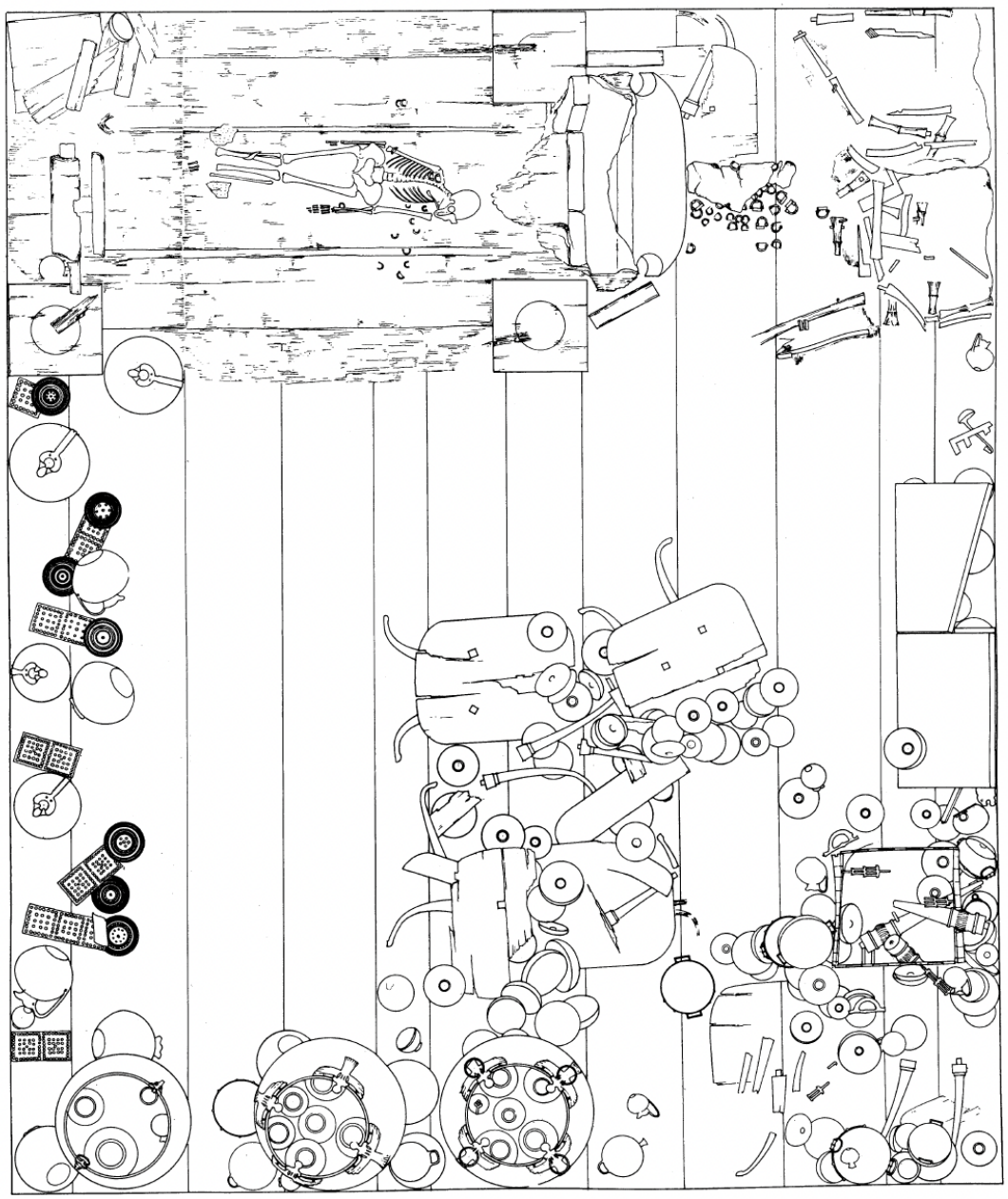
Şekil 13a: MM Tümülüsü Mezar Odasının Tüneli ve Girişi.

Şekil 13b: MM Tümülüs'ü Kesiti, Buluntular Mezar Odasından Çıkarılırken Çekilen Fotoğraf.

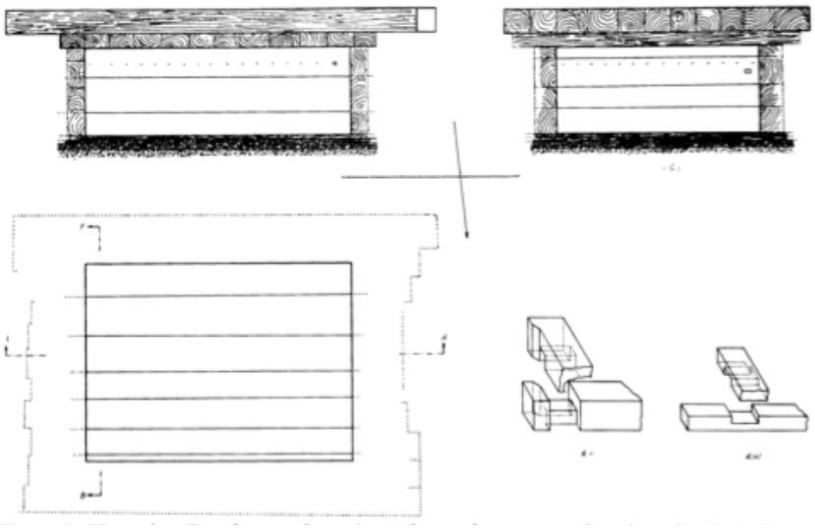
Şekil 14: MM Tümülüs'ü İçerisinde Mezar Odasının Çatısı.

Şekil 15: MM Tümülüsü Mezar Odasının Planı.

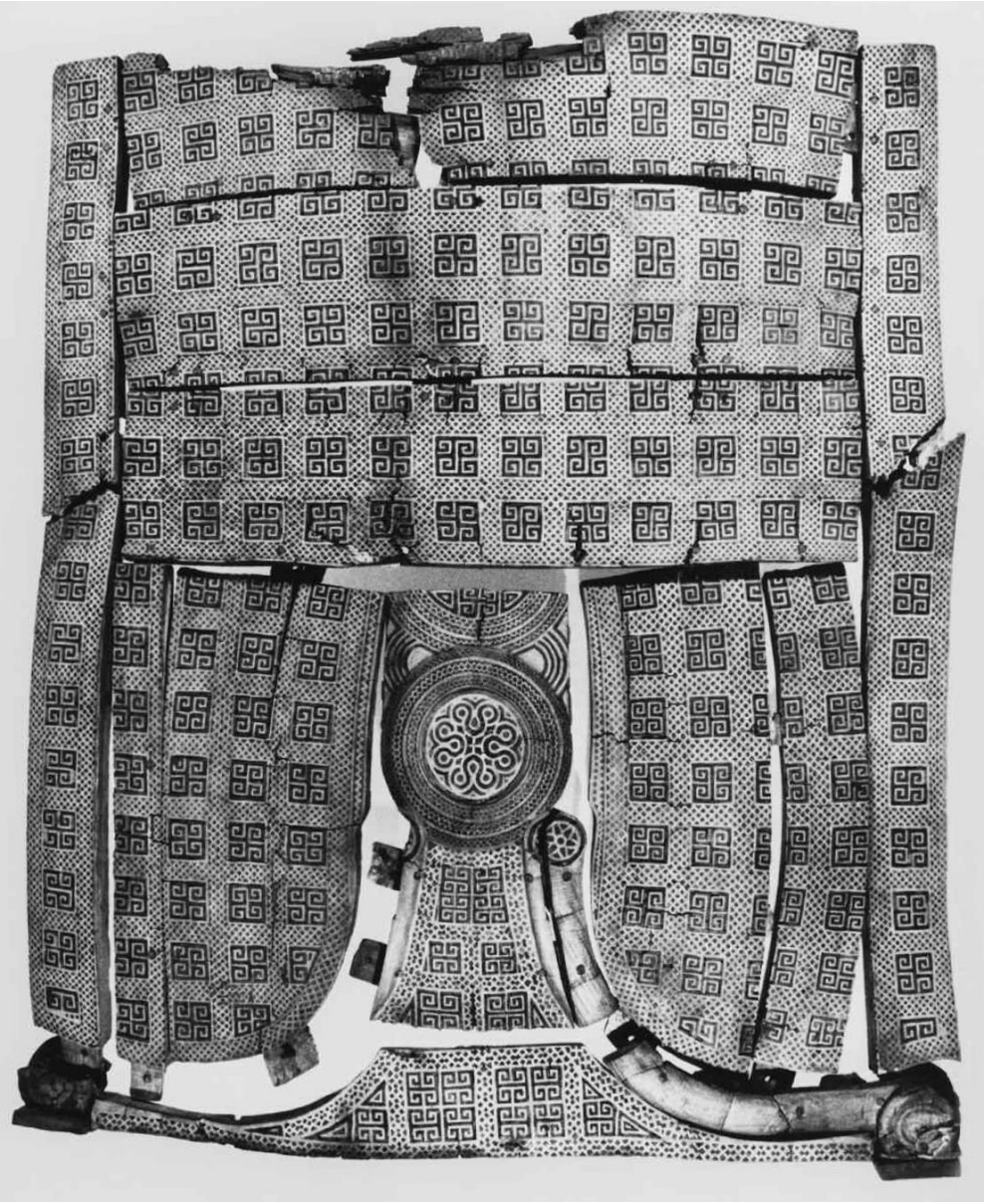
Şekil 16: MM Tümülüs'ü İç ve Dış Duvarları, Taş Çevre Duvarının Bir Kısmı.

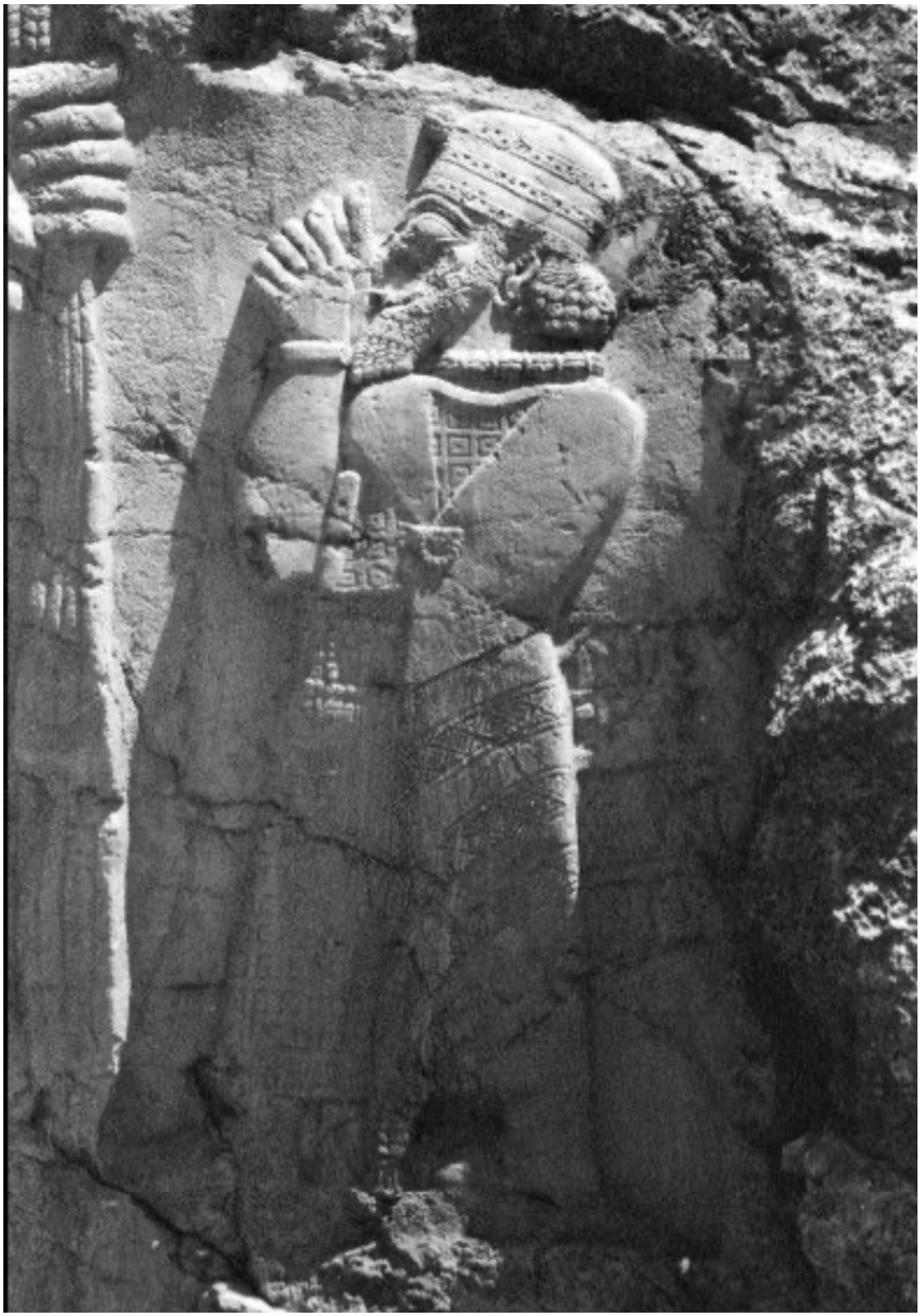
Şekil 17: P Tümülüs'ü Mezar Odasının Planı ve Kesiti.

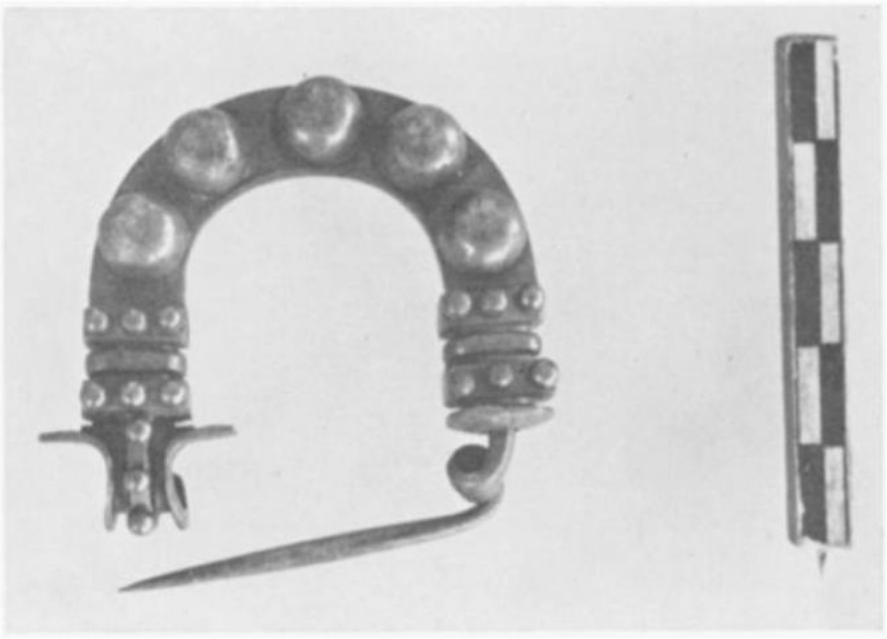
Şekil 18: Oyulmuş Geometriye Sahip Bronz Kemer, P Tümülüs'ü.

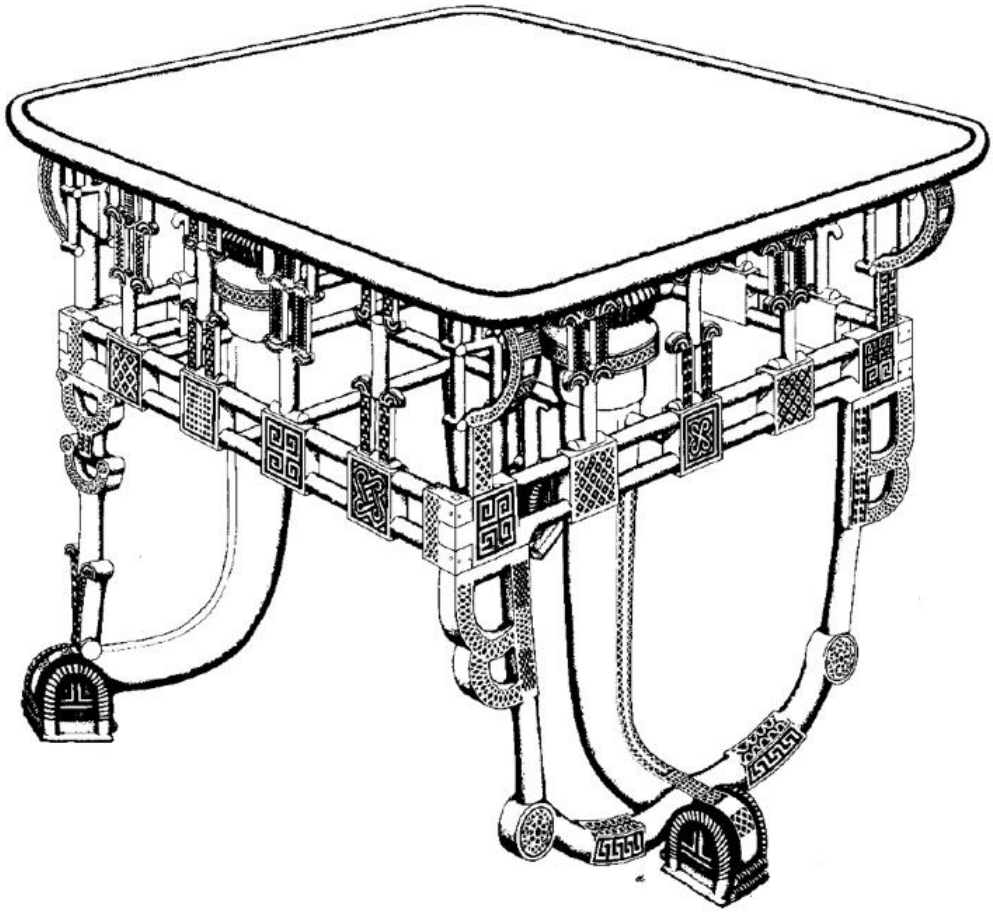
Şekil 19: Servis Sehpası Temizlik ve Koruma Sonrası Görünüm, MM Tümülüs'ü.

Şekil 20a: Geç Hiti Kralı Warpallas Kabartması.

Şekil 20b: Çivili Bronz Fibula, MM Tümülüs'ü.

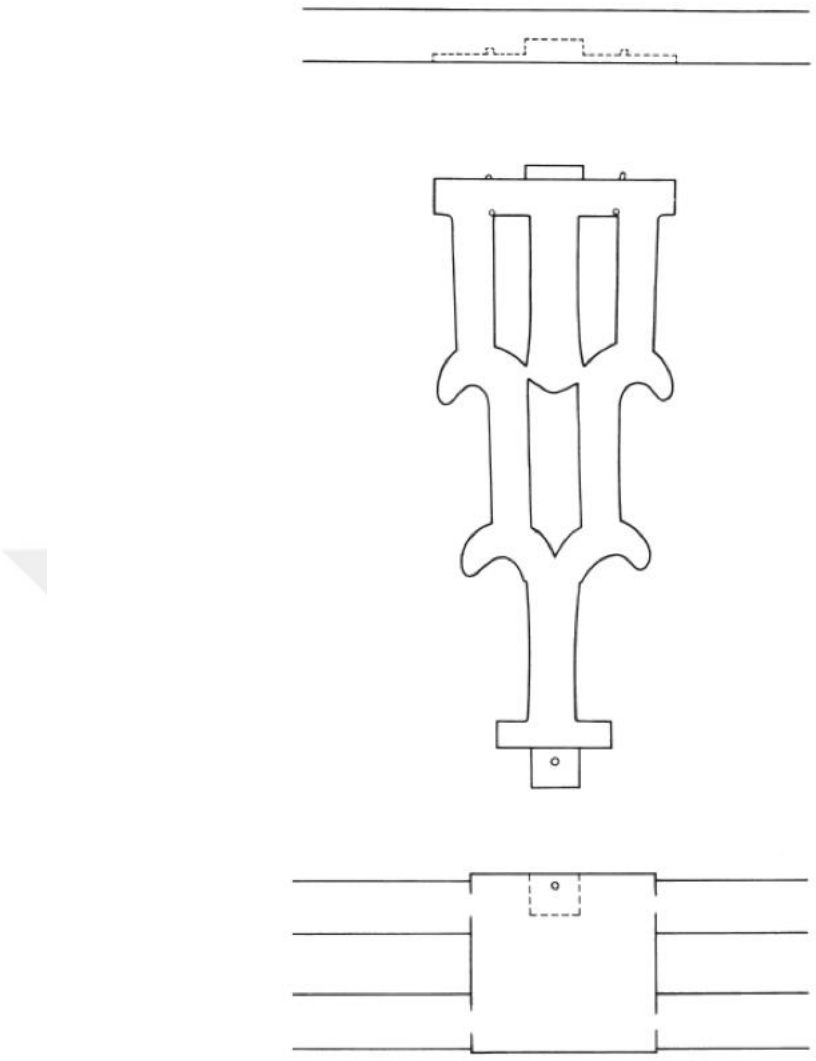
Şekil 21: Kakma Bezemeli Masa, Rekonstrüksiyon Çizimi.

Şekil 22: Kakmalı Masa İlk Kez Bulunduğu Zaman 1957.

Şekil 23: A-2 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm.

Şekil 24: Masa Tablasının Nasıl Bir Şekilde Monte Edildiğini Gösteren Canlandırma.

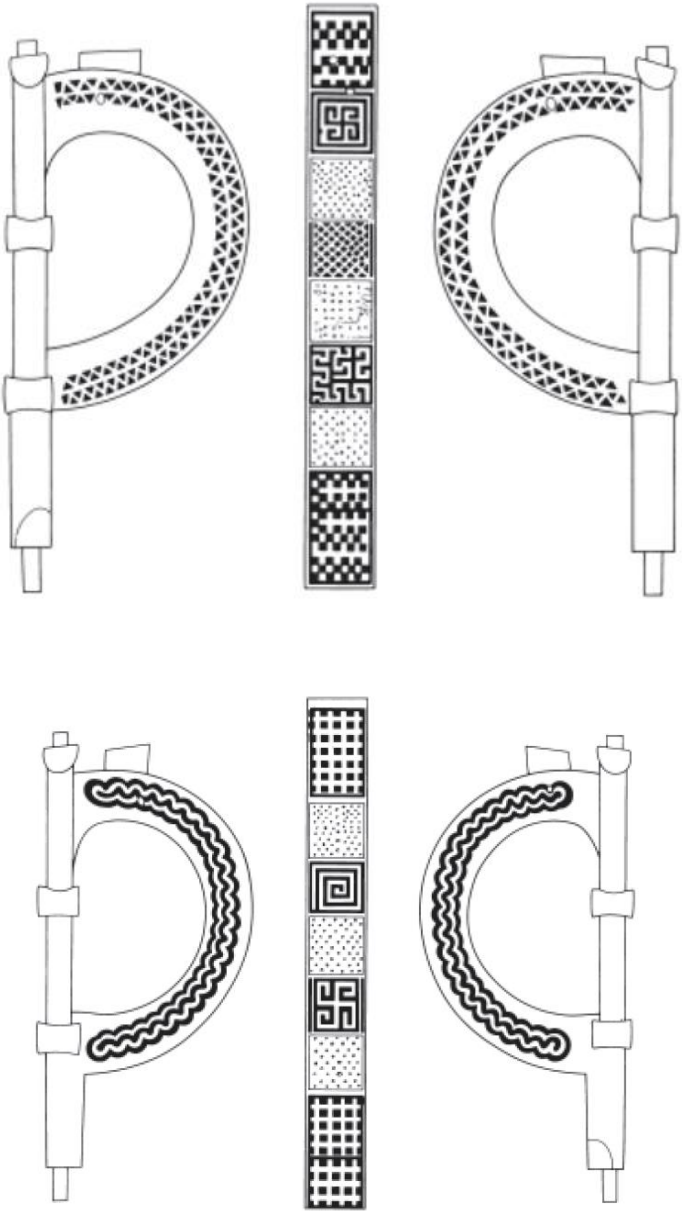
Şekil 25: C-2 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm.

Şekil 26: A-1 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm.

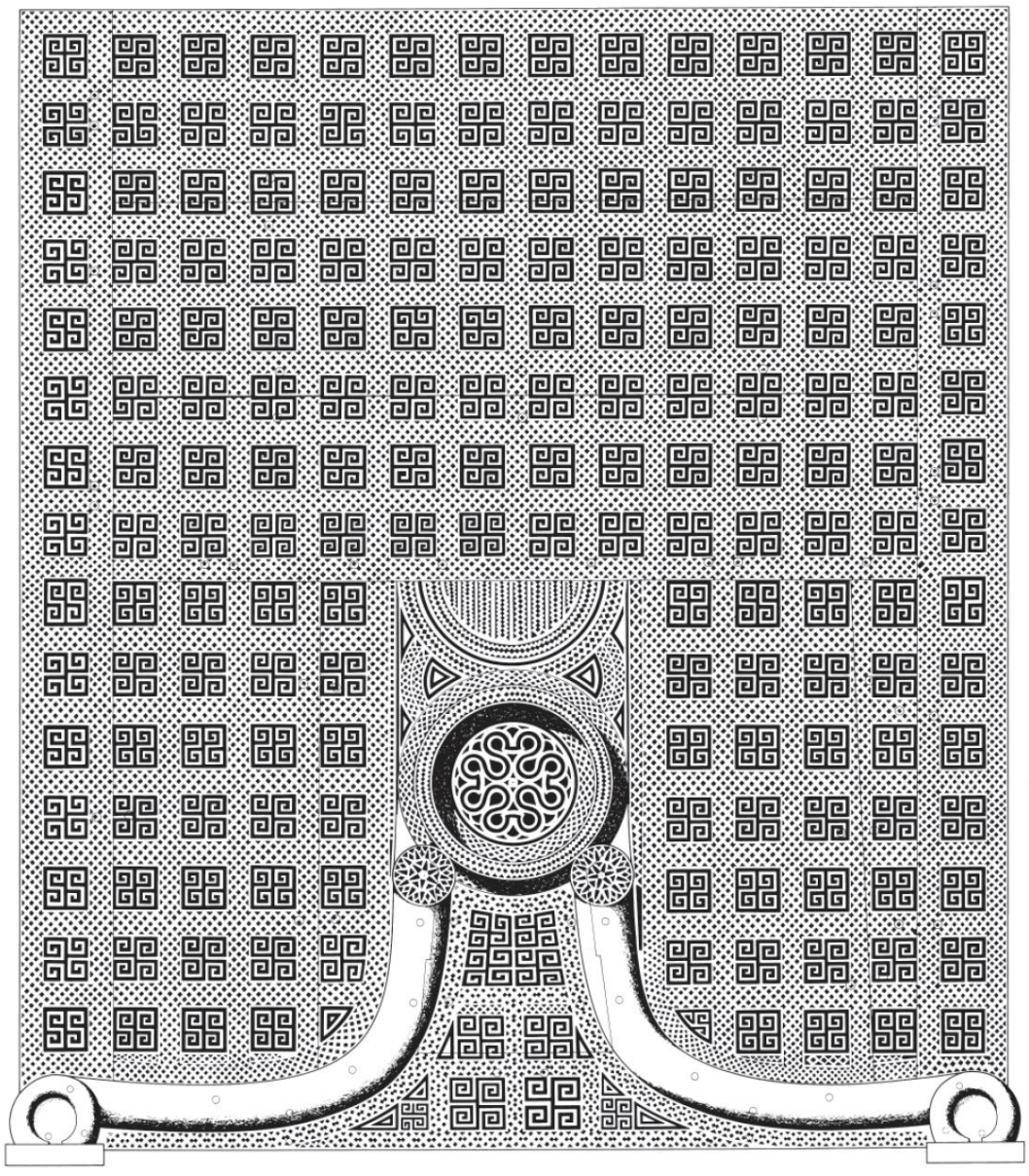
Şekil 27: Kakmalı Masa Üzerinde Bulunan Dekoratif Desenler.

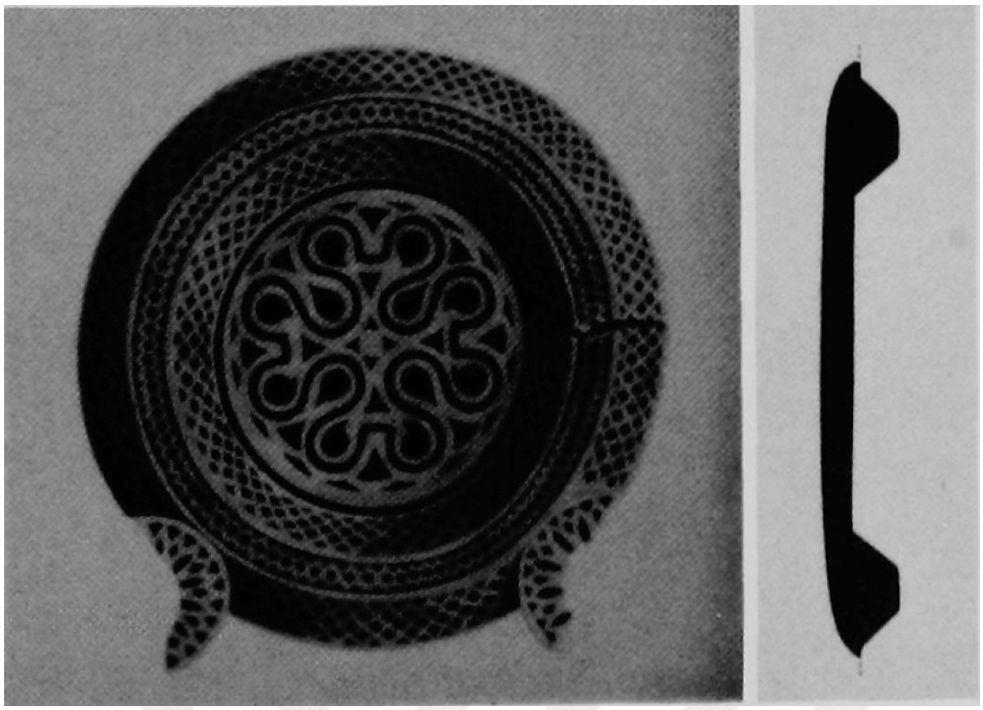
Şekil 28: D-1 ve D5 Numaralı Dekoratif Süslemeli Mobilya Parçası, Ön ve Arka Görünüm.

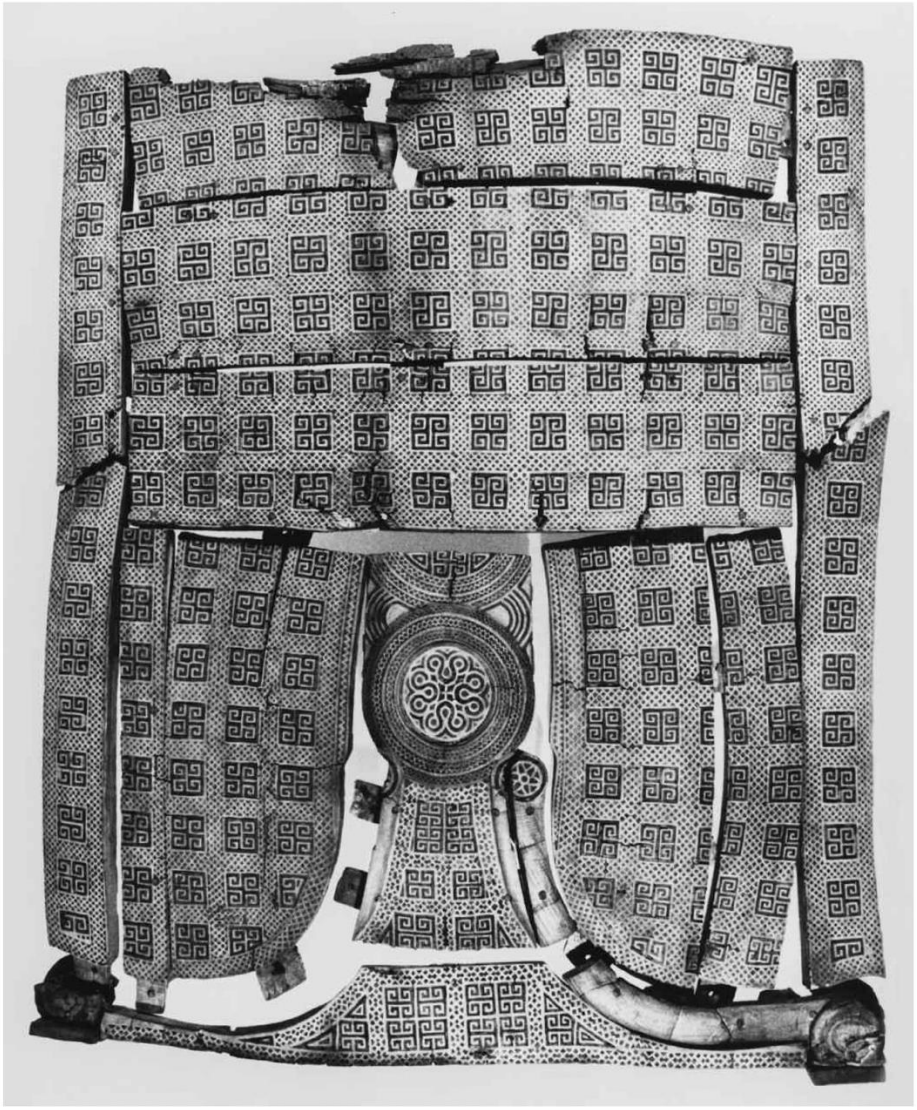
Şekil 29: Kakmalı Masa Üzerinde Bulunan Dekoratif Desenler. Yakın Detay.

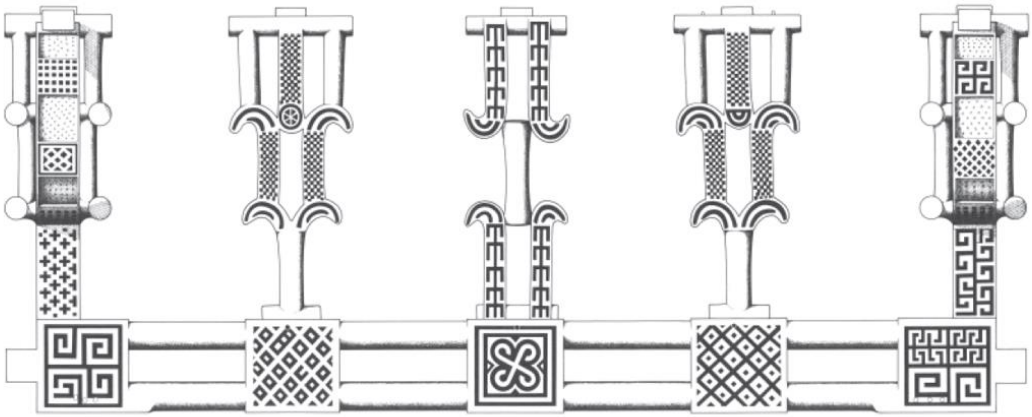
Şekil 30: Servis Standı Detaylı Çizim.

Şekil 30a: Servis Standı Üzerinde Bulunan ve Gül Penceresi Olarak İsimlendirilen Süsleme Detayı.

Şekil 31: Servis Standının ilk Bulunduğu Zaman Çekilen Bir Fotoğrafı.

Şekil 32: Servis Sehpası Dekoratif Aksamları.

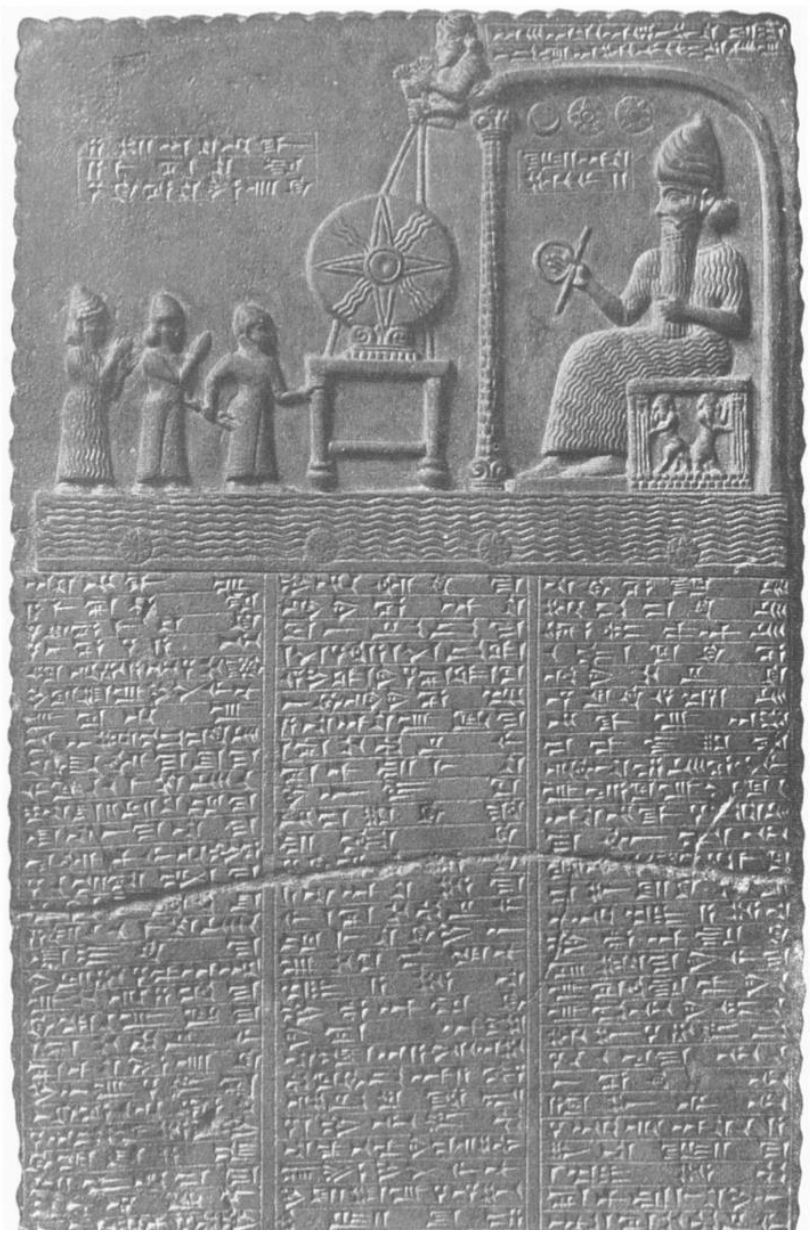
Şekil 33: A-3 Numaralı Bir Süsleme Parçasının Yakın Detayı.

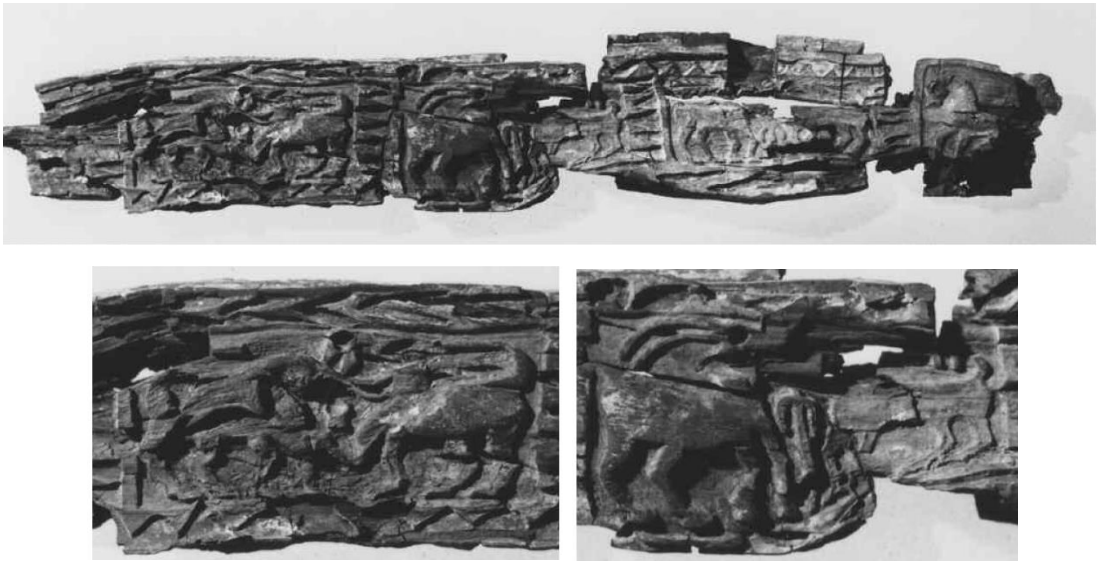
Şekil 34:A-4 Orijinal Aksam (Ön).

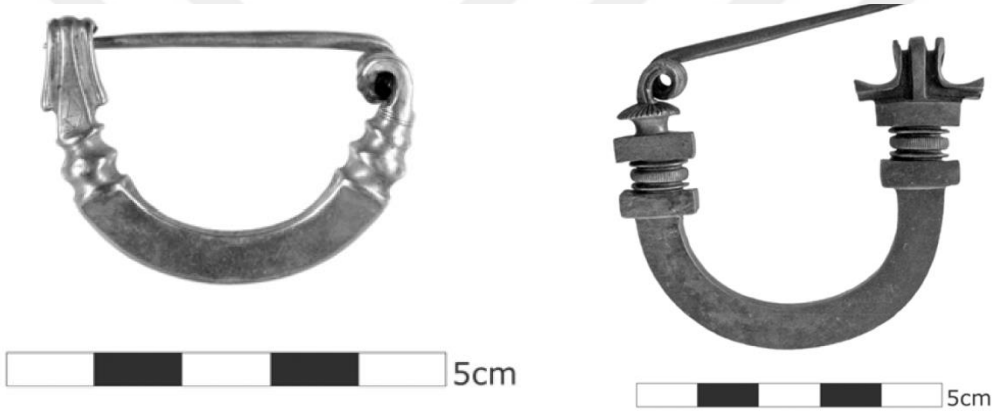
Şekil 35: A-4 Orijinal Aksam (Arka).

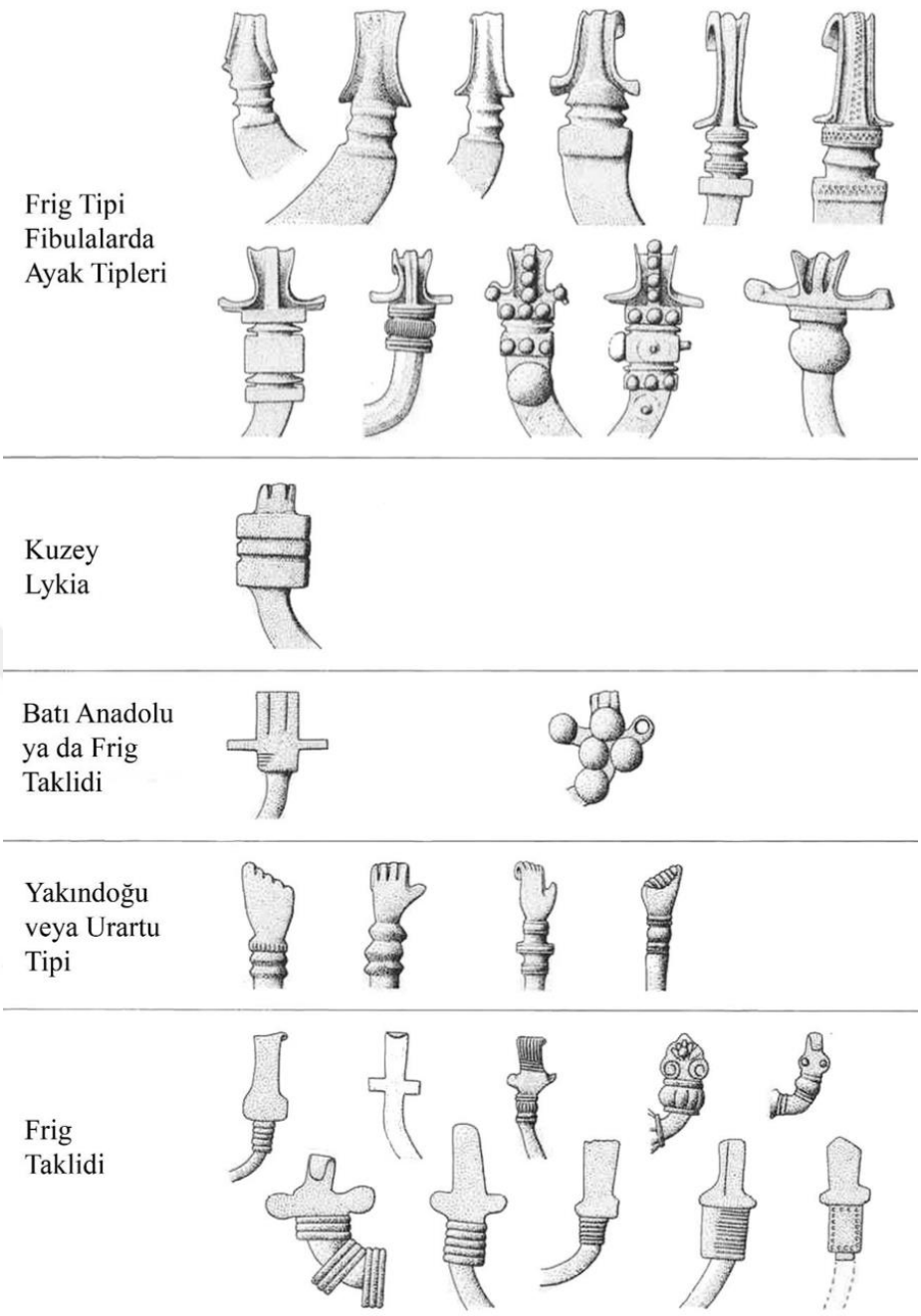
Şekil 36: Yeni Babil Dönemi, Tablet Üzerinde Güneş Tanrısı Şamaş'ı, Sippar'daki Tapınağı Önünde Oturur.

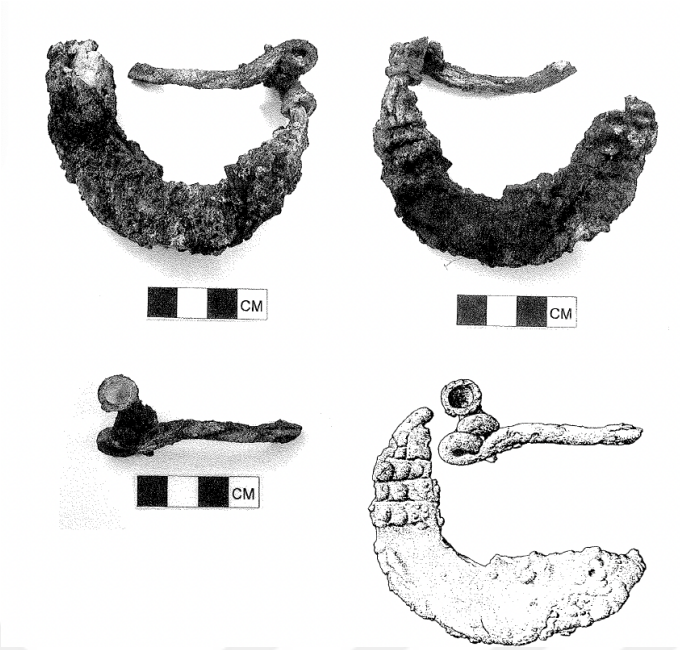
Şekil 37: Oyma Olarak Yapılmış Süslemelere Sahip Bir Sedye Parçası, Süsleme Detayları.

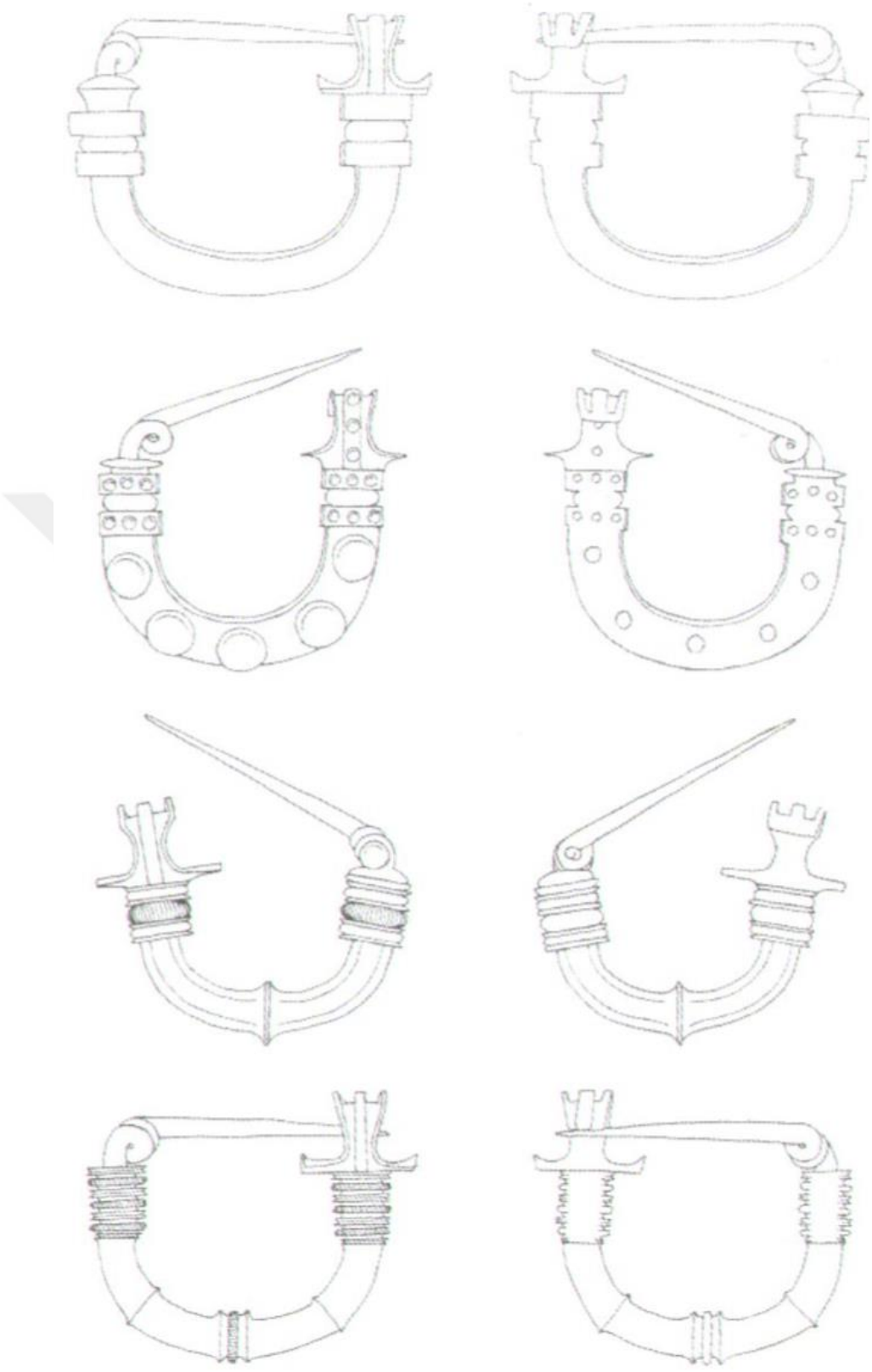
Şekil 38:Solda Erken Frig Tahribat Katı Tip XII,7A Elektrum Fibula ve Sağda Tip XII,7A Bronz Fibula.

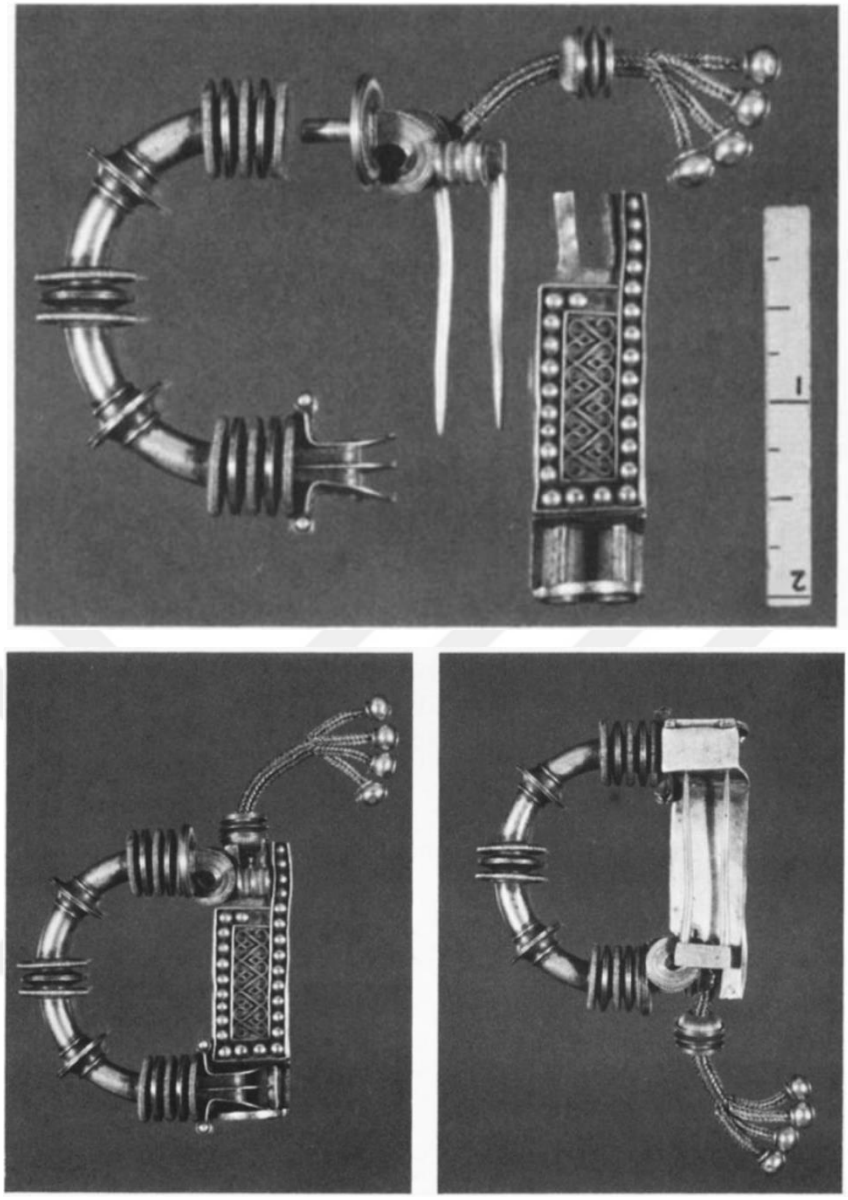
Şekil 39: Fibula Tipolojileri.

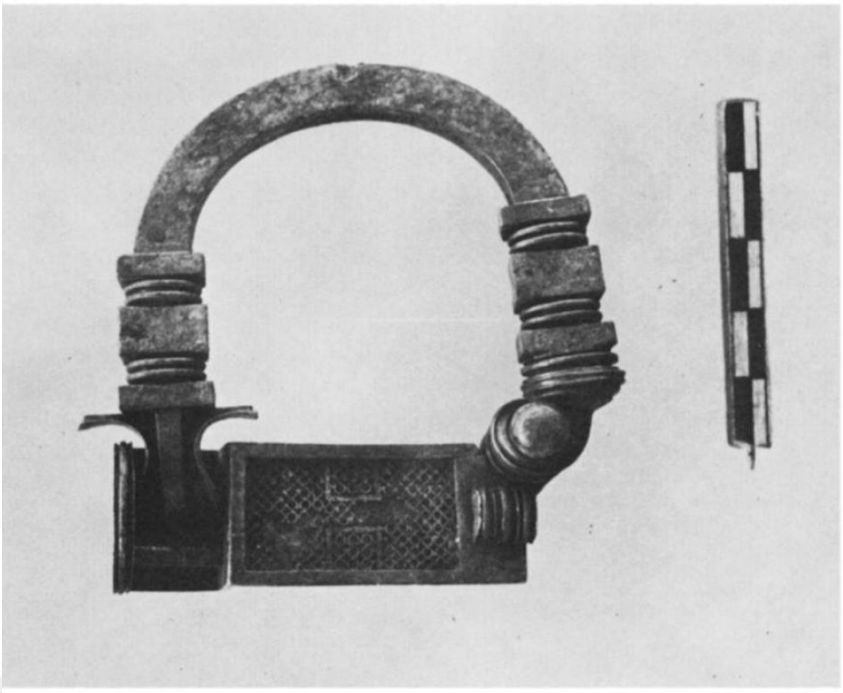
Şekil 40: Friglere Ait Kötü Halde Bulunan B1971 Numaralı Fibula ve Çizimi.

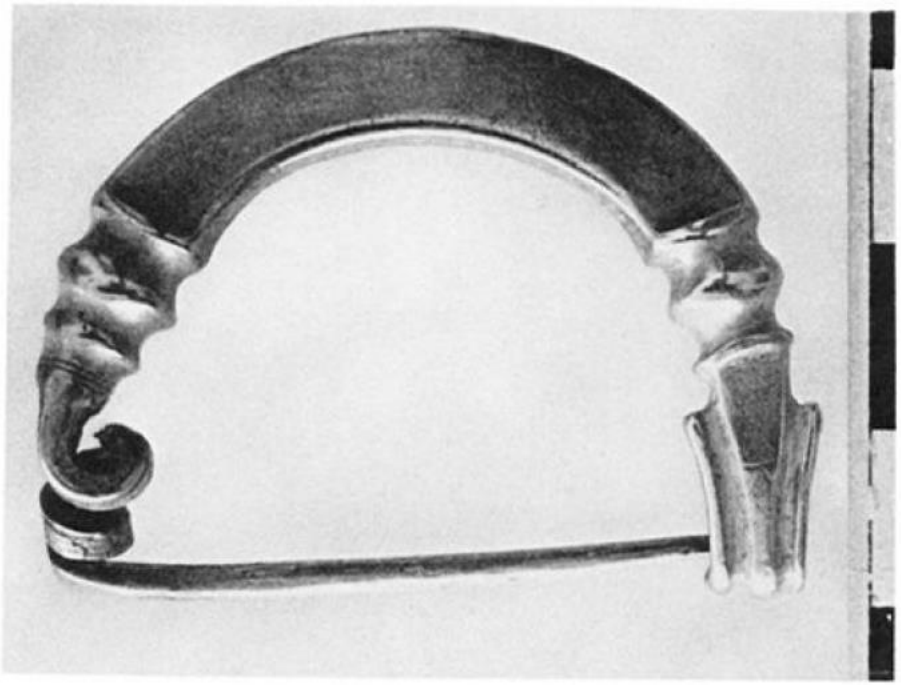
Şekil 41: Frig Fibulaları Tip XII ve Alt Tipleri.

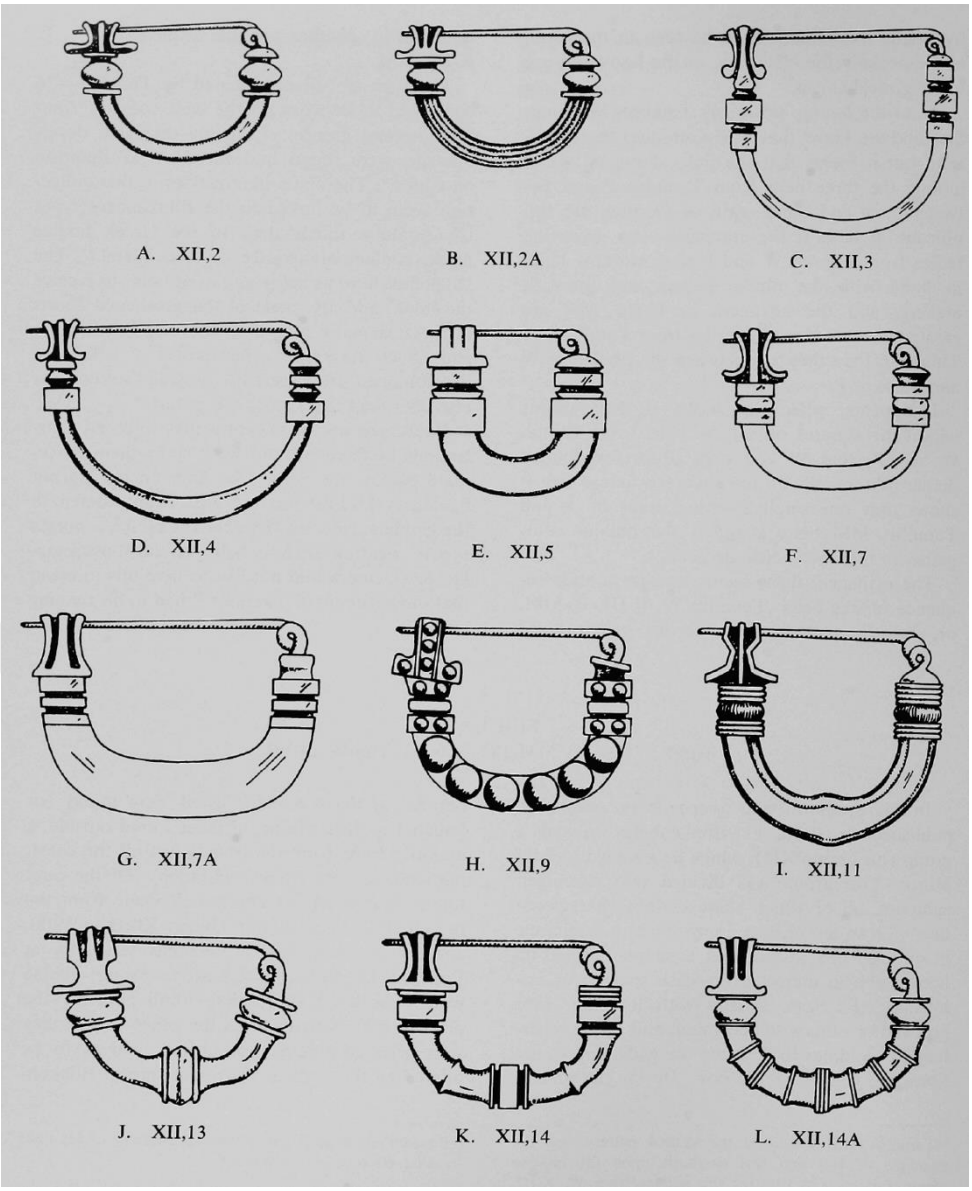
Şekil 42: Püsküllü Altın Anadolu Fibulası, Metropolitan Müzesi.

Şekil 43: B820 Numaralı Özel Bir Fibula M.Ö. 725-700. MM Tümülüs'ü.

Şekil 44: Friglere Ait Elektrum Fibula.

Şekil 45:Blinkenberg ve Muscarella'ya Göre Düzenlenen XII. Tipi Fibula Grubu.

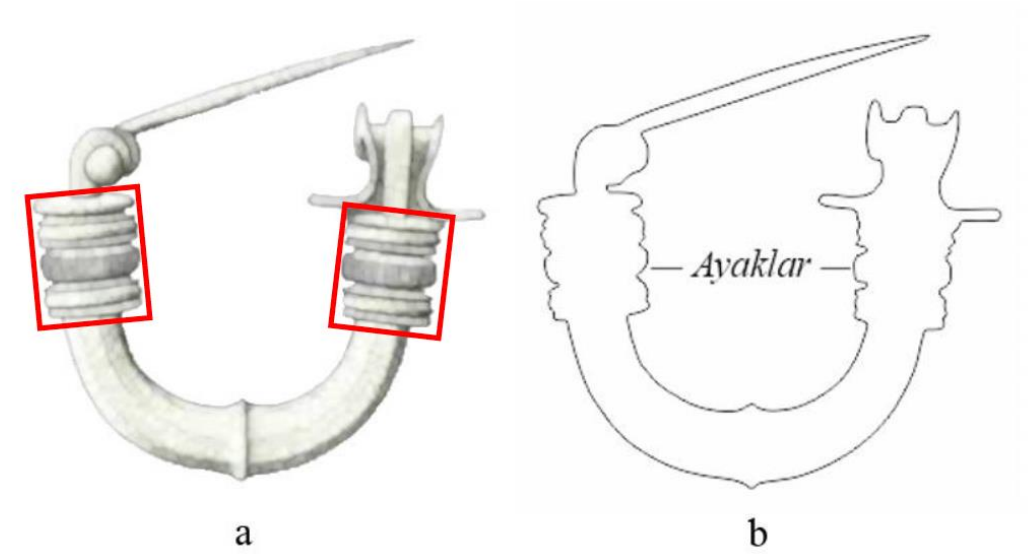
A,B,H,J,K,L: S-1 Tümülüs'ü.

C,E : K-III Tümülüs'ü.

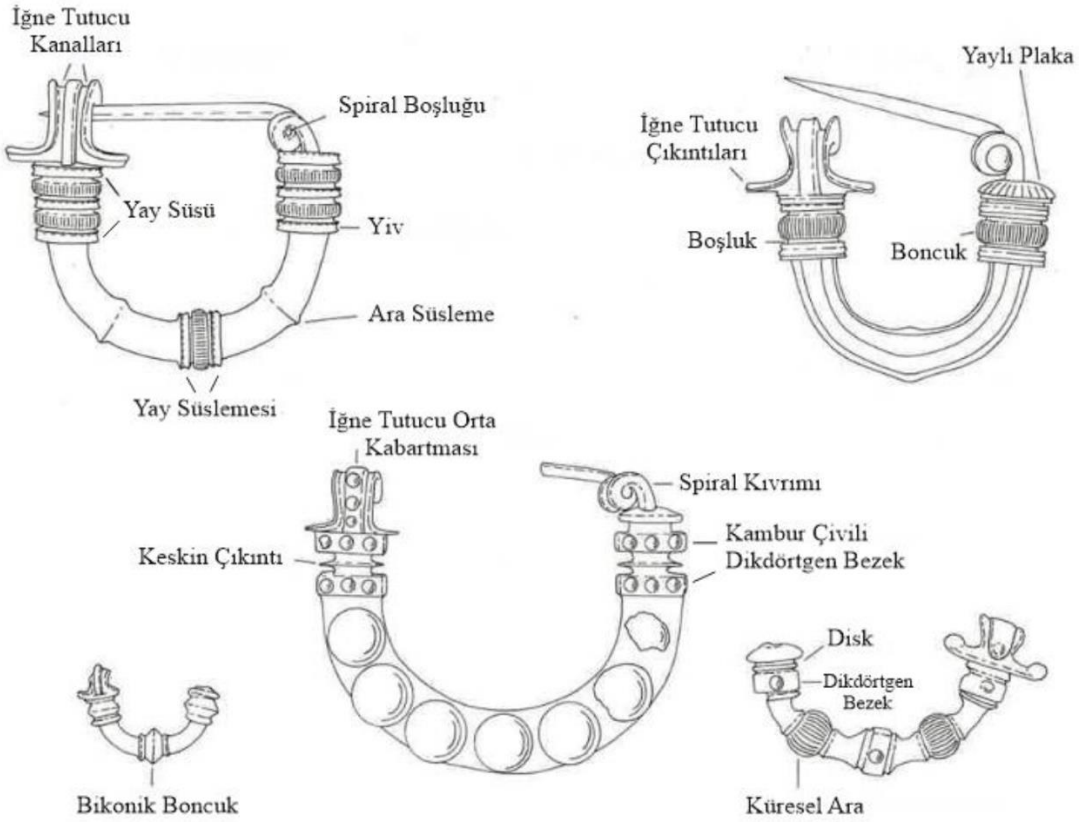
D : E Tümülüs'ü.

F, I : MM Tümülüs'ü.

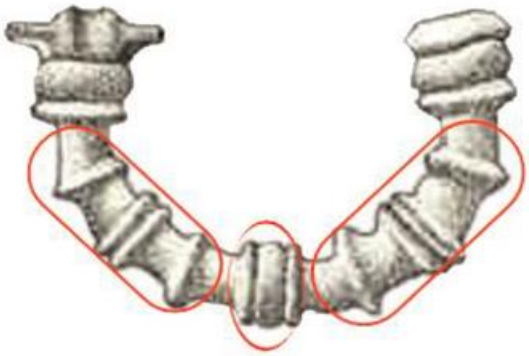
G: J Tümülüs'ü.

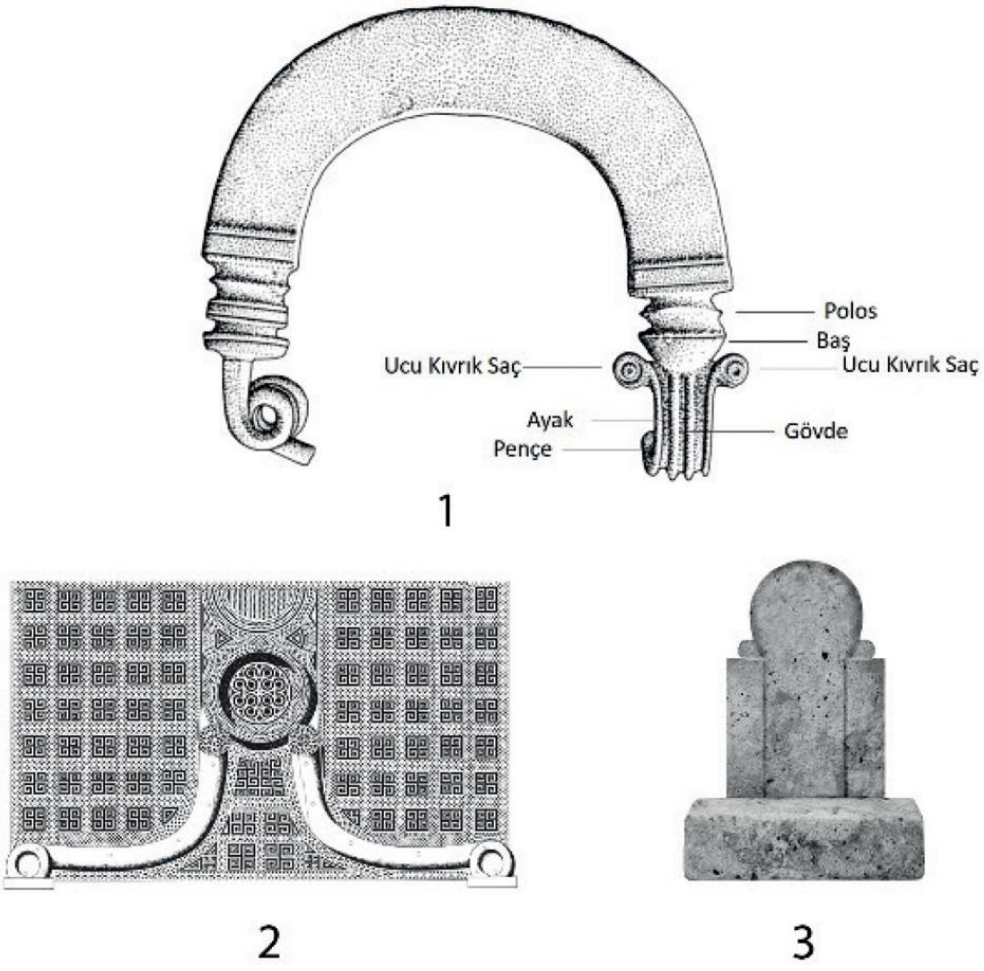
Şekil 46: Tip XII Tip Fibula Ayak Bölümü Örneği.

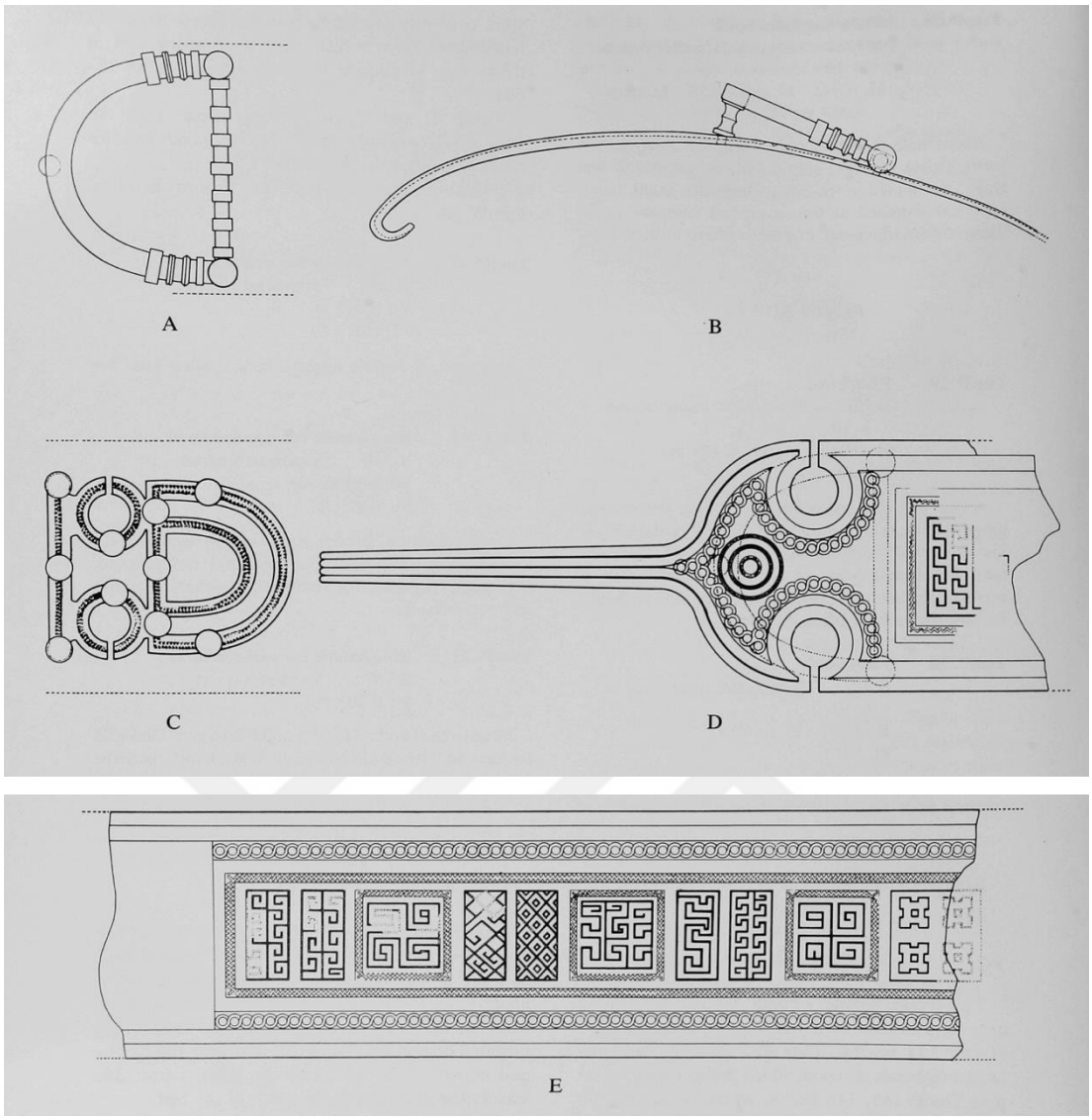
Şekil 47: Caner'in Tip XII Fibula Tanımlaması.

Şekil 48: Gövde Üzerinde Yer Alan Süsleme Kombinasyonları.

Şekil 49:Fibula Üzerinde Kibele Sembolizmi.

Şekil 50: Saçaklı Bronz Kemer Çizimi.

A: Sap Kısmı.

B: Kulp Yerindeyken Kancanın Profili.

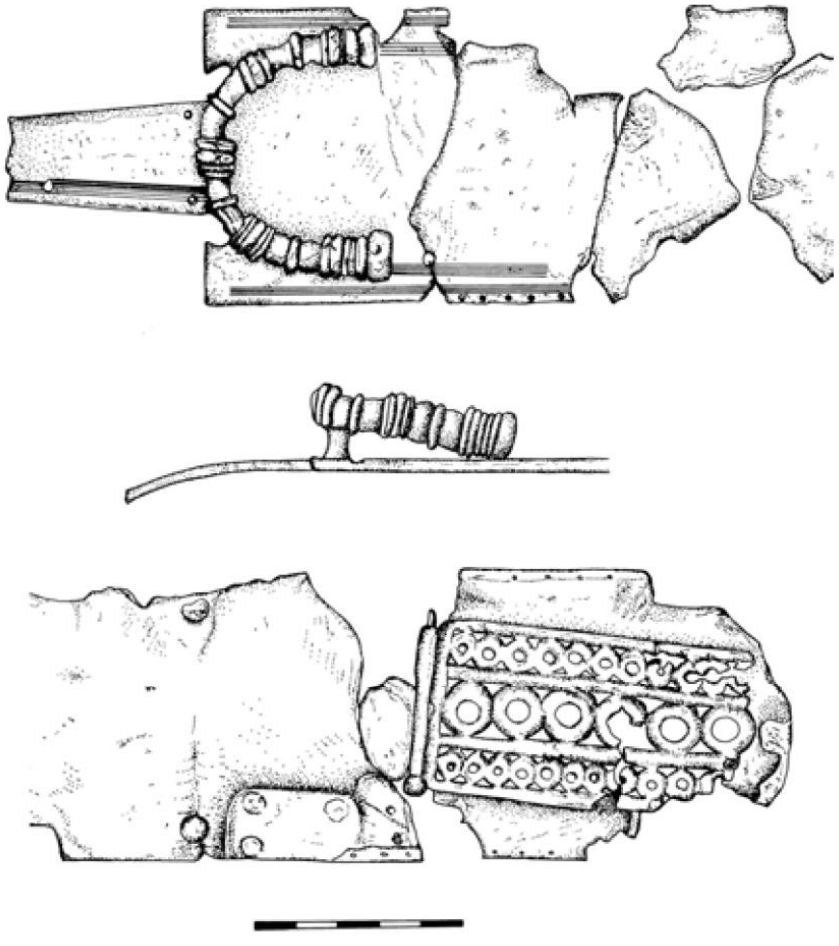
C: Yakalama Plakası.

D: Kanca ve Kemer Ucu.

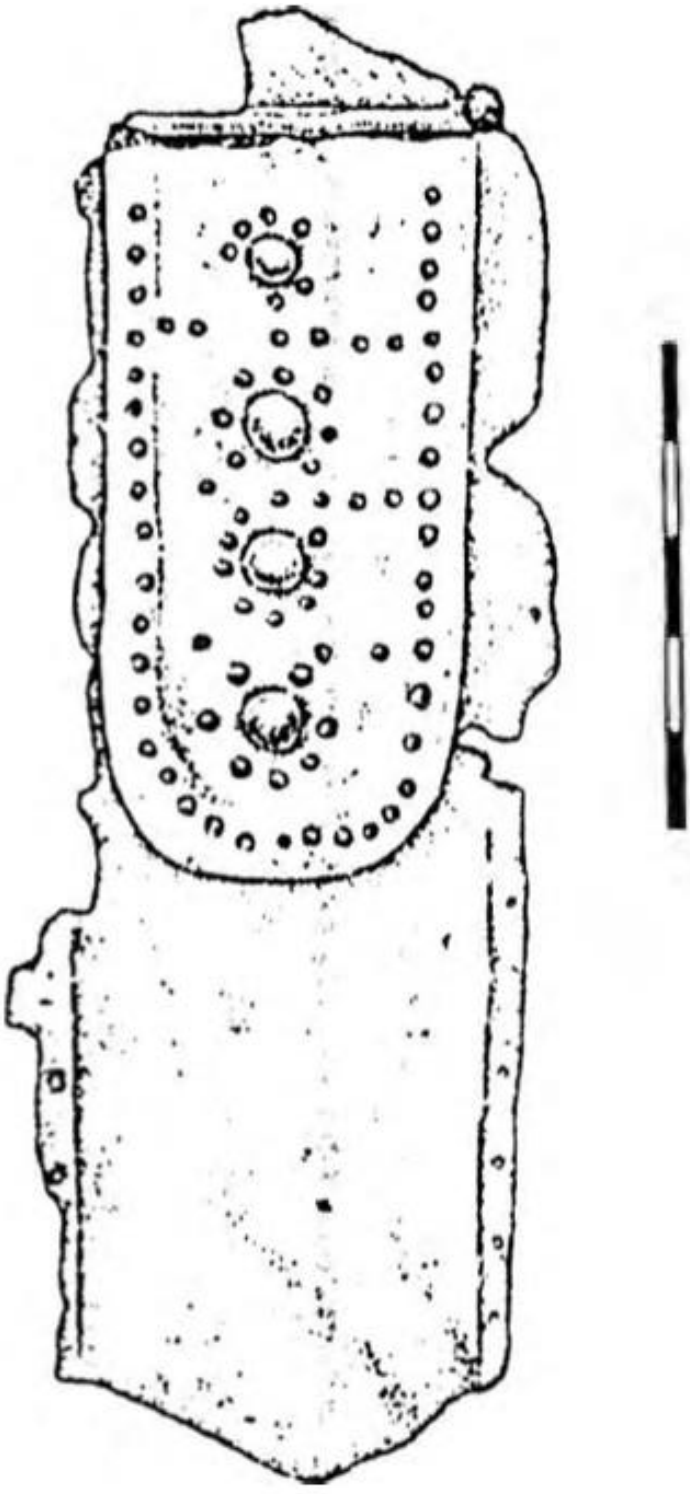
E: Kemerin Orta Kısmından Bir Bölüm..

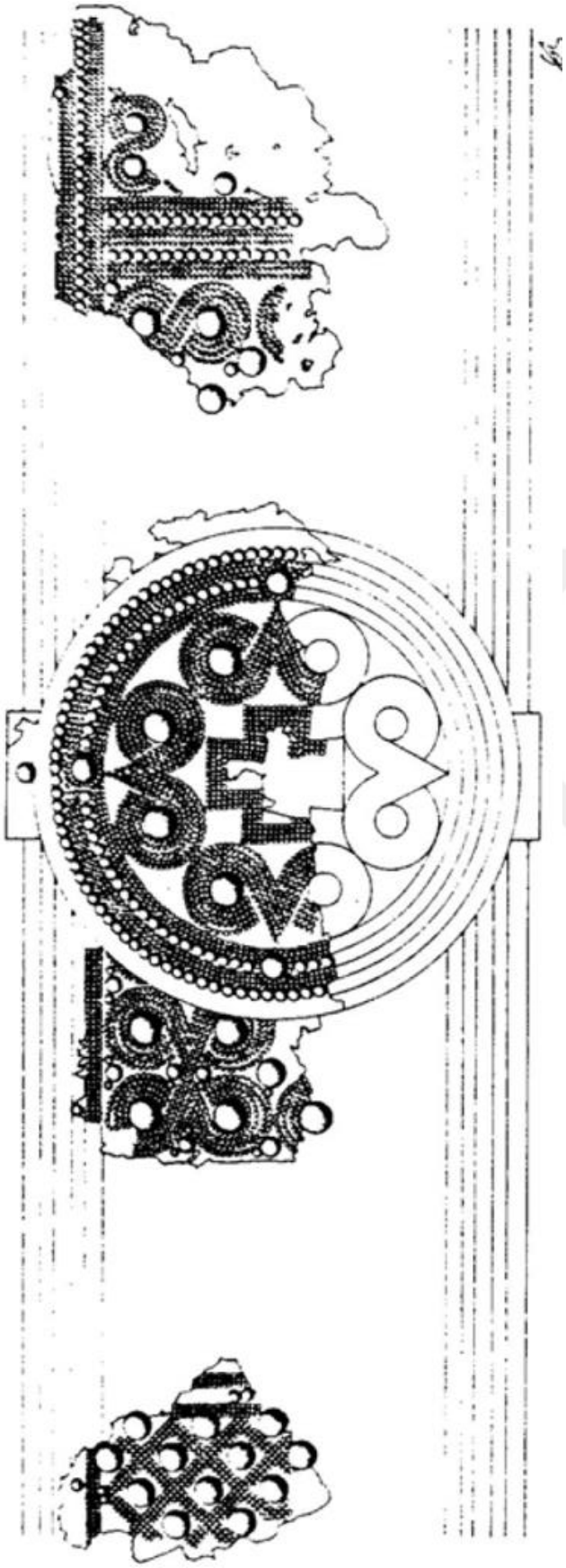
Şekil 51a: Bir Kemere Ait Tutma Plakası, Gordion Şehir Höyüğü.

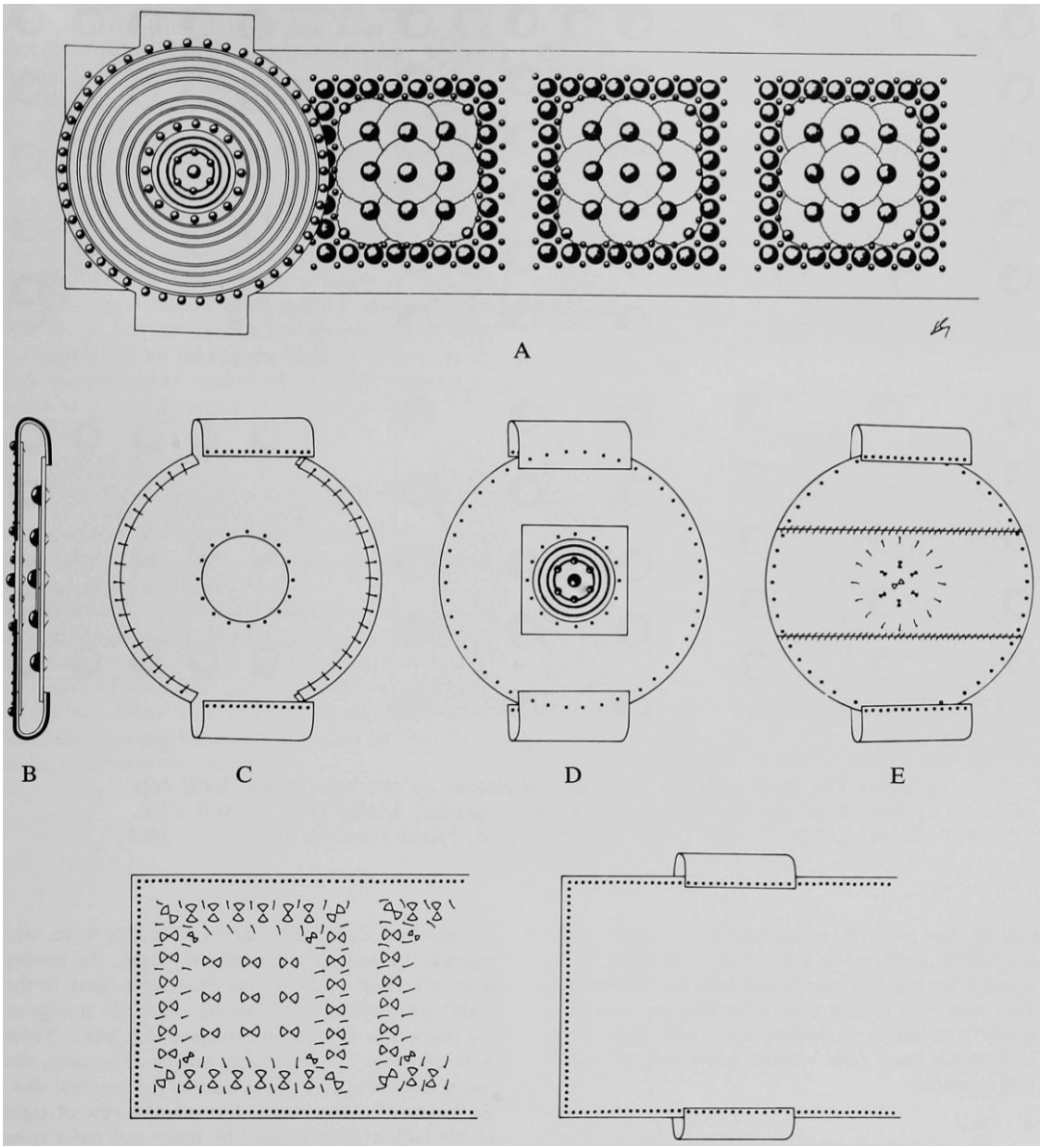
Şekil 51b: B 1605 Numaralı Bronz Kemer Çizimi, Gordion Şehir Höyüğü.

Şekil 52: B677 Numaralı Bronz Kemer Çizimi, Gordion Şehir Höyüğü.

Şekil 53: Bronz Kemer Çizimi, W Tümülüs'ü.

Şekil 54: MM Tümülüs'ü 170 Numaralı Bronz Kemer ve Deri Kemer

A: Disk ve Kayışın Ön Kısmı.

B: Diskin Ortasından Alınan ve Bandın Arkasında Yerinde Olduğunu Gösteren Kesit

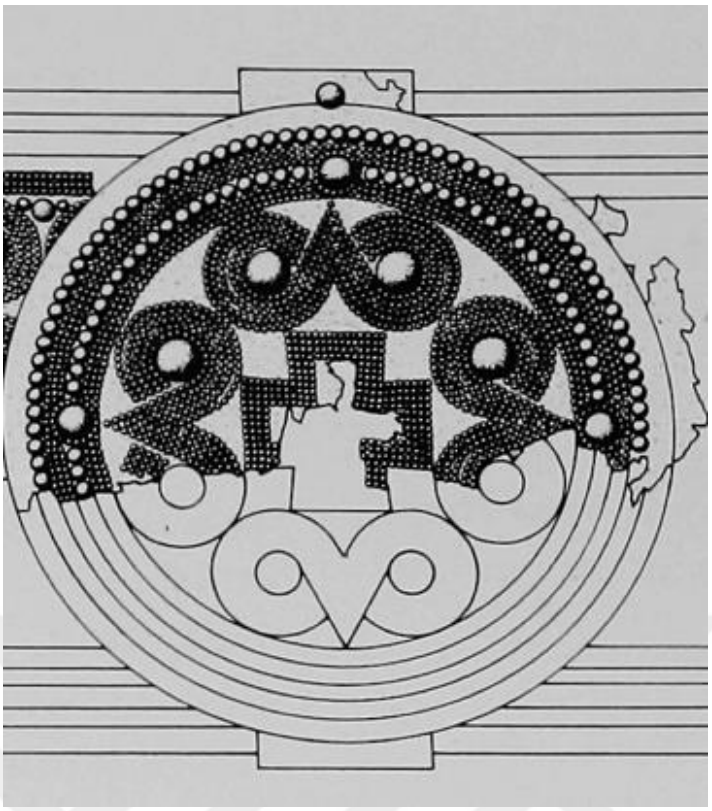
C: Bronz Diskin Arkası.

D: Merkezde Çivili Dekorasyonun Orta Kısmı ve Disk Kulakları İçin Astarı Olan İlk Deri Desteğinin Ön Tarafı.

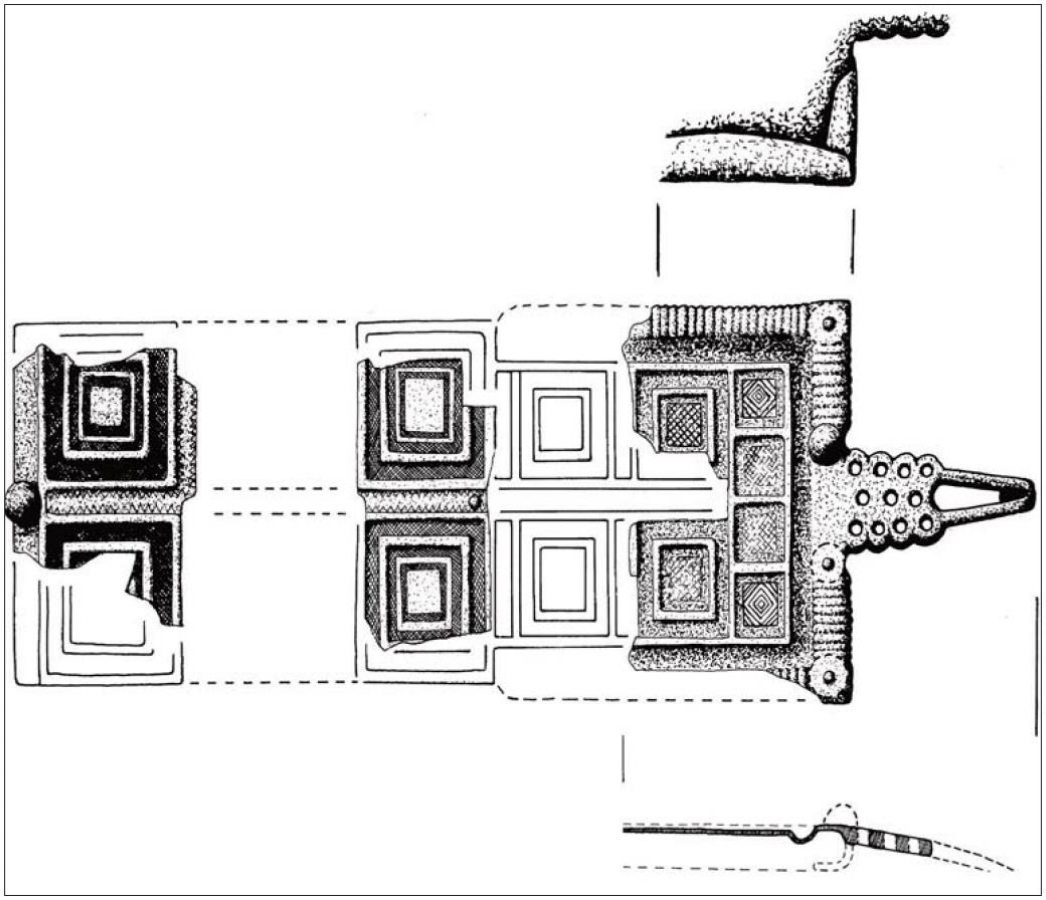
E: Disk İçin Son Ayrı Deri Desteğin Arkası

F: Kemerin İlk Deri Desteği.

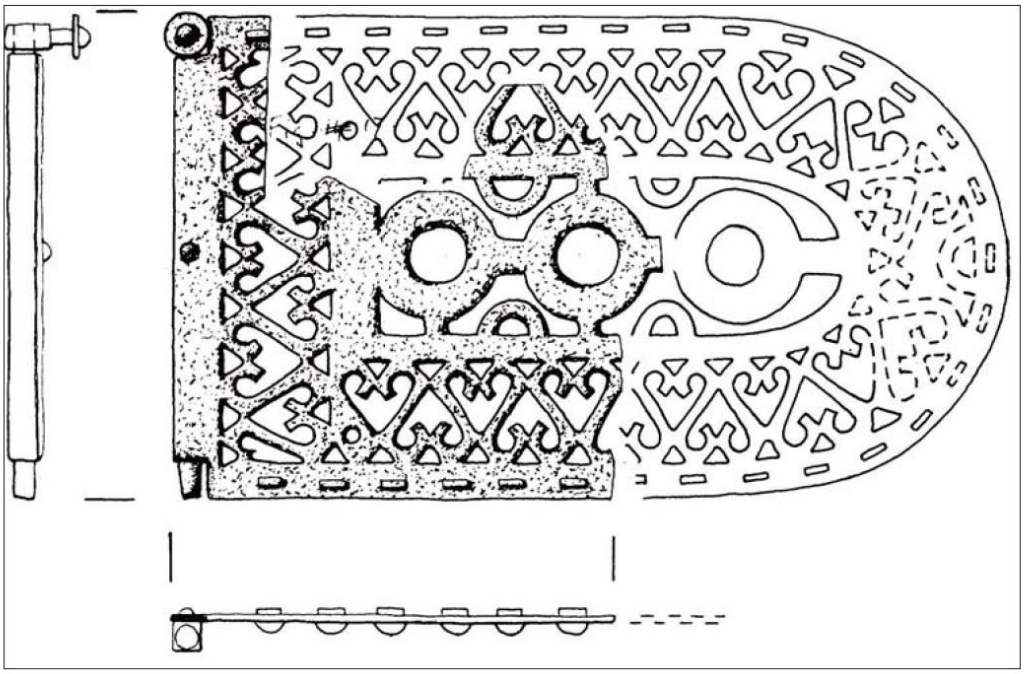
G: Geri Son Kemer Desteğinin Arka Disk Pabucunna Sabitlenmesi.

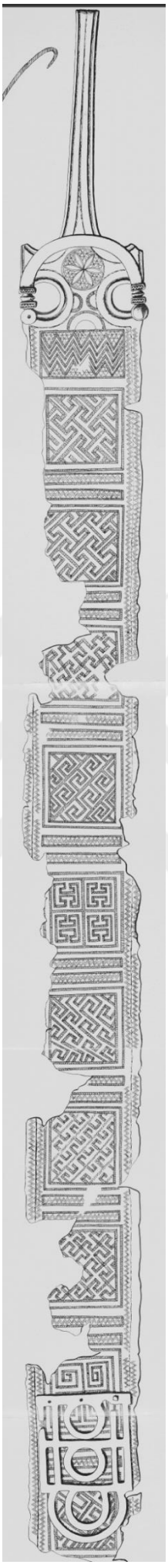
Şekil 55: W Tümülüs'ü Kemerinin Disk Detayı.

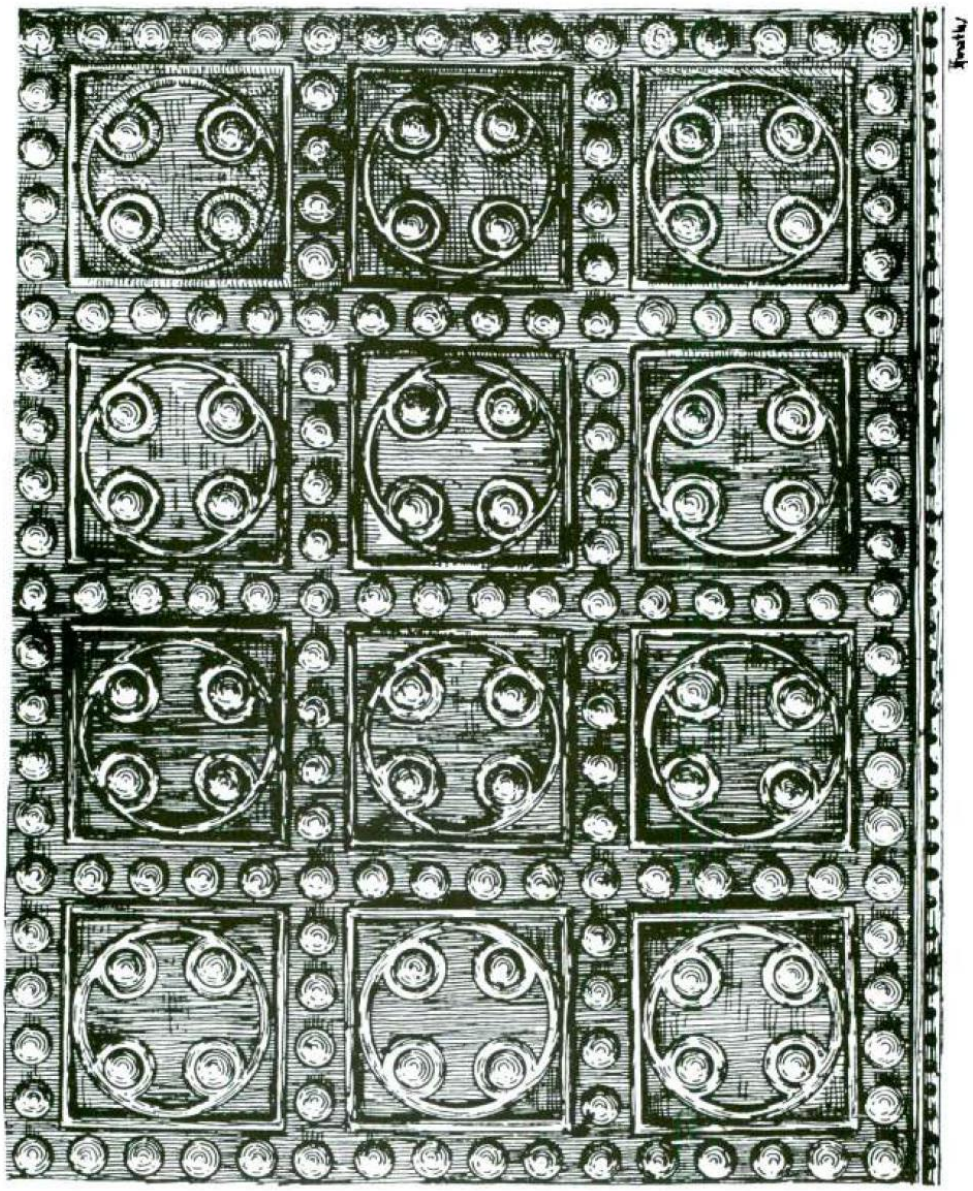
Şekil 56:BM 1880 Numaralı Bronz Kemer Çizimi.

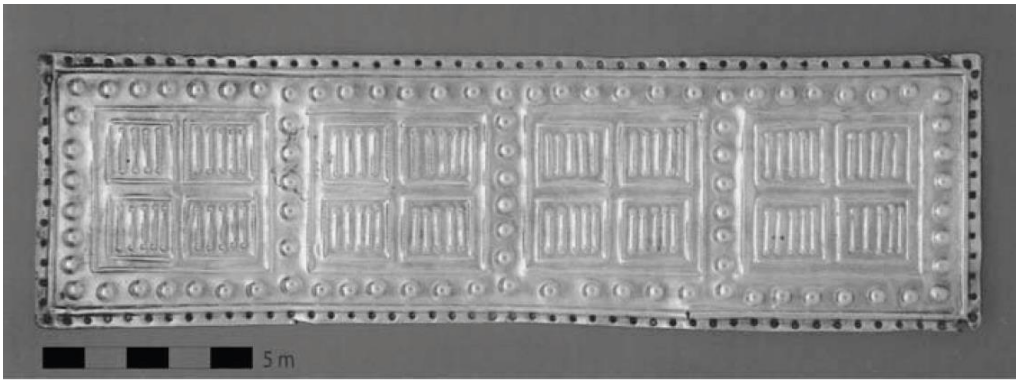
Şekil 57: BM 1216 Numaralı Bronz Kemer Çizimi.

Şekil 58: P Tümülüs'ü Bronz Kemer.

Şekil 59: Bronz Safiha Üzerindeki Detayların Çizimi.

Şekil 60: Elmalı Tümülüs'ü Gümüş Aplike Dekorasyon Aksamı M.Ö. 8-7. yy.

Şekil 61:Korsabad Sarayı Kabartmalarından, Frigli Bir Figür.

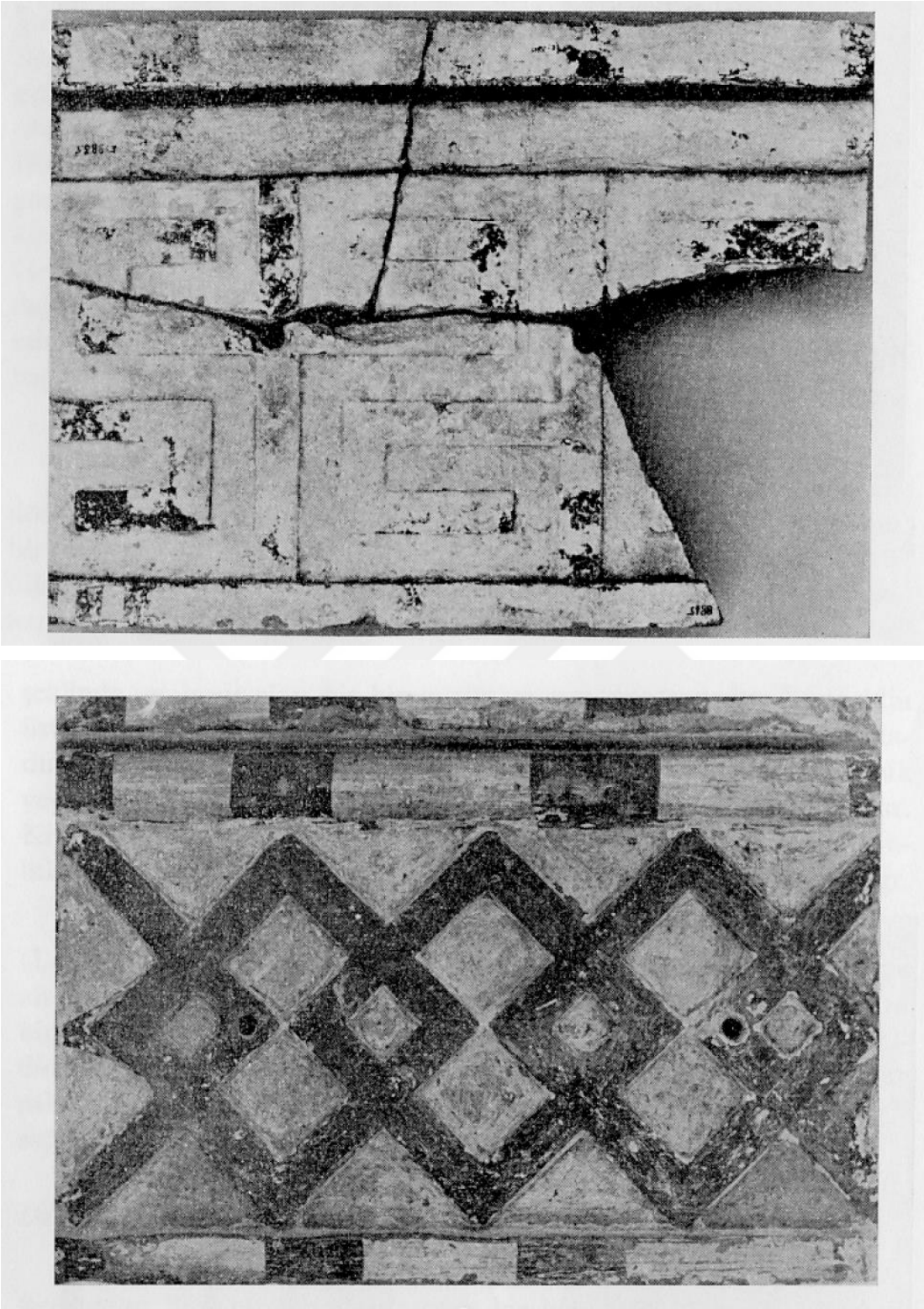
Şekil 62: Mimari Terrakotta Süslemesi.

Şekil 63: Türlü Motiflere Sahip Mimari Terrakotta Süslemesi.

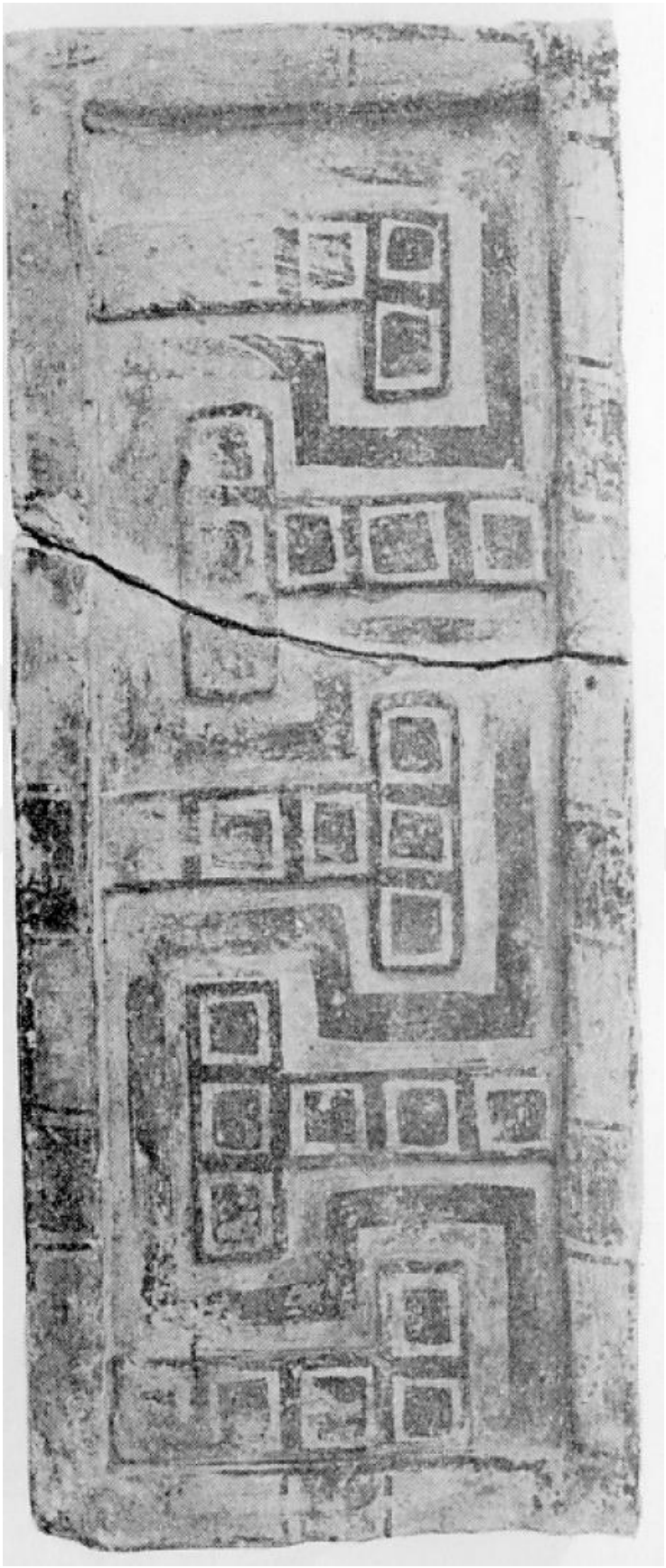
Şekil 64: Mimari Terrakotta Süslemesi.

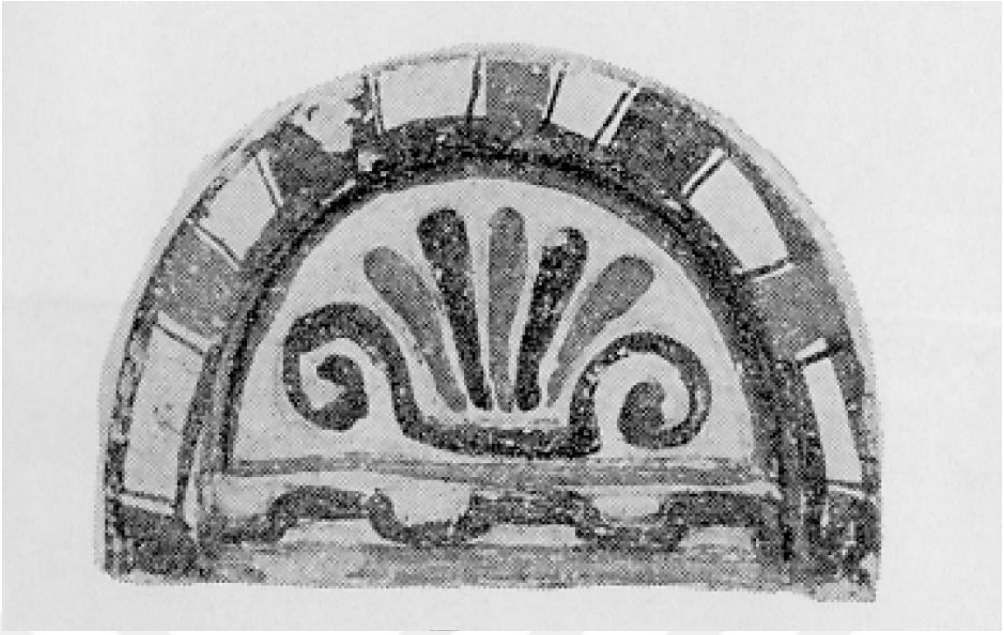
Şekil 65: Geometrik Motiflere Sahip Mimari Terrakotta Süslemeleri.

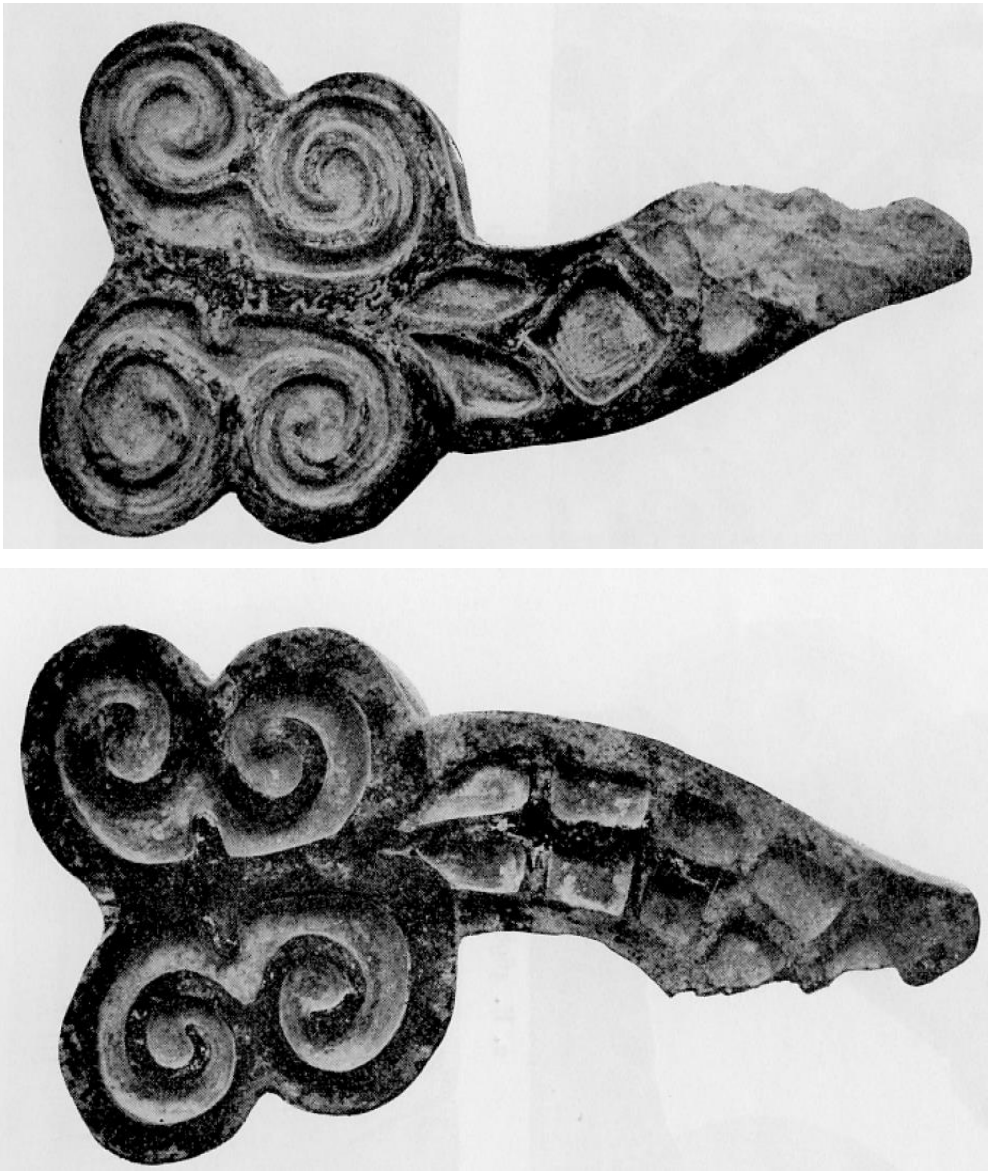
Şekil 66: Meander Motifine Sahip Mimari Terrakotta Süslemesi.

Şekil 67: Meander Motifine Sahip Mimari Terrakotta Süslemesi.

Şekil 68: Çiçek Motifine Sahip Mimari Terrakotta Süslemesi.

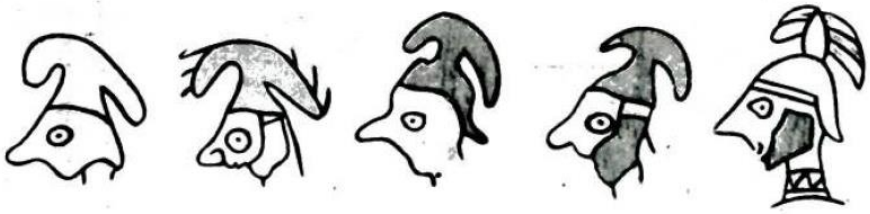
Şekil 69: Akroter Parçası Mimari Terrakotta.

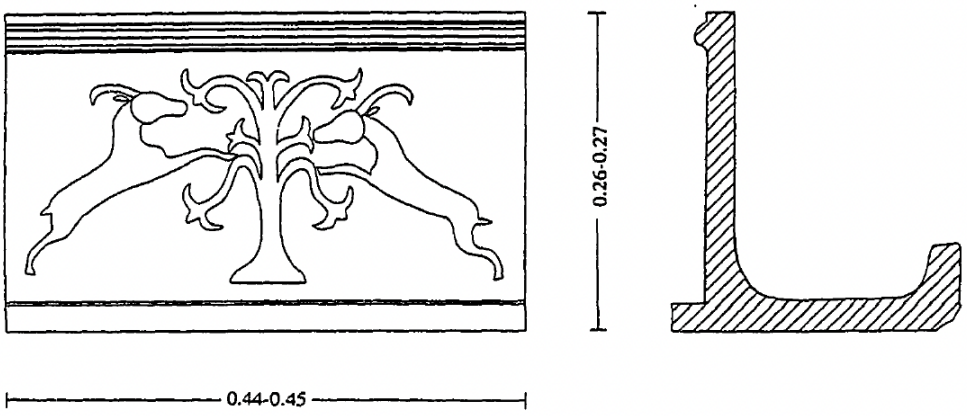
Şekil 70: Geometrik Süslemelere Sahip Düver Mimari Terrakotta.

Şekil 71: Gamalı Haç Süslemesine Sahip Düver Mimari Terrakotta.

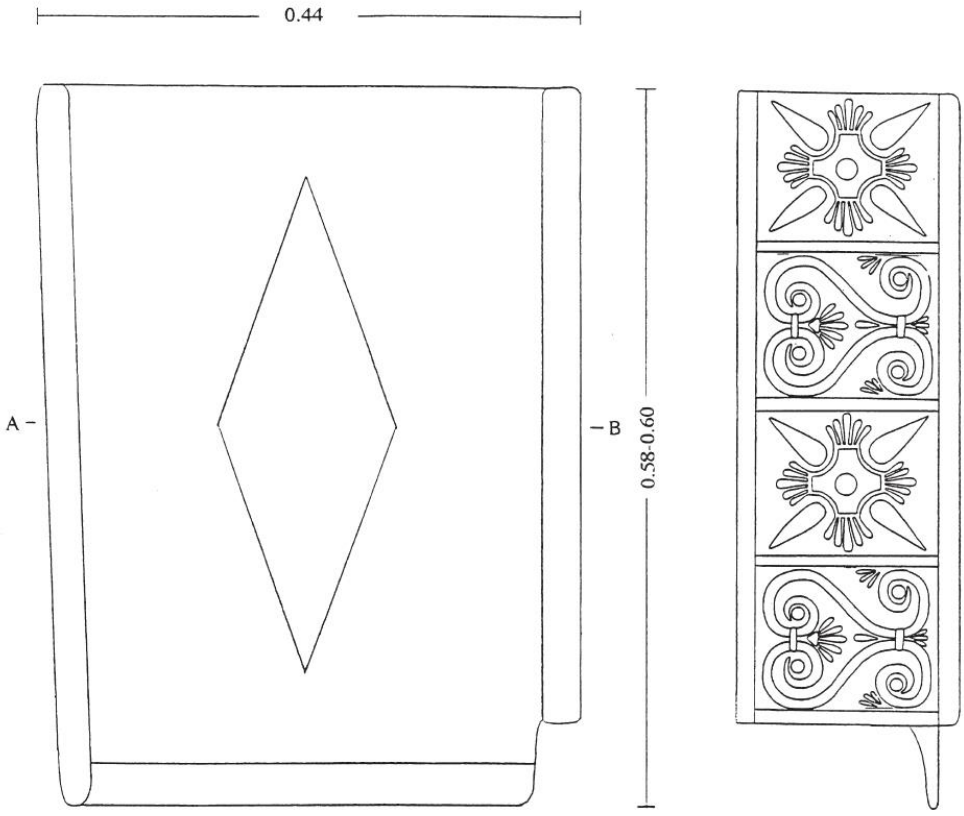
Şekil 72: Pazarlı Mimari Terrakottaların da Bulunan Frig Askeri Başlıkları.

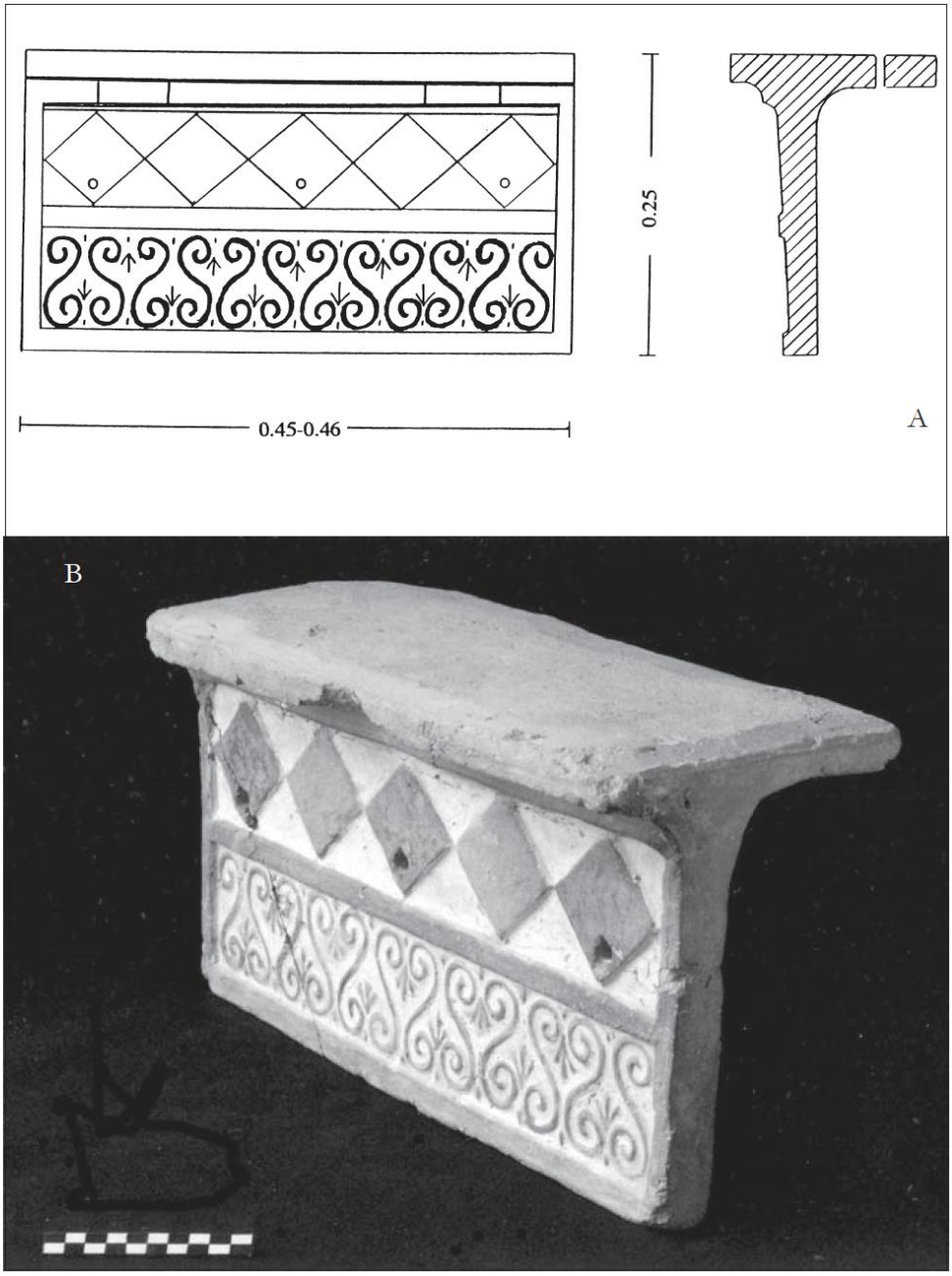
Şekil 73: Hayat Ağacını Yiyen İki Keçi Bulunan Mimari Terrakotta.

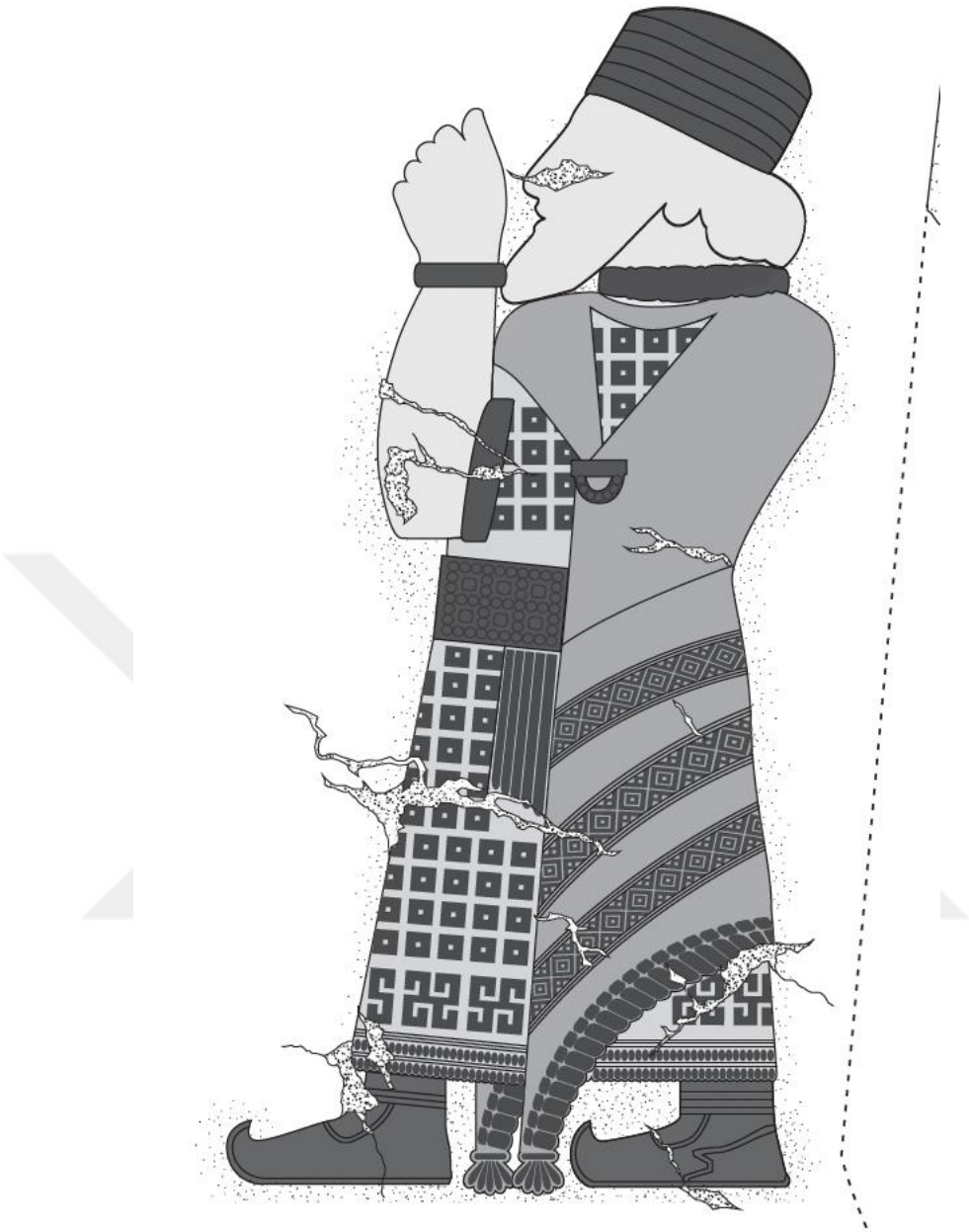
Şekil 74: Hayat Ağacını Yiyen İki Keçi Bulunan Mimari Terrakotta.

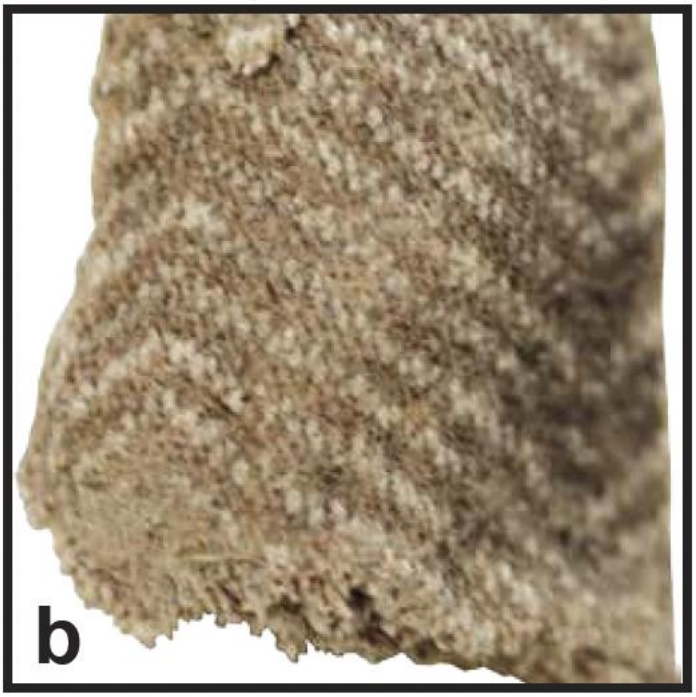
Şekil 75a: Çeşitli Süslemelere Sahip Mimari Terrakotta.

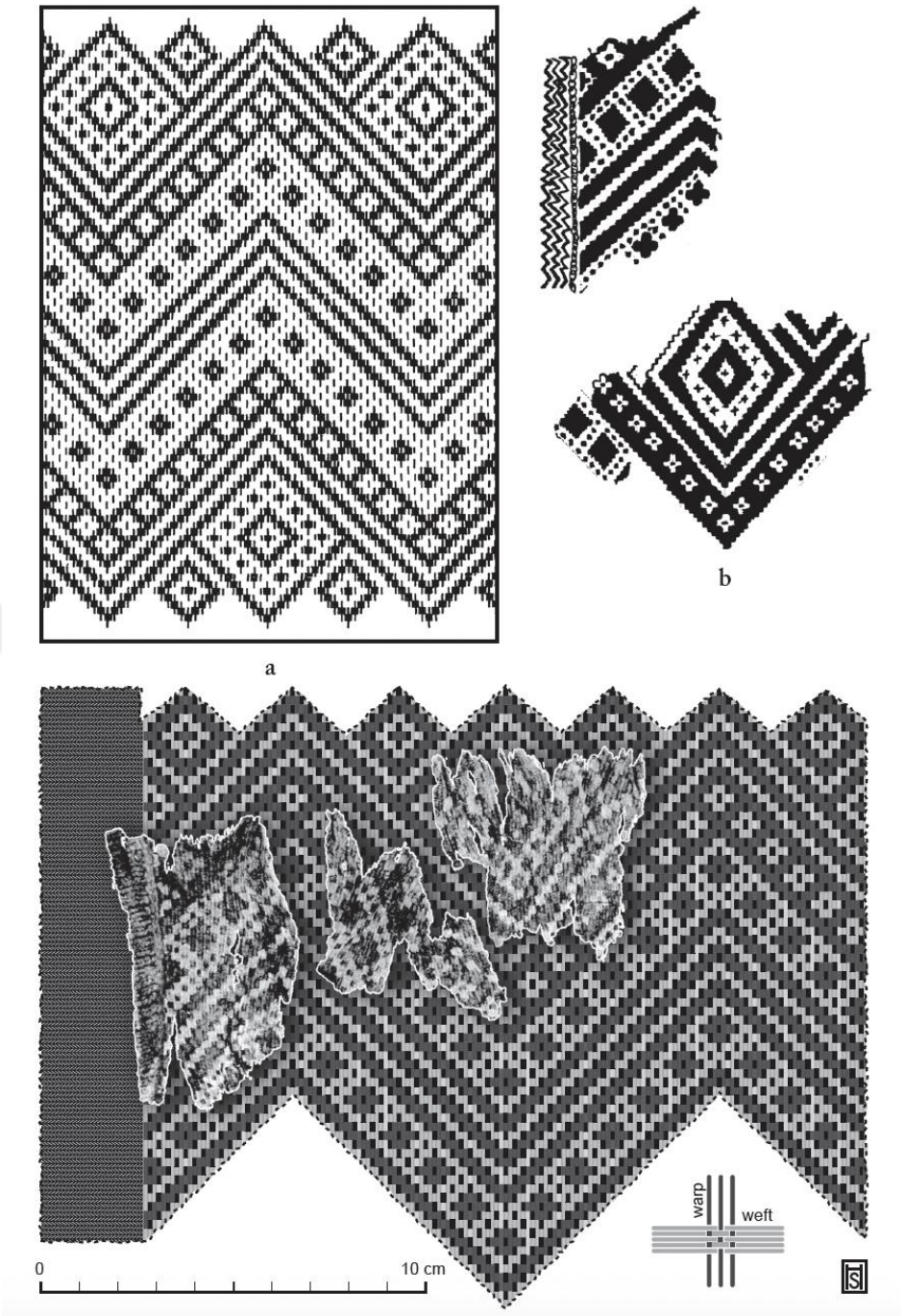
Şekil 75b: Baklava Desenine Sahip Mimari Terrakotta.

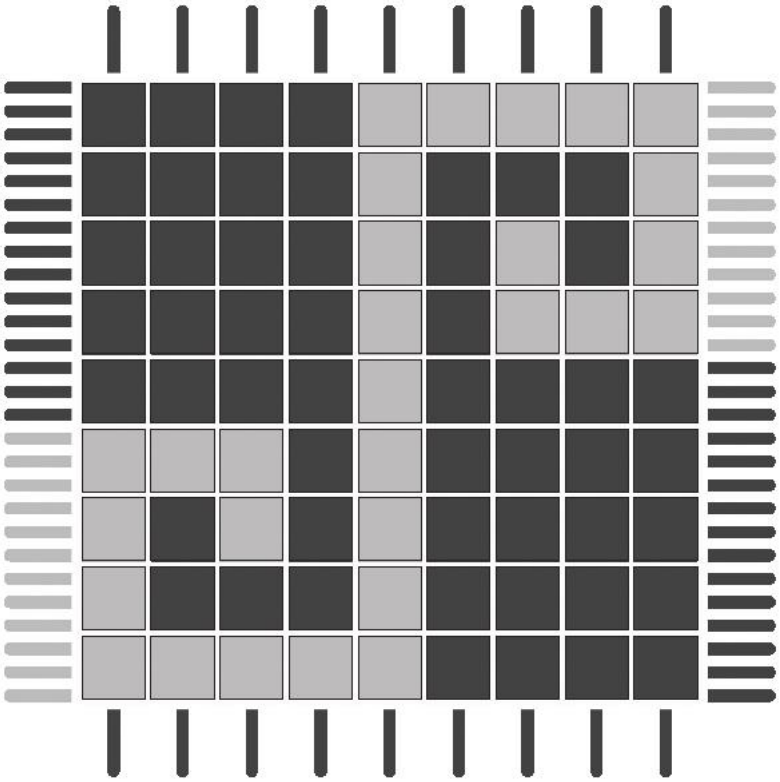
Şekil 76: Geç Hitit Kralı Warpallas'ın Kabartmasında Bulunan Frigli Motiflerin Çizimi.

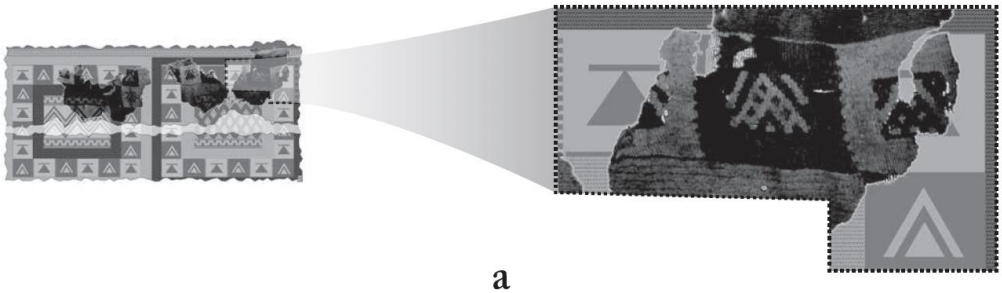
Şekil 77: Frig Dokuması, M.Ö. 9. yy.

Şekil 78: Geometrik Desenlere Sahip Frig Dokuması, M.Ö. 9. yy.

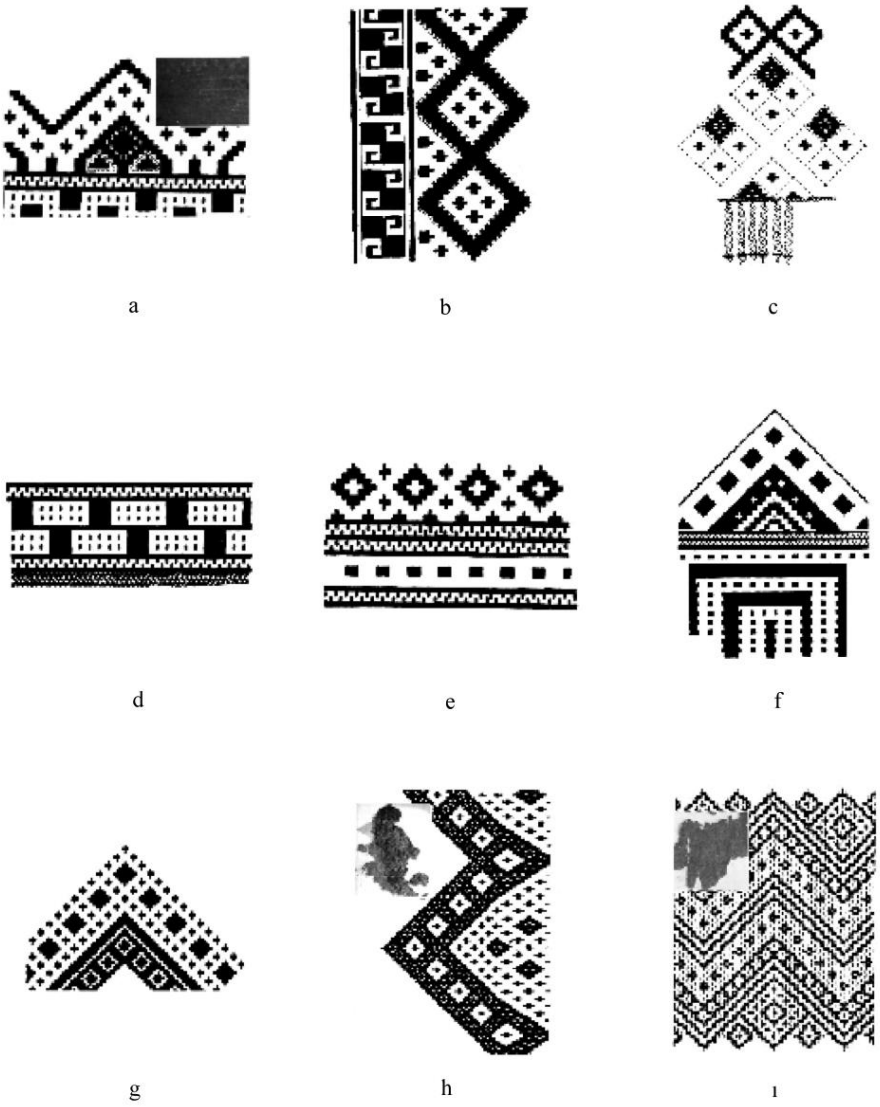

Şekil 79: Dokuma Detaylandırması ve Tekniği.

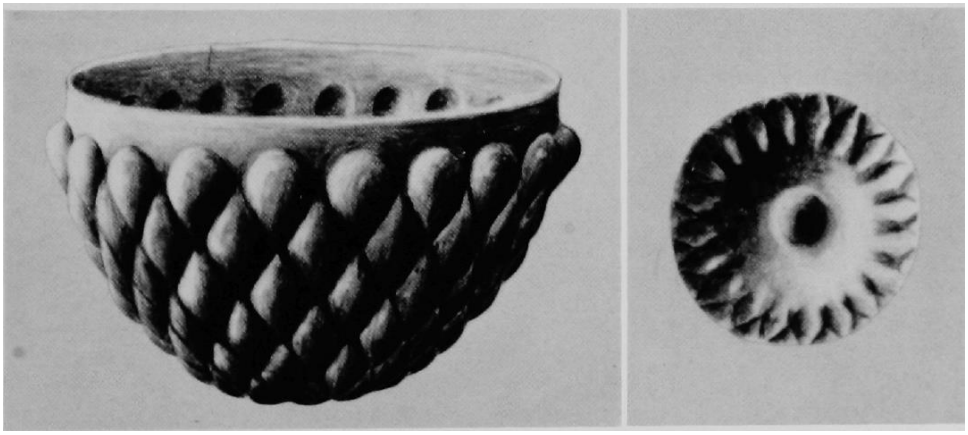

a

Şekil 80: Dokuma Detaylandırması ve Motifi.

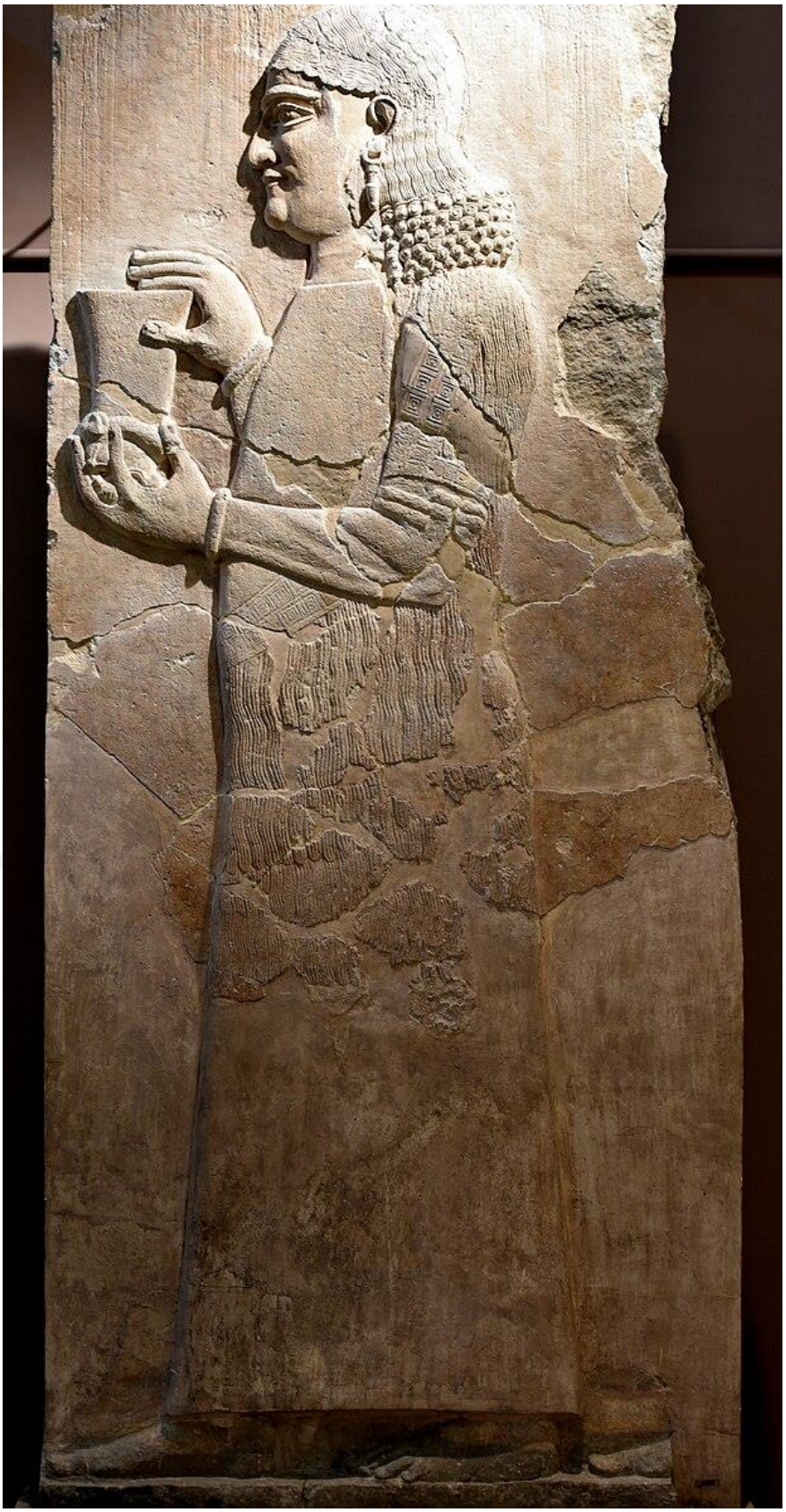
Şekil 81: Frig Dokumalarında En Çok Tercih Edilen Motifler.

Şekil 82: Kabartma Bezemeli Bronz Kâse, W Tümülüsü.

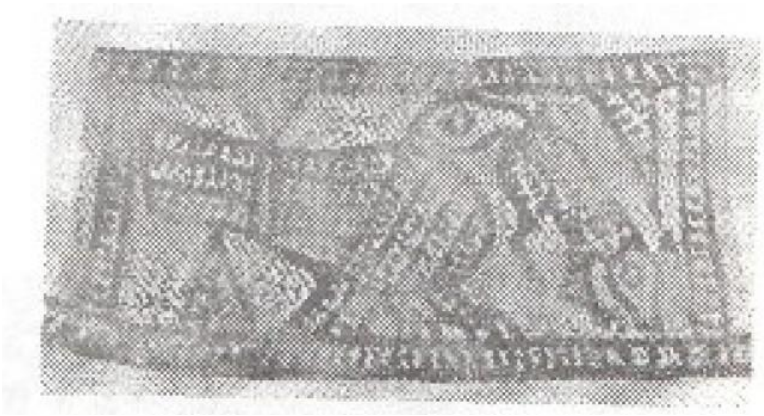
Şekil 83a: Frig Situlası.

Şekil 83b: Khorsabad Kabartmaları Arasında, Elinde Frig Situlası Taşıyan Kabartma.

Şekil 84: Efes’te Bulunmuş Olan Fildişi Heykelcik.

Şekil 85: Fildişi Bir Plak Üzerinde Ağzında Balık Tutan Grifon.

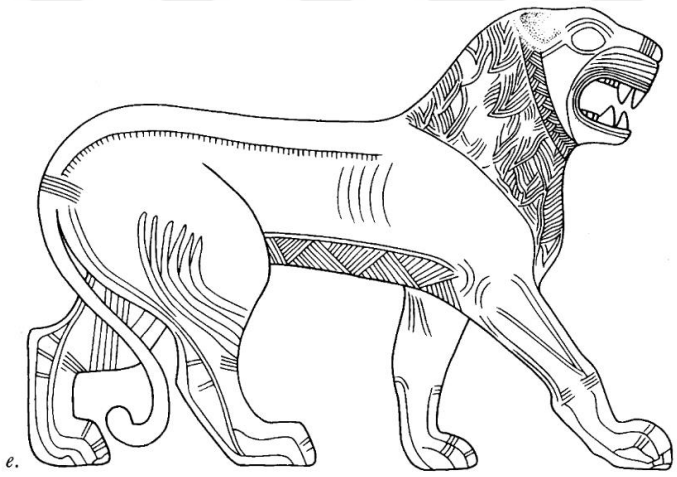
Şekil 86: P Tümülüs'ü Yuvarlak Ağızlı Testi.

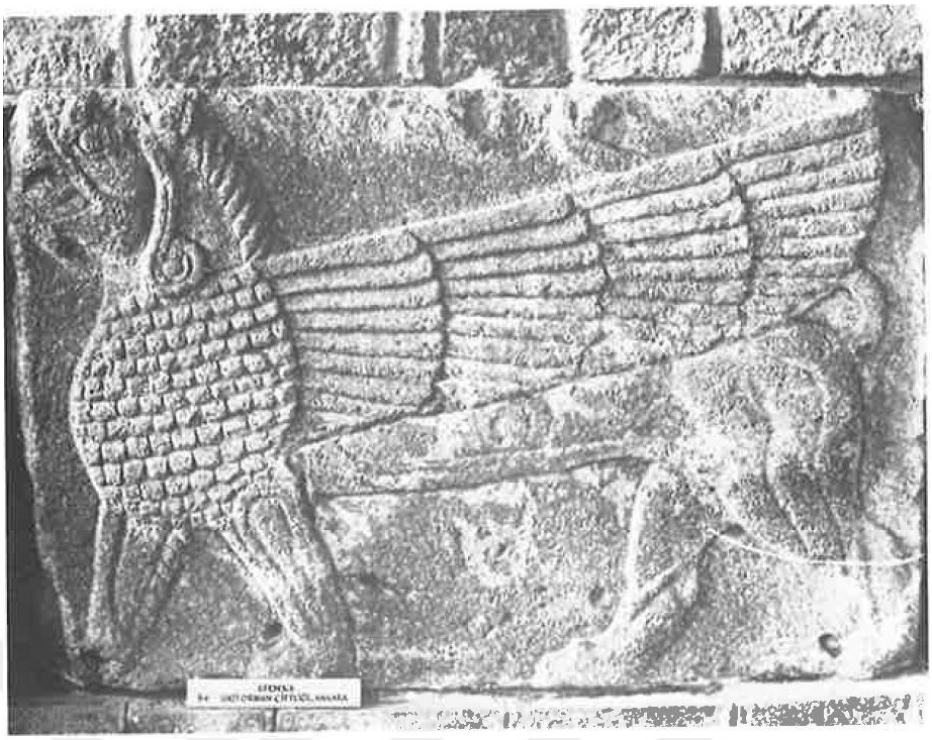
Şekil 87: P Tümülüs'ü Yuvarlak Ağızlı Testi Üzerinde Bulunan Süslemelerin Çizimi.

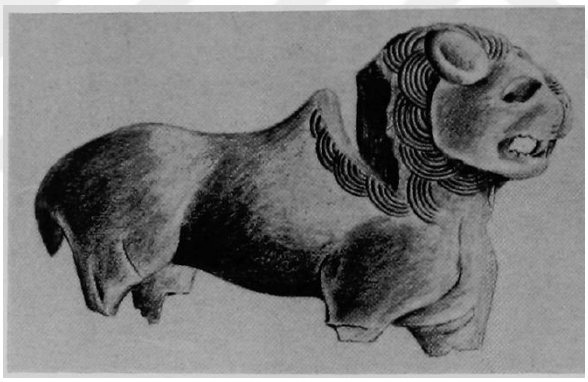
Şekil 88: Ahşap Aslan Süslemesi P Tümülüs'ü.

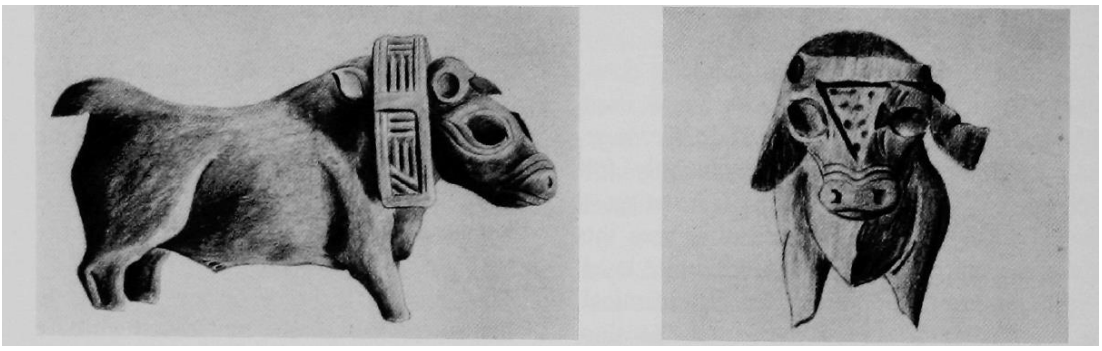
Şekil 89: Tell Halaf III Aslan Motifi.

Şekil 90: Ankara Kabartmaları Arasında Bulunan Grifon.

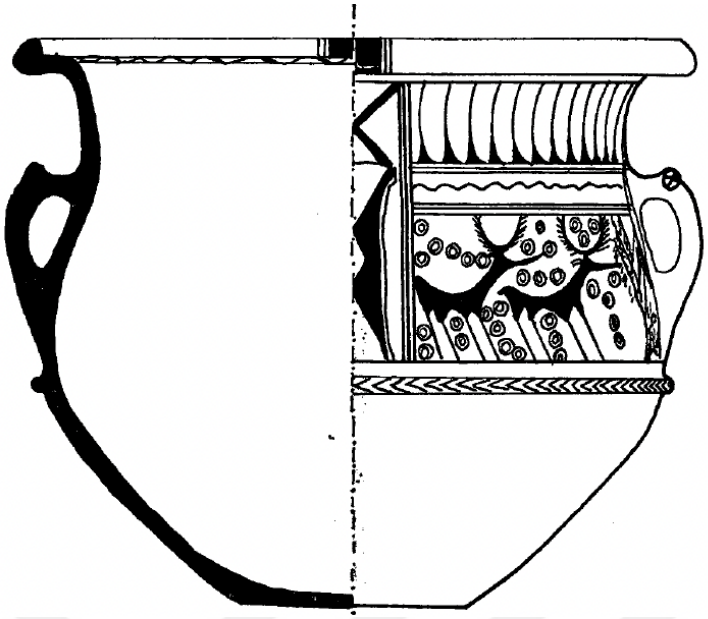
Şekil 91: Frigli Bir Aslan Minyatür Heykelciği.

Şekil 92: Frigli Boğa Minyatür Heykelciği.

Şekil 93: Frigli Bir At Minyatür Heykelciği.

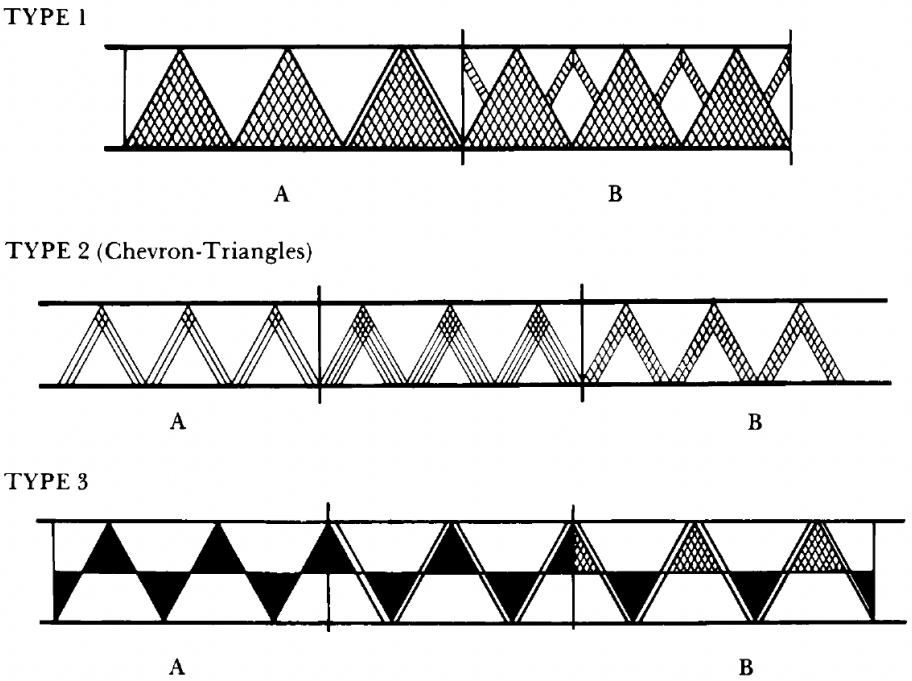
Bezeme 1: Alişar Seramiği Çizimi.

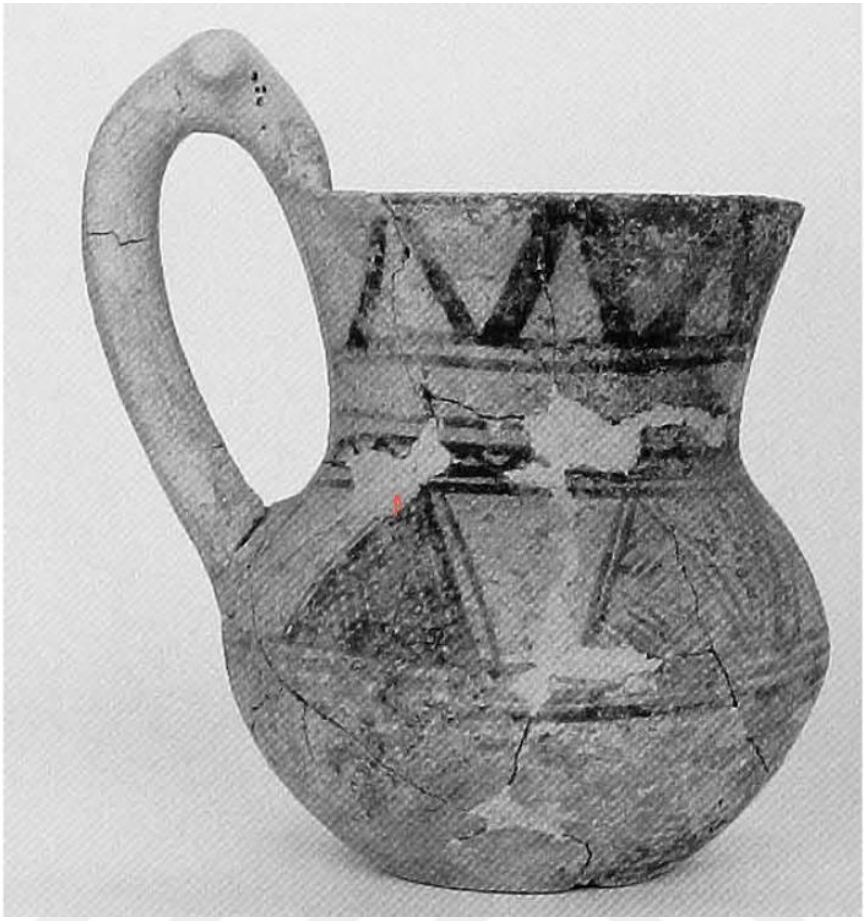
Bezeme 1.2: Hooked Lambda Adı Verilen Motif.

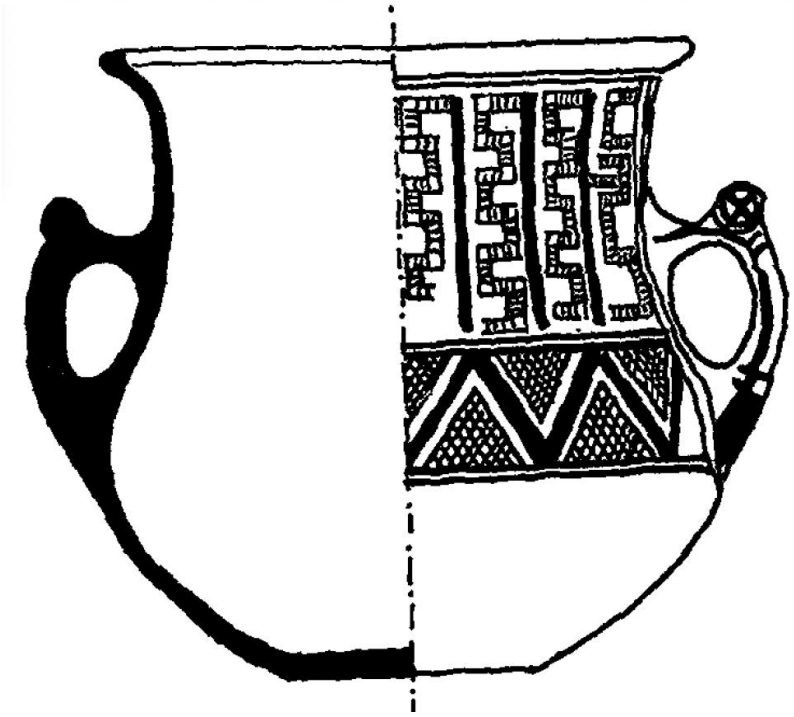
Bezeme 2: Kraterlerin omuz-boyun geçişlerindeki yatay bantlarda, kalın veya ince çizgili zigzag motifleri.

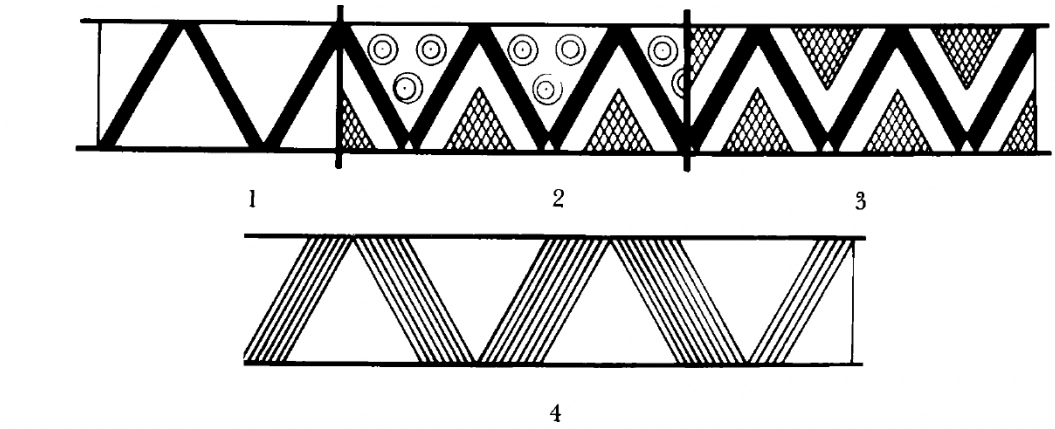
Bezeme 2.1: Üçgen Bezeme Tipleri.

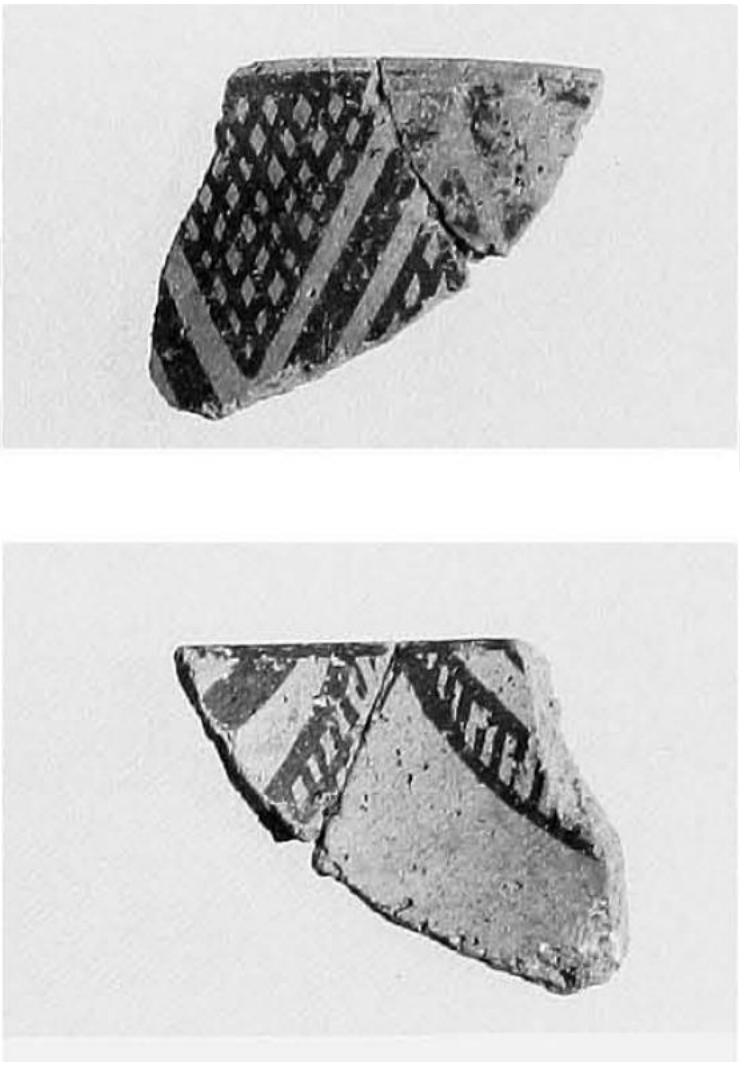
Bezeme 2.2: Tip 2 veya chevron-üçgen, Gordion.

Bezeme 3: Zigzag Motifleri Kraterlerin Omuz-Boyun Geçişlerinde ve Karın Bölgesinde Ana Dekorasyon Kuşağı, Alişar

Bezeme 3.1: Zigzag Bezeme Tipleri.

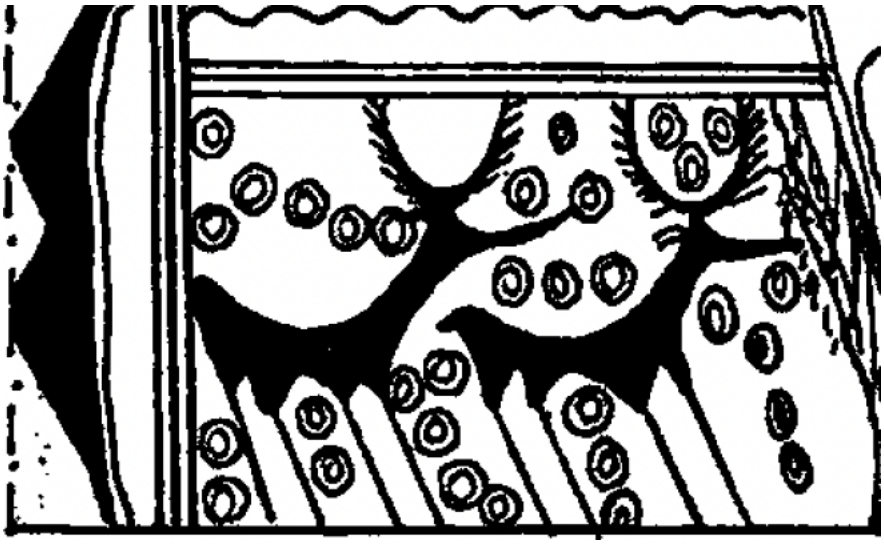
Bezeme 3.2: Gordion'daki En Erken Zigzag Bezeme, EPB V'den Yuvarlak Ağızlı Testi.

Bezeme 3.3: Gordion Yıkım Seviyesinde Yuvarlak ağızlı, Zigzag Desenli Testi.

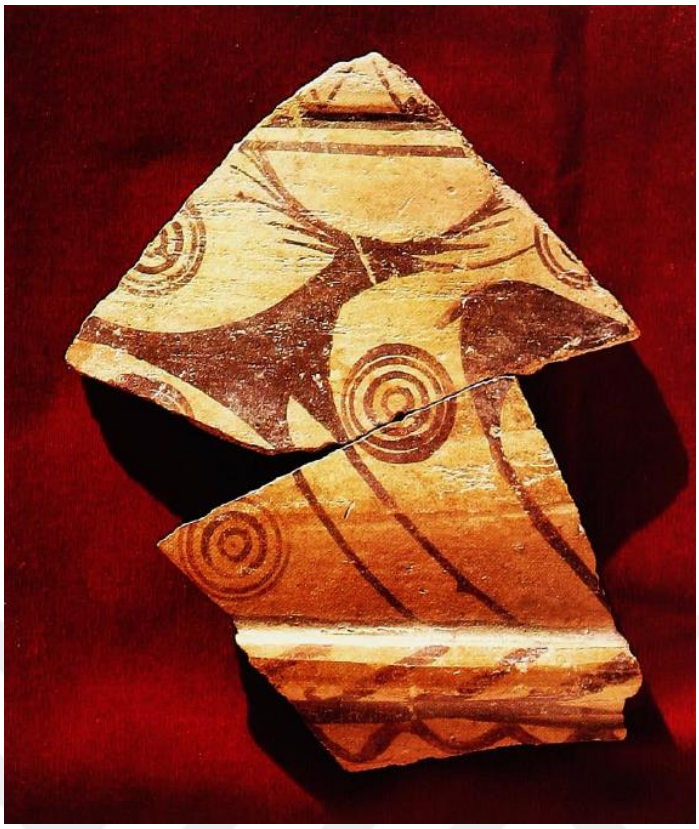
Bezeme 3.4: Gordion Tahrip Öncesi Dönemden Bichrome Zigzag Bezeme.

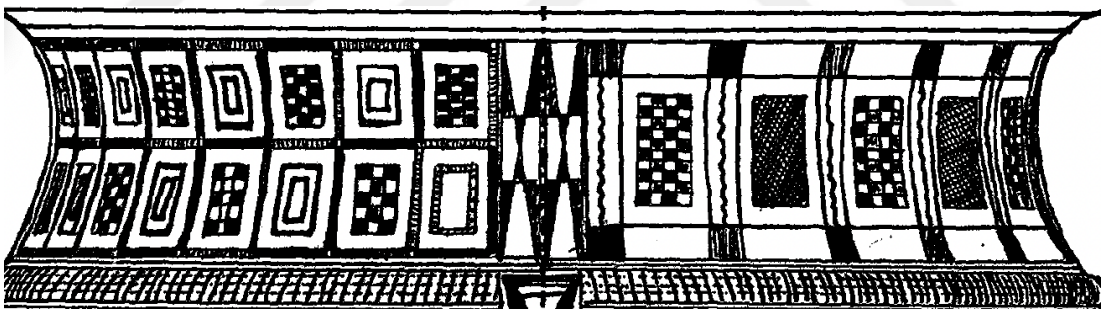
Bezeme 4: Metop Alanlarında Dolgu Süsleri, Gölgeli Hayvan Figürleri.

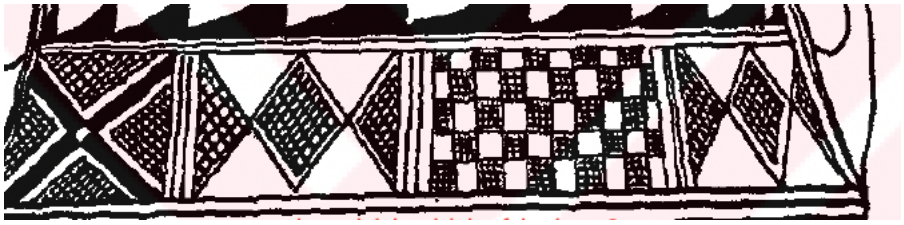
Bezeme 4.1: Metop Alanlarında Dolgu Süsleri, Gölgeli Hayvan Figürleri.

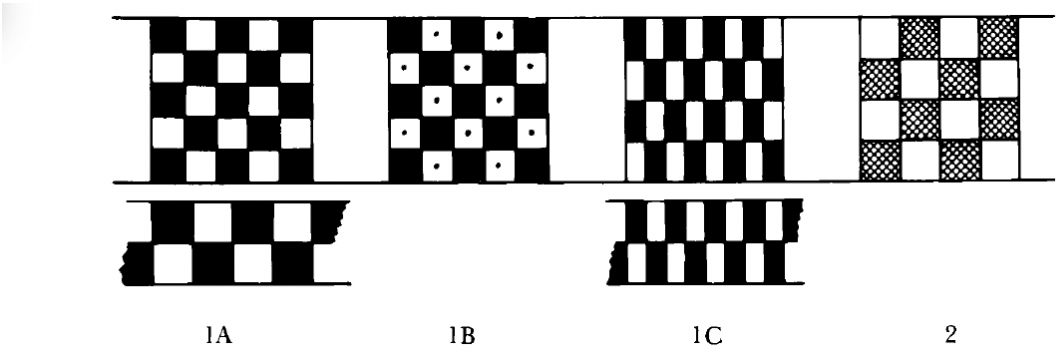
Bezeme 4.2: Kızılırmak Bölgesi'nde Sevilen Dar Kuşaklar İçindeki İçiçe Geçmiş Daireler ve Dalgalı Çizgiler.

Bezeme 5: Dolu ya da Boş olarak Yapılan Dama Bezemeleri.

Bezeme 5.1: Taralı Karelerden Oluşan Dama Bezemesi.

Bezeme 5.2: Dama. Bezemesi Tipleri.

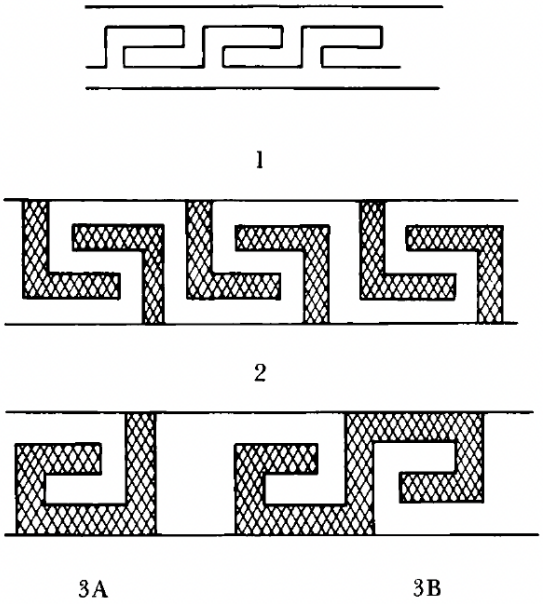
Bezeme 6: İlk Olarak Alişar' da Uzun Boyunlu Bir Krater Üzerinde Karşımıza Çıkan Meander Deseni.

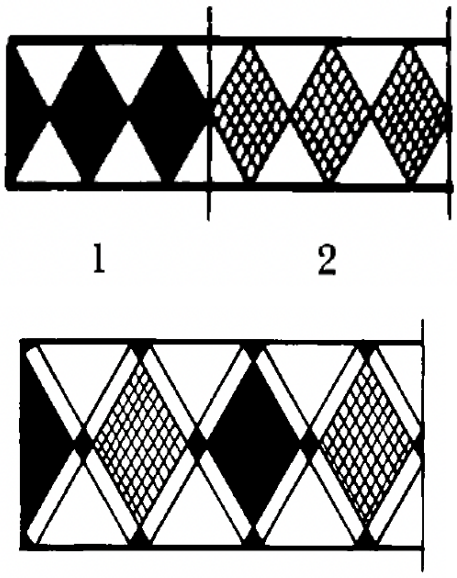
Bezeme 6.1: Gordion'da Bulunan En Eski Meander Motifi, Tümülüs III.

Bezeme 6.2: P Tümülüs'ü Meander Motifli Seramik

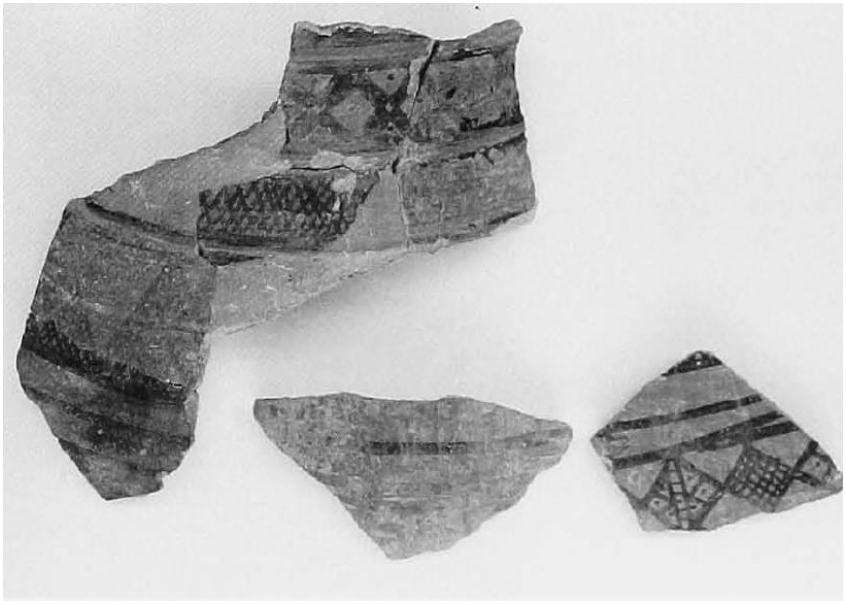
Bezeme 6.3: Meander Motifi Tipleri.

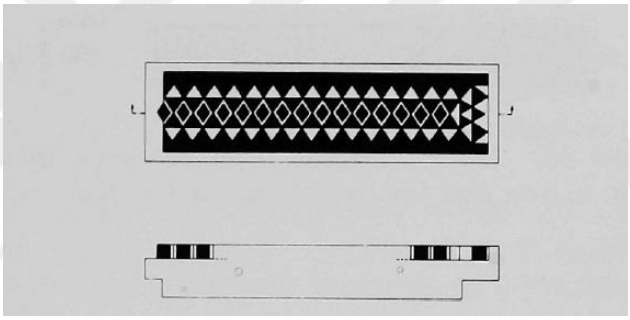
Bezeme 7: Baklava Deseni Tipleri.

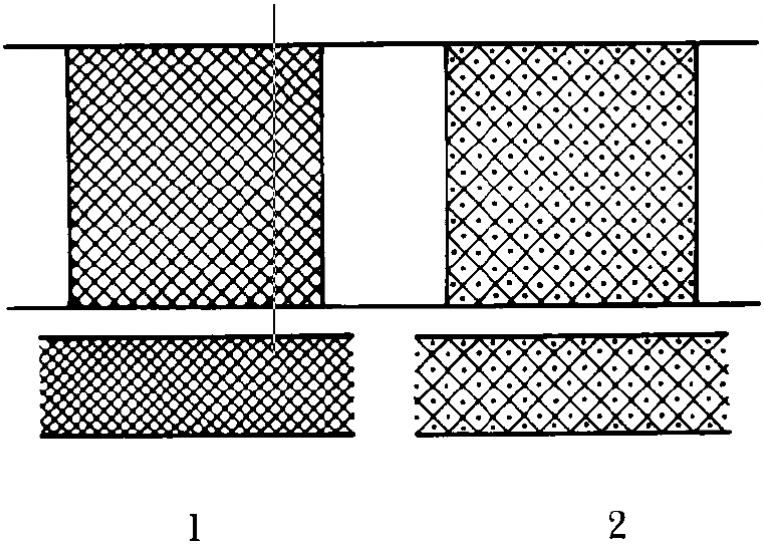
Bezeme 7.1: Yıkım Seviyesindeki Küçük Yapraklı Amphora.

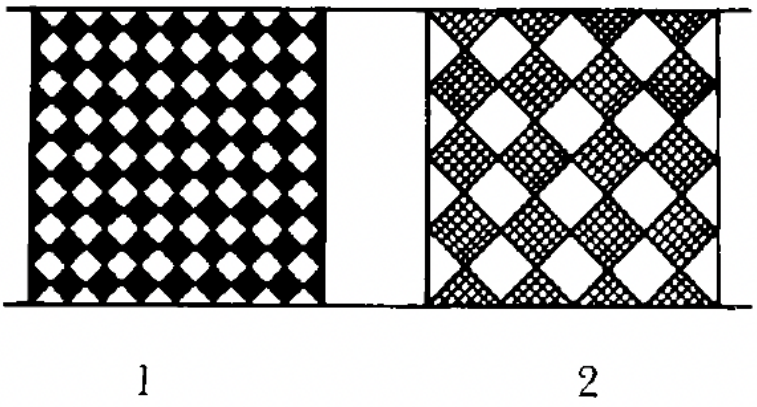
Bezeme 7.2: Gordion Teras Dolgusundan Gelen Bir Kap. Katı, Çift Çizgili Çubuklar (rezerve kesişmeler hariç).

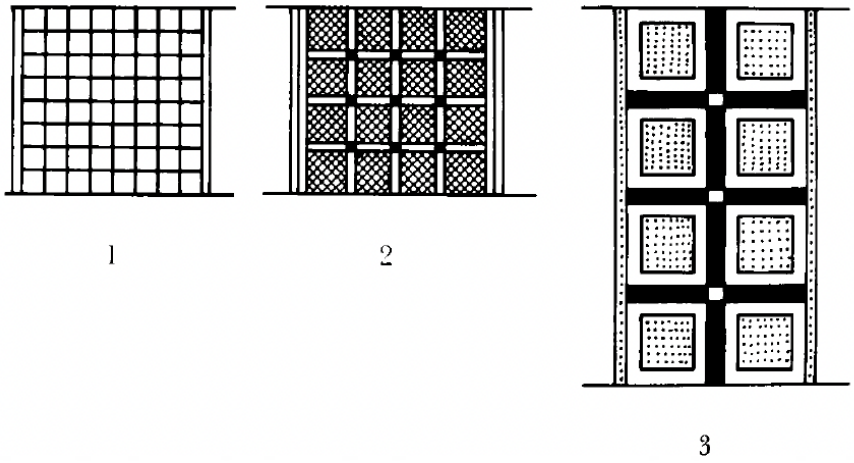
Bezeme 7.3: Tümülüs P'den (TumP 164) Gelen Ahşap Kakma Baklava Şeritleri

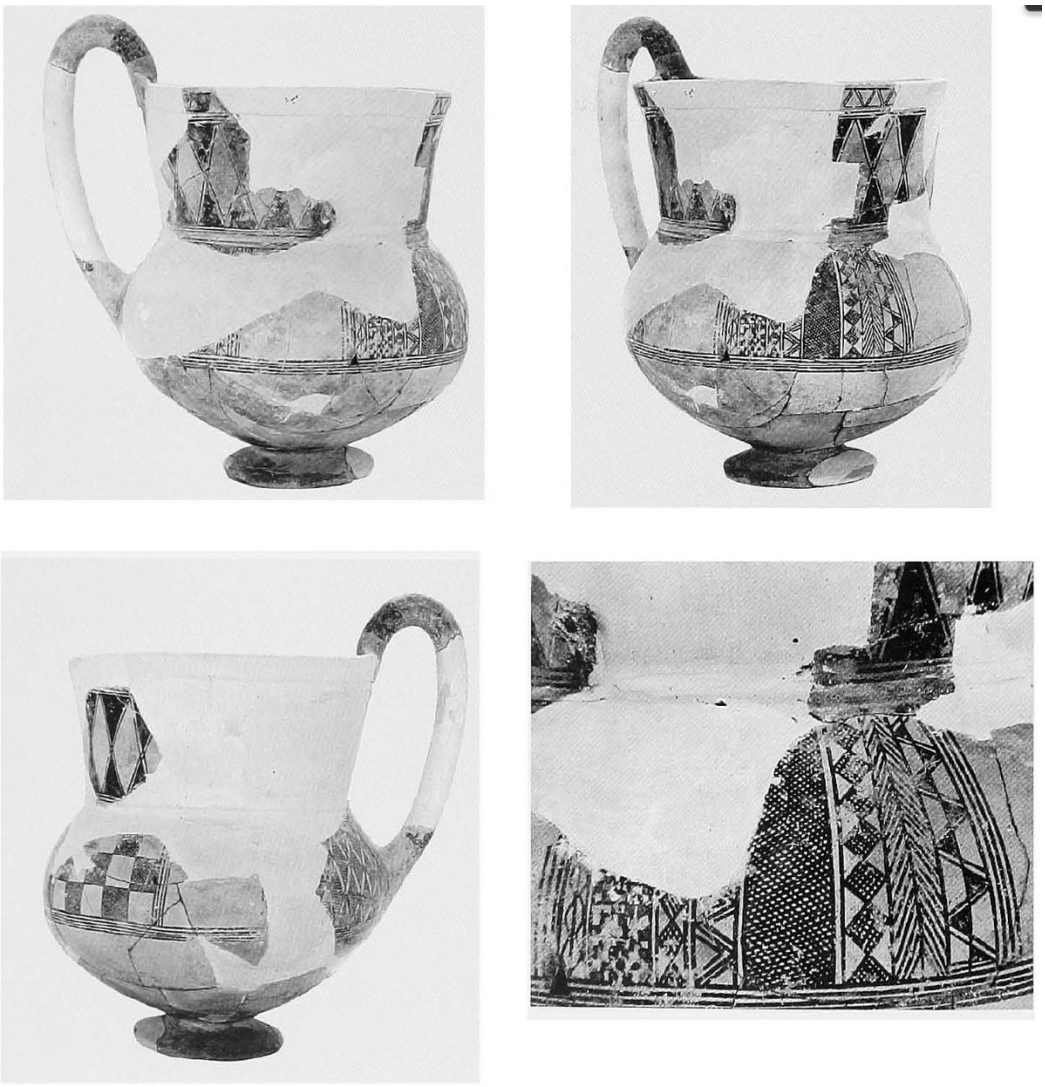
Bezeme 8: Çapraz Çizgi Deseni Tipleri.

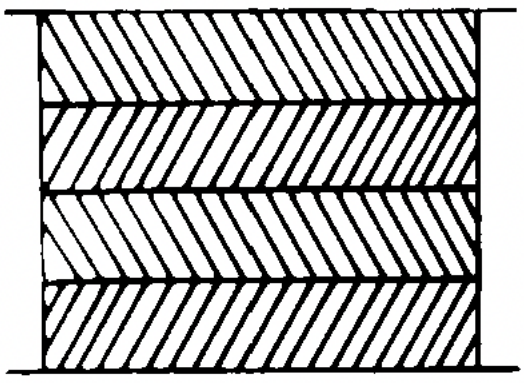
Bezeme 9: Eğik Dama Deseni Tipleri

10: Kafes Deseni Tipleri.

Bezeme 11: EPB V Döneminde, Mezgit Balığı Deseninin Dar Dikey Şeritler Halinde İşlenmiş Olan Örnek.

Bezeme 11.1: Balık Sırtı Deseni Çizimi.

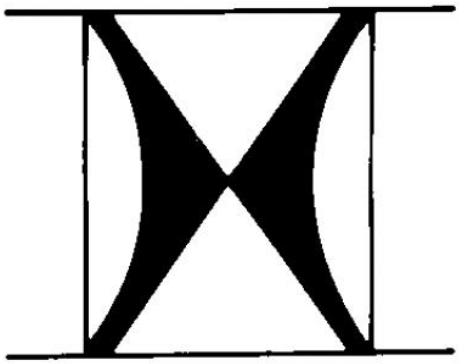
Bezeme 12: Tüy Şeklinde Ağaç Deseni Çizimi.

Bezeme 12.1: Alişar' da Bulunan Tüy Ağacı Desenine Sahip Seramik Parçası.

Bezeme 13: Gordion'da Bulunan X Panele Sahip Seramik Parçası.

Bezeme 13.1: (X Panel) Kelebek Panel Deseni Çizimi.

18. LEVHALAR İÇİN KAYNAKÇA

Harita 1: Bryce, T. (2009). *The Routledge handbook of the peoples and places of ancient Western Asia: The Near East from the early Bronze Age to the fall of the Persian Empire*. Routledge. Harita 4

Harita 2: Sevin, V. (2003). Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi. *Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, İstanbul: İletişim yayınları*. Syf.234

Harita 3: Tüfekçi Sivas, T., & Sivas, H. (2007). Friglerin Gizemli Uygarlığı. *The Mysterious Civilization of the Phrygians. Yapı Kredi Sergi Kataloğu, İstanbul 2007/2008*.

Şekil 1: Akurgal, E. (2007). Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları A. *Ş, İstanbul*. Syf.196

Şekil 2: Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları.

Şekil 3 : Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları.

Şekil 3b: Akurgal, E. (2007). Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları A. *Ş, İstanbul*. Syf.196

Şekil 4: Akurgal, E. (2007). Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları A. *Ş, İstanbul*. Syf.196

Resim 4b: Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları. Syf.26

Şekil5: Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları. Syf.84

Şekil 6: Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları. Syf.29

Şekil 7: Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları. Syf.32

Şekil 8: Akurgal, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları. Syf.34

Şekil 9: https://www.penn.museum/sites/gordion/tarih/tarihsel-bakis/demir-cagi-gordionu Ş

Şekil 10: Rose, C. B. (2012). The Archaeology of Phrygian Gordion, Royal City of Midas: Gordion Special Studies 7 (Vol. 7). University of Pennsylvania Press. Fig.2

Şekil 11: Holzman, S. (2019). Unfolding a geometric textile from 9th-century Gordion. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, *88*(3), 527-556. Fig.15

Şekil 12: Rose, C. B. (2012). The Archaeology of Phrygian Gordion, Royal City of Midas: Gordion Special Studies 7 (Vol. 7). University of Pennsylvania Press. Fig.9, 3

Şekil 13a: Young, R. S. (1958). The Gordion Tomb. Expedition Syf.5

Şekil 13b: Young, R. S. (1958). The Gordion Tomb. Expedition Syf.3

Şekil 14: Young, R. S. (1958). The Gordion campaign of 1957: preliminary report. *American Journal of Archaeology*, *62*(2), 139-154. Fig.13

Şekil 15: Young, R. S. (1958). The Gordion campaign of 1957: preliminary report. *American Journal of Archaeology*, *62*(2), 139-154. Fig.14

Şekil 16: Young, R. S. (1958). The Gordion Tomb. Expedition Syf.6

Şekil 17: Young, R. S. (1957). Gordion 1956: preliminary report. Americar
Journal of Archaeology, 61(4), 319-331.

Şekil 18: Young, R. S. (1957). Gordion 1956: preliminary report. American Journal of Archaeology, 61(4), 319-331.

Şekil 19: Simpson, E. (2010). The Gordion Wooden Objects. Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Culture and History of the Ancient Near East, 32. Lev.72

Şekil 20a: https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/GHC/id/7850/rec/754

Resim 20b: Young, R. S. (1963). Gordion on the royal road. *Proceedings of the American Philosophical Society*, *107*(4), 348-364.

Şekil 21: Simpson, E. (2016). King Midas' Furniture. The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue, 71-75. Syf.73

Şekil 22: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Syf.360

Şekil 23: Simpso n, E. (2010). The Gordion Wooden Objects. Vol. 1, The Furnitur e front Tumulus MM. Culture and History of the Ancient Near East, 32. Lev.4e

Şekil 24: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Syf.338

Şekil 25: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Syf.338

Şekil 26: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Syf.449

Şekil 27: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.9

Şekil 28: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.15,16

Şekil 29: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.17c

Şekil 30: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.58

Şekil 30a: Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion 1. Fig.107

Şekil 31: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Lev.72

Şekil 32: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.5

Şekil 33: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.6c

Şekil 34: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.5a

Şekil 35: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Fig.5a

Şekil 36: Woods, C. E. (2004). The sun-god tablet of Nabû-apla-iddina revisited. *Journal of Cuneiform Studies*, *56*(1), 23-103. Fig.1

Şekil 37: The Gordion Wooden Objects, Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM. Lev 104

Şekil 38: Rose, C. B., & Darbyshire, G. (Eds.). (2012). *The New Chronology of Iron Age Gordion* (Vol. 133). University of Pennsylvania Press.

Şekil 39: TAŞDELEN, Y., 2023. Frig Tipi Fibulalar: Tanım, Tipoloji, Kronoloji, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın. Lev.1

Şekil 40: Vassileva, M. (2012). Early bronze fibulae and belts from the Gordion citadel mound. *The Archaeology of Phrygian Gordion. University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Royal City of Midas, Philadelphia*, 111-126.

Şekil 41: FRİGLERİN GİZEMLİ UYGARLIĞI Syf.177

Şekil 42: Muscarella, O. W. (1971). Phrygian or Lydian?. *Journal of Near Eastern Studies*, *30*(1), 49-63. Fig.1-3

Şekil 43: Muscarella, O. W. (1971). Phrygian or Lydian?. *Journal of Near Eastern Studies*, *30*(1), 49-63. Fig.7

Şekil 44: Young, R. S. (1962). The 1961 campaign at Gordion. *American Journal of Archaeology*, *66*(2), 153-168. Fig.23

Resim 45: : Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion

Şekil 46: Caner, E. (1983). *Fibeln in Anatolien* (Vol. 1). CH Beck. Taf.38

Şekil 47: Caner, E. (1983). *Fibeln in Anatolien* (Vol. 1). CH Beck. Taf.50

Şekil 48: Caner, E. (1983). *Fibeln in Anatolien* (Vol. 1). CH Beck. Taf.59

Şekil 49: Erdan, E. (2019). Fr1g T1p1 F1bulalarda Tanrıça Sembol1zm1 Üzer1ne Bazı Düşünceler. Art-Sanat Derg+s+, 163,185. Syf.180

Şekil 50: Young, R. S. (1981). The Gordion Excavations final reports/1 Three great early tumuli. *The Gordion excavations final reports.* Fig.9

Şekil 51a: Vassileva, M. (2005). The belt of the goddess: Phrygian tombs versus Greek sanctuaries. *Studia archaeologica universitatis serdicensis. Supplementum IV-Stephanos archaeologicos in honorem professoris Ludmili Getov*, 91-101. Fig.2-3

Şekil 51b: Vassileva, M. (2007). First Millennium BC Ritual Bronze Belts in an Anatolian and Balkan Context. Fig.2

Şekil 52: Vassileva, M. (2005). The belt of the goddess: Phrygian tombs versus Greek sanctuaries. *Studia archaeologica universitatis serdicensis. Supplementum IV-Stephanos archaeologicos in honorem professoris Ludmili Getov*, 91-101. Fig.4

Şekil 53: Vassileva, M. (2007). First Millennium BC Ritual Bronze Belts in an Anatolian and Balkan Context. Fig.3

Şekil 54: : Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion Fig.94

Şekil 55: Young, R. S. (1981). The Gordion Excavations final reports/1 Three great early tumuli. *The Gordion excavations final reports* Fig.126

Şekil 56: Barnett, R. D. (1972). More Addenda from Toprak Kale. *Anatolian Studies*, *22*, 163-178. Fig.18

Şekil 57: Barnett, R. D. (1972). More Addenda from Toprak Kale. *Anatolian Studies*, *22*, 163-178. Fig.13

Şekil 58: Young, R. S. (1981). The Gordion Excavations final reports/1 Three great early tumuli. *The Gordion excavations final reports* Fig.10

Şekil 59: Fıratlı, N. (1959). Ankara Frig Nekropolüne Ait Bir Buluntu. *Belleten*, *23*(90), 203-212. Syf.211

Şekil 60: DeVries, K., & Rose, B. (2012). *The Throne of Midas? Delphi and the Power Politics of Phrygia, Lydia, and Greece*. na. Fig.13-11

Şekil 61: Barnett, R. D. (1948). Early Greek and Oriental Ivories1. *The Journal of Hellenic Studies*, *68*, 1-25. Fig.7

Şekil 62: Darbyshire, G., & Rose, C. B. (Eds.). (2016). *The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue*. University of Pennsylvania Press. 166

Şekil 63: Darbyshire, G., & Rose, C. B. (Eds.). (2016). *The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue*. University of Pennsylvania Press. 167

Şekil 64: Darbyshire, G., & Rose, C. B. (Eds.). (2016). *The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue*. University of Pennsylvania Press. 170

Şekil 65: CUMMER, W. W. (1970). BURDUR MÜZESİNDEKİ FRİG ÇATI KİREMİTLERİ. *Anadolu*, (14), 55-71.

Şekil 66: CUMMER, W. W. (1970). BURDUR MÜZESİNDEKİ FRİG ÇATI KİREMİTLERİ. *Anadolu*, (14), 55-71.

Şekil 67: CUMMER, W. W. (1970). BURDUR MÜZESİNDEKİ FRİG ÇATI KİREMİTLERİ. *Anadolu*, (14), 55-71.

Şekil 68: CUMMER, W. W. (1970). BURDUR MÜZESİNDEKİ FRİG ÇATI KİREMİTLERİ. *Anadolu*, (14), 55-71.

Şekil 69: CUMMER, W. W. (1970). BURDUR MÜZESİNDEKİ FRİG ÇATI KİREMİTLERİ. *Anadolu*, (14), 55-71.

Şekil 70: Kahya, T. (2017). Düver Mimari Terrakottalarının Dini Kontekst Bağlamında Olası Kullanımı Üzerine Düşünceler. *Phaselis*, *3*, 81-118. Fig.11-12

Şekil 71: Kahya, T. (2017). Düver Mimari Terrakottalarının Dini Kontekst Bağlamında Olası Kullanımı Üzerine Düşünceler. *Phaselis*, *3*, 81-118. Fig.1-2

Şekil 72: Akurgal, E. (1943). Pazarlı'da Çıkan Eserler Üzerinde Yeni Araştırmalar. *Belleten*, *7*(25), 1-22. Şek.9

Şekil 73: Glendinning, M. R. (1996). *Phrygian architectural terracottas at Gordion*. The University of North Carolina at Chapel Hill. Fig.36

Şekil 74: Darbyshire, G., & Rose, C. B. (Eds.). (2016). *The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue*. University of Pennsylvania Press. 170 syf.171

Şekil75a: Glendinning, M. (2005), A decorated roof at Gordion: what tiles are revealing about the Phrygian past. The Archaeology of Midas and the Phrygians: Recent Work at Gordion, 82-100.

75b: Glendinning, M. (2005), A decorated roof at Gordion: what tiles are revealing about the Phrygian past. The Archaeology of Midas and the Phrygians: Recent Work at Gordion, 82-100.

Şekil 76: Holzman, S. (2019). Unfolding a geometric textile from 9th-century Gordion. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, *88*(3), 527-556. Fig.11

Şekil 77: Holzman, S. (2019). Unfolding a geometric textile from 9th-century Gordion. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, *88*(3), 527-556.

Şekil 78: Holzman, S. (2019). Unfolding a geometric textile from 9th-century Gordion. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, *88*(3), 527-556. Fig.6

Şekil 79: Holzman, S. (2019). Unfolding a geometric textile from 9th-century Gordion. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, *88*(3), 527-556. Fig.12

Şekil 80: Holzman, S. (2019). Unfolding a geometric textile from 9th-century Gordion. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, *88*(3), 527-556. Fig.12

Şekil 81: Erdan, E. (2015). Demir Çağ ve sonrası Batı Anadolu'da Frig kültür etkileri. Lev.61

Şekil 82: Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion 1. Syf.203

Şekil 83a: https://www.archaeologs.com/1/220/situla?/gobacking=tr

Şekil 83b: https://www.archaeologs.com/1/220/situla?/gobacking=tr

Şekil 84: ANABOLU, M. U. (1993). Batı Anadolu Sanatında Swastika (Gamalı Haç) Motifi. *BELLETEN*, *57*(219), 397-400. Res.9

Şekil 85: Özkaya, V. (1995). *İÖ. erken birinci binde Frig boyalı seramiği*(No. 121). Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. Lev.35

Şekil 86: Sams, G. K. (1974). Phrygian painted animals: Anatolian orientalizing art. *Anatolian Studies*, *24*, 169-196. Fig.1

Şekil 87: Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion 1. Syf.46

Şekil 88: Young, R. S. (1957). Gordion 1956: preliminary report. *American Journal of Archaeology*, *61*(4), 319-331. Pl 91 Fig.19

Şekil 89: Herrmann, G. (1989). The Nimrud ivories, 1: the flame and frond school. *Iraq*, *51*, 85-109. Fig.9

Şekil 90: BULUÇ, S. (1986). Ankara Kabartmaları. *IX. Türk Tarih Kongresi*, *1*. Res.5

Şekil 91: Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion 1. Fig.22 b, c, d

ŞekilŞekil 92: Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion 1. Syf 50

Şekil 93: Ramage, A. (1983). Three Great Early Tumuli. Gordion 1. Syf 53

19. KAYNAKÇA

Çapar, Ö. (1986). *Homeros Destanlarında Anadolu Kavimleri* (Cilt I.). Ankara: IX. T.T.Kongresi.

Çilingiroğlu, A. (1997). *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı.* Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

Özgüç, T. (1950). *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Kültepe kazısı raporu, 1948: Ausgrabungen in Kültepe: Bericht über die im Auftrage der Türkischen historischen Gesellschaf.*

Özgüç, T. (1975). Kululu Hakkında Yeni Gözlemler. *Anadolu (Anatolia) XVII*.

Özkaya, V. (1995). *İ.Ö. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği.* Erzurum: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINI.

Özmen, S. S. (2016). Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü. *UMANITAS- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi H, 4*(7).

Akerstörm, A. (1966). *Die Architektonischen Terrakotten Kleinasiens.*

Akurgal, E. (1943). Pazarlı'da Çıkan Eserler Üzerinde Yeni Araştırmalar. *Belleten 25.Sayı*, 1-12.

Akurgal, E. (1955). *Phrygische Kunst.* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları.

Akurgal, E. (1961). *Die Kunst Anatoliens von Homer biis Alesxander.* Berlin.

Akurgal, E. (1993). Eski İzmir I. Yerleşim Katları ve Athena Tapınağı. Ankara.

Akurgal, E. (1998). *Anadolu Kültür Tarihi.* Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Akurgal, E. (1998). *Türkiye Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi.* Ankara, Yenişehir: Bilgi Yayınevi.

Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları* (8.baskı b.). İzmir: Net Turistik Yayınları.

Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi.* Tübitak.

Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu.* İstanbul, İstanbul: Tübitak.

Arslan, M. (2014). *Antik Anadolu Medeniyeti Frigya (Phrygia) uygarlığı takıları ve motiflerinin tekstil deseni olarak kullanılması (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: BEYKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.

Atalay, İ., & Mortan, K. (2006). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası.* İzmir: İnkılap Kitabevi.

Bülbül, C. (2009). Eski Anadolu Tarihinde rigler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(27).

Bakanlığı, K. v. (1981). *1981 Kazıları.* İstanbul: Meteksan A.Ş.

Baker, H. S. (1966). *Furniture in the Ancient World: Origins and evolution 3100-475 BC.*

Barnett, D. R. (1948). Early Greek and Oriental Ivories1. *The Journal of Hellenic Studies 68*, 1-25.

Barnett, R. D. (1972). More Addenda from Toprak Kale. *Anatolian Studies 22* , 163-178.

Baydur, N. (1970). *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar.* İstanbul: İ.E.F. Yayını.

Berkol, C. (2020). TARİHSEL SÜREÇTE KEMER ve KUŞAK KULLANIMI. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 28,41.

Birecikli, F. (2010). Ana Hatlarıyla Friglerde din. *Gazi Akademik Bakış , 4*(7).

Boardman, J. (1966). An Anatolian Greek Belt Handle. *Anatolian Studies*, 193-194.

Bonfanti, A. S. (2021). From Phrygia to Urartu. The Phrygian Belts Discovered in Toprakkale/Rusaḫinili Qilbani= kai and the Relations between Urartu and Phrygia. 7-30.

Buluç, S. (1986). Ankara Kabartmaları. *X. Türk Tarih Kongresi 1* , 423,433.

C. Brian Rose, G. D. (2016). *The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue.* Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Conka, S. (2005). Ekonomi: Metal Ticaret. *Arkeoatlas, Sayı: 5*, 56-57.

Cummer, W. W. (1970). BURDUR MÜZESİNDEKİ FRİG ÇATI KİREMİTLERİ. *Anadolu 14*, 55-71.

Devries, K. (2006). Phryg Krallığı Midas' ın Ülkesi. *Arkeo Atlas*(6).

Elizabeth Simpson, K. S. (1999). *Gordion Wooden Furniture (Gordion Ahşap Eserler): The Study, Conservation and Restruction of the Furniture and Wooden Objects from Gordion, 1981-1998.*

Erdan, E. (2015). *DEMİR ÇAĞ VE SONRASI BATI ANADOLU'DA FRİG KÜLTÜR ETKİLERİ (Yayınlanmış Doktora Tezi).* Aydın: ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.

Erdan, E. (2018). *Frig kültürü ve uygarlığı.* Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Erdan, E. (2019). Frig Tipi Fibulalarda Tanrıça Sembolizmi Üzerine Bazı Düşünceler. *Art-Sanat Dergisi*, 163,185.

Erdoğan, S. (2007). *Gordion Tümülüsleri Işığında Friglerde Oda Mezarlara Ölü Gömme Gelenekleri.* Konya: elçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı YayınlanmamıĢ Yüksek Lisans Tezi.

Ertuğrul, C. (1983). Fibeln in Anatolien I. *Prahistorische Bronzefunde Abteilung XIV 8.* içinde München.

Fıratlı, N. (1959). Ankara Frig Nekropolüne Ait Bir Buluntu. *Belleten*, 203-212.

Glendinning, M. (2007). Frig Pişmiş Toprak Mimari Levhaları. *Friglerin Gizemli Uygarlığı – The Mysterious Civilization of the Phrygians* (s. 181,189). içinde İstanbul.

Glenndinning, M. (2005). decorated roof at Gordion: what tiles are revealing about the Phrygian past. *The Archaeology of Midas and the Phrygians: Recent Work at Gordion* , 82-100.

Gustav Körte, A. K. (1904). *Gordion: Ergebnisse der Ausgrabung im Jahre 1900.* Berlin.

Herodotos. (2002). *Herodot Tarihi.* (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Holzman, S. (2019). Gordion, Unfolding a Geometric Textile from 9th-Century. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens vol. 88 no. 3*, 527-556.

Holzman, S. (2019). Unfolding a Geometric Textile from 9th-Century Gordion. *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*(88).

Işık, F. (2006). Elmalı Tümülüsleri: Düşündüren Gömütler. *Arkeoatlas, Sayı: 5*.

Ingrid D. Rowland, T. O. (2001). *Vitruvius:'Ten boks on architecture.* Cambridge University Press.

Kınal, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi* (2.baskı b.). Ankara: T.T.K. Yayını.

Kahya, T. (2017). Düver Mimari Terrakottalarının Dini Kontekst Bağlamında Olası Kullanımı Üzerine Düşünceler. *Phaselis 3* , 81-118.

Karaosmanoğlu, M. (1991). Suçatı Urartu Kemeri. *Belletenn*, 595-604.

Keith DeVries, B. R. (2012). The Throne of Midas? Delphi and the Power Politics of Phrygia, Lydia, and Greece.

Koşay, H. Z. (1941). *Pazarlı Hafriyatı 1936-38 Raporu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kohler, E. (1964). Phrygian animal style and nomadic art. *Dark Ages and Nomads c 1000* (s. 58,62). içinde

Kohler, E. (1995). *The Gordion Excavations, 1950-1973, Final Reports, Volume II: The Lesser Phrygian Tumuli, Part 1: The Inhumations (Vol. 2).* UPenn Museum of Archaeology.

Liebhart, R. F. (2012). Phrygian tomb architecture: some observations on the 50th anniversary of the excavations of Tumulus MM. C. B. Rose içinde, *The Archaeology of Phrygian Gordion, Royal City of Midas.*

Luckenbill, D. D. (1927). *Ancient records of Assyria and Babylonia.* Greenwood Press.

M. Ballard, B. B. (2012). Gordion Dokumaları. T. T. Hakan Sivas içinde, *Frigler, Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde, In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments* (s. 365-368).

M. Mary Voigt, K. D. (2011). Emerging problems and doubts. *he New Chronology of Iron Age Gordion* (s. 11-28). içinde

M. Yılmaz Savaşçın, A. T. (1988). *Anadolu Takıları II.* Goldaş.

Melih Arslan, M. A. (2010). Roma Hamamı Sütunlu Cadde 2010 Yılı Kazı Çalışmaları.

Memiş, E. (1986). *Eskiçağ Türkiye Tarihi.* Konya: S.Ü.E.F. Yayını.

Memiş, E. (2009). *Eskiçağ tarihinde doğu-batı mücadelesi.* Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Memiş, E. (2012). *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?).* Ankara: Altınnpost Yayınları.

Memiş, E. (2014). *Eskiçağda Göçler.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Metin, M. (2007). Ankara (Ancyra) ve Frigler. T. T. Hakan Sivas içinde, *Friglerin Gizemli Uygarlığı – The Mysterious Civilization of the Phrygians* (s. 93-99). İstanbul.

Miller, N. (1999). Erosion, Biodiversity, and Archaeology: Preserving The Midas Tumulus At Gordion. *Arkeoloji ve Sanat*(93).

Morgan, K. R. (2015). Women and Weaving in the City of Midas. G. &. Darbyshire içinde, *he Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue.* University of Pennsylvania Press.

Muscarella, O. W. (1964). Ancient safety pins: their function and significance. *Expedition*, 34.

Muscarella, O. W. (1967). Fibulae represented on sculpture. . *Journal of Near Eastern Studies, 26.* içinde

Muscarella, O. W. (1967). Phrygian Fibulae from Gordion.

Muscarella, O. W. (1971). Phrygian or Lydian? *Journal of Near Eastern Studies Vol.30.* içinde The University of Chicago Press.

Muscarella, O. W. (2007). Frig Fibulaları/Phrygian Fibulae. *Friglerin Gizemli Uygarlığı.* içinde İstanbul.

Prayon, F. (1987). *Phrygische Plastik: die früheisenzeitliche Bildkunst Zentral-Anatoliens und ihre Beziehungen zu Griechenland und zum Alten Orient (Vol. 7).* Wasmuth.

Ramsay, W. M. (1888). A Study of Phrygian Art (partI). *The Journal of Hellenic Studies, 9*.

Randall, G. M. (1996). *Phrygian architectural terracottas at Gordion.* The University of North Carolina at Chapel Hill,.

Roller, L. E. (1991). The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult. *The Journal of Hellenic Studies, 111*.

Roller, L. E. (2007). Frig Dini ve Kült Uygulamaları. T. T. Hakan Sivas içinde, *Friglerin Gizemli Uygarlığı.* Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Roller, L. E. (2013). Cybele. *The Encyclopedia of Ancient History.* içinde

Rose, C. B. (2013). *The Archaeology of Phrygian Gordion, Royal City of Midas: Gordion Special Studies 7. .* University of Pennsylvania Press.

Rose, C. B. (2017). Fieldwork at Phrygian Gordionn, 2013-2015. *American Journnal of Archaeology*.

Sabrina Buzzi, S. H. (1999). *Die architektonischen Terrakotten aus Düver:.* Zürich: der Archäologischen Sammlung der Universität Zürich.

Sams, G. K. (1989). Sculpted orthostates at Gordion. *Anatolia and the ancient Near East-Studies in honor of Tahsin Özgüç* (s. 447-454). içinde

Sams, G. K. (1995). Midas of Gordion and the Anatolian kingdom of Phrygia. *Civilizations of the ancient Near East.* içinde

Sams, G. K. (2008). Friglerin Başkenti ve Gordion Mimari Yapıları. T. T. Hakan Sivas içinde, *FRİGLERİN GİZEMLİ UYGARLIĞI* (s. 10). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sams, K. (2007). Gordion ve Frigler. T. T. Hakan Sivas içinde, *Friglerin Gizemli Uygarlığı* (s. 49-58). Yapı Kredi Yayınları.

Sams, K. G. (1974). Phrygian painted animals: Anatolian orientalizing art. *Anatolian Studies, 24*, 169-196.

Sams., K. G. (1994). *he Gordion Excavations, 1950-1973, Final Reports, Volume IV: The Early Phrygian Pottery. Vol. 4.* UPenn Museum of Archaeology.

Schuler, E. v. (1965). *Die Kaskäer.* Berlin: Untersuchungen zur Asayriologie und Vcrderasialischen Archäologie 3.

Sevin, V. (1982). Frigler. A. Uygarlıkları içinde, *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi.* Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat ve Sanayi A.Ş.

Sevin, V. (1999). *Anadolu Arkeolojisi Der Yayınları* (Cilt 2. basım). İstanbul.

Sevin, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi.* İstanbul: Der Yayınevi.

Sevin, V. (2003). *Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıçtan Pers Egemenliğine Kadar) Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sevin, V. (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası.* Ankara: T.T.K. Yayınları.

Simpson, E. (1988). The Phrygian Artistic Intellect. *Source: Notes in the History of Art,.*

Simpson, E. (2010). *The Gordion Wooden Objects. Vol. 1, The Furniture from Tumulus MM.* Culture and History of the Ancient Near East.

Simpson, E. (2016). King Midas' Furniture. *The Golden Age of King Midas: Exhibition Catalogue.* içinde

Simspon, E. (1996). Phrygian furniture from Gordion. *Ancient and traditional*.

Sivas, H. (1998). Phrygler ve Eskişehir Çevresindeki Phryg Vadileri'ne Genel Bakış. *Tarihte Eskişehir Sempozyumu-I*, (s. 96). Eskişehir.

Sivas, T. T. (2003). Eskişehir Çevresinde Yeni Bulunan Frig Mimari Terracottaları: Emircik/Yaslanbayır Höyüğü Buluntuları. *III. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (s. 320, 331). Eskişehir.

Sivas, T. T. (tarih yok). Eski Anadolu Tarihi. A. Ö. No:1265. içinde Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Strabon. (1987). *Antik Anadolu coğrafyası: geographika: XII-XIII-XIV.* (A. Pekyaman, Çev.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Taşdelen, Y. (2023). *FRİG TİPİ FİBULALAR: TANIM, TİPOLOJİ, KRONOLOJİ. YÜKSEK LİSANS TEZİ.* AYDIN: AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.

Tahsin, H. (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tekçam, T. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Tekocak, M. (2012). Akşehir Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Bronz Fibula. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27,42.

Uçankuş, H. T. (2000). *Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Uçankuş, H. T. (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin Ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia Kültür Rehberi.* T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri.

Usman, M. (1993). Batı Anadolu Sanatında Swastika (Gamalı Haç) Motifi. *BELLETEN*, 397-400.

Vassileva, M. (2005). THE BELT OF THE GODDESS: PHRYGIAN TOMBS VERSUS GREEK SANCTUARIES. *Studia archaeologica universitatis serdicensis. Supplementum IV*, (s. 91-101).

Vassileva, M. (2007). First Millennium BC Ritual Bronze Belts in an Anatolian and Balkan Context. 669-679.

Vassileva, M. (2012). "Early bronze fibulae and belts from the Gordion citadel mound." The Archaeology of Phrygian Gordion. . *University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology*, 111-126.

Vassileva, M. (2012). Frig Tunç İşlemeciliği. H. S. Taciserr Tüfekçi Sivas içinde, *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vassileva, M. (2012). Phrygian Bronzeworking. H. &. Sivas içinde, *Frigler: Midas' ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vassileva, M. (2021). Early bronze fibulae and belts from the Gordion citadel mound. *The Archaeology of Phrygian Gordion. University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology Royal City of Midas* (s. 111,126). içinde Philadelphia,.

Voigt, M. M. (2007). Gordion Kazıları. T. T. Hakan Sivas içinde, *Friglerin Gizemli Uygarlığı.* Yapı Kredi Yayınları.

Voigt, M. M. (2009). *The chronology of phrygian gordion.*

Woods, C. (2004). The Sun-god Tablet of Nabu-apla-iddinna Resivited. *Journal of Cuneiform Studies*(54).

Young, R. S. (1957). Gordion 1956: Preliminary Report. *American Journal of Archaeology*(61).

Young, R. S. (1958). Gordion Report 1957. *Türk Arkeoloji Dergisi*(8).

Young, R. S. (1958). *The Gordion Tomb.*

Young, R. S. (1962). The 1961 campaign at Gordion. *American Journal of Archaeology*, 153-168.

Young, R. S. (1983). *The Gordion Excavations Final Reports, Volume I: Three Great Earky Tumuli Gordion 1.*

Young, S. R. (1960). The Gordion Campaign of 1959: Preliminary Report. *American Journal of Archaeology, 64*, 227-243.